

1176
18

A° BUJAKÓRSÁG
VAGYIS
VÉNUSI NYAVALYA
A° MAGA
EGÉSZ KITERJEDÉSÉBEN

MINDEN FORMÁJIBAN.

Dr. WENDT JÁNOS SZERINT

NÉMETBŐL FORDITVA

HORVÁT JÓSEF

A° SS. MM. BÖLCSELKEDÉS ÉS ORVOSTUDOMÁNY
DOCTORA, TEK. NS. HONTH VÁRMEGYE' RENDES
FŐORVOSA 'S A' T. ÁLTAL.

Borítékba fűzve 1 for. 20 kr. pengő pénzben.

A' BUJAKÓRSÁG

VAGYIS

VÉNUSI NYAVALYA

A' MAGA

EGÉSZ KITERJEDÉSÉBEN

É S

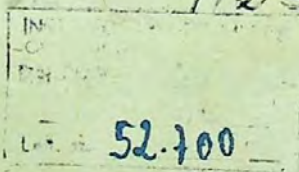
MINDEN FORMÁJIBAN.

DR. WENDT JÁNOS SZERINT

NÉMETBŐL FORDÍTVA

HORVÁT JÓZSEF,

A' SS. MM. BŐLCSELKEDÉS ÉS ORVOSTUDOMÁNY DOCTORA, TEK.
NS. HONTH VÁRMEGYE' RENDES FŐORVOSA 'S A' T. ÁLTAL.

PESTEN 1830.

HARTLEBEN K. A. KÖNYVÁROSNÁL.

20 JUN 2000

hogy az Isten a' mondott esztendőben egy forró nyár után ezen tartományban némelly új és hallatlan betegséget küldé, melly nevét Francia országtól vette, 's a' melly gyorsan terjedvén kicsinyenként egész Európát megjárta. Lengyel országban és Sléziában 1494ben, és először is az alsóbb egyházi személyek között terjedé el. Az új nyavalya Malzei-nak, és francia rühnek is nevezteték. (Lásd. Möhsen's Geschichte der Krankheiten in der Mark Brandenburg 1781.) Böjt' más hava' hatodikán 1497-ben Párisban már az első Parlament-törvény jelenék-meg ezen nyavalya ellen.

4. §.

Ugyanannak eredete.

A' vélemények a' bujadög' eredete felől igen különbözők; a' legnagyobb Irók sem egyeznek ebben egymással; a' róla fönlévő nézeteket mindazáltal fölbekre szoríthatni, úgy mint:

- 1) hogy a' bujadög egy igen régi nyavalya, épen nem a' 15dik Évszázad végén ütött-ki.
- 2) Hogy több nyavalyák a' 15dik évszázad' végén bujadöggé fajultak-el.
- 3) Hogy a' bujadög Columbus' utazó társai által annak másadszori utazásakor, Amerikából hozott Európába. Ő szárazra Böjt' más hava' 4dikén 1493ban szálla-ki, azért is e' napot *Boerhaave* és *Astruc* dies fatalis-nak nevezi. Ha ez a' dög valóban ezen nap' jött volna Európába, úgy csak igazán a' kalendáriom' legszerencsétlenebb napjai közzé tartoznék.
- 4) Hogy a' bujadög a' spanyol országból kiüzött zsidók (Maránok) által vitetett Olasz országba 's innen áradott-el a' többi Európára.

Az első véleményhez szítanak különösen *Helmont*, *Zacutus Lusitanus*, *Turner Dániel*, *Harris* és

több mások; a' Régiek' írásaiban is sok helyek oda czéloznak. Ide tartozik *Michaelis*-nak egész komolysággal előadott véleménye is, hogy a' bujadög olyan nyavalya volna, melly csak minden ezredik évben tör ki, megszeliidül 's ismét elenyészik. Azért állítja *Michaelis*, hogy az, Mózes' és *Huob'* idejében megvolt, *Hippocrates'* idejében pedig ismét egészen ismételtlen vala.

A' második véleményt kiváltképpen *Nicolaus Leonicenus*, *Sanchez*, *Natalis*, *Montesaurus* védik. Ide tartoznak azok is, kik a' bujadögnek legelső okát az akkori időnek külömbféle környülményeiben csillagzataiban, 's ezen nyavalyát általyában a' csillagok' befolyásaitól eredt szármozéknak vélik.

Amerikai eredetét a' bujakórságnak oltalmazzák *Schmaus Leonard*, *Crato Ján.*, *Fernelius Ján.*, *Lewe Pét.*, *Boerhaave*, *Freind*, *Hoffmann Fridrik*, *Astruc*, *Robertson W.*, *von Schwieten*, *Girtanner*; ezen utolsó még egy tulajdon nézetet is állít fel ezen betegség' származása felől, mellynél fogva egy az előtt ugyan kétségbe hozott de *Le Blond*-nak legújabb tudósításaj szerint bebizonyosult lött dolog, — hogy t. i. egy, Déli Amerikában otthon lévő, Csike név alatt ismeretes bogár (*Pulex penetrans* L. buvó Balha) igen szereti magát a' nemirészekre venni, és itt fekélyeket okoz, — helytelenül a' bujadög' első eredetének magyarázása' alapjául ismértetik.

Azon véleményt, melly a' Maráukokat tartja a' bujadög Elterjesztőjinek, leginkább *Hensler* és *Gruener* alapítá-meg. De ha nem kételkedünk is, hogy ama' minden spanyoi birtokokat illető, Böjl' más hava' 31dikén kiadott számkivető parancsnak következésében kiüzött négyszázezer 's legiszonyúbb inségre juttatott Zsidók holmi nyavalyabéli ragadványt kifejthették: a' franczu' eredetét mindazáltal ezen az utón mind a' két

főnérdékelt férjfiak' tekintete mellett sem mutathatni meg.

Minden itt (az utolsón kívül) felhozott véleményeket a' Polemikára akkoriban igen hajlandó Tudósok a' leghevesebb módon vitaták 's védék. A' legjelesb vita e' tárgyról két Leipzigi Tudósok, az isméretes *Pollich* és *Pistoris* között támada. Reá *Leoniceus*nak íratja ada okot, és már csak azért is megjegyezésre méltó, hogy igen egyenetlen úton ez nyújtott alkalmat a' *Wittenbergai* és Odera melléki *Frankfurti* Egyetemek' felállítására.

A' nyavalyának 's tüneményeinek részrehajlatlan nézetje a' második vélemény mellett szöll, hogy t. i. a' bujadög a' főnemlített időtájban más betegségek' elfajulása által nyeré a' meghatározott és saját formát, alakot.

Gyánítható okai ezen átmenetelnek.

A' levegőnek és földnek szerkezete (constitutio) nem kevés részt látszik venni ezen nyavalyaforma' átváltozásában. A' hadiseregeknél akkoriban dűshösködött gonosznemű járvány, a' Maránok' közbejövetele Olasz országban, kik között bizonyosan tájbeli nyavalyaformák uralkodtak, értésünkre adják, miként lehetett, hogy az ottani vidékeken történt az első átmenetel, változás. Minden esetben a' bujadögnek már az 1494dik esztendő' vége előtt meghatározott formája volt. A' most mondottak, és a' bőrpoklosság' jelenségeinek ezen időtájban észrevett megváltozása a' bujadög' szármozása után, azt látszanak bizonyítani, hogy a' bőrpoklosság légyen az a' forma, melly más alakban bujadög képpen jelenék meg.

6. §.

Legelső tünetényei a' bujadögnek.

Bizonyosan tudjuk, hogy a' bujadög első megjelenésekor rettentő erőszakossággal egész tartományokat pusztított, 's az akkori leghíresebb embereknek életébe került.

Kevésbbé bizonyos előttünk az, miért légyen ez a' dög a' mi időnkben szelidebb. A' finomabb életmód, nagyobb erkölcsiség és szoros vigyázat erre valóban sokat tesznek. De a' mostanság voltaképpen javult gyógyításmódot is számba kell venni. Ide járúl ama' tapasztalás is, hogy az idő' hossza lassanként megszelidébbíti az olly nyavalyaformák' erőszakosságát, mellyek eredetileg gonosz félék voltak. Némelylek azt gyanítják, hogy a' hozzá járult kankúszintűgy eszközlé eme' kóralaknak szelidülését. Mindezeket előre feltéven sem kell felejtetni, hogy egy magára hagyott vagy a' kártékony behatásoknak átengedődött dögnyavalya ma is fölötte gyászos következésüvé lehet.

7. §.

Természete a' franczús anyagnak.

Ama' külömbiségeket, mellyek a' méreg' és ragadvány megfogatjaik között vagynak, 's mellyeket a' Contagiumok és miasmák között az oskolák tesznek, mint ismért dolgot elmellőzhetjük. Itt csak annyit mondunk, hogy: a' franczús ragadvány egy valódi contagium, a' melly csak a' közvetetlen érdeklés által vitethetik más elfogadható részekre: azt elröpíteni, szállítani nem lehet. A' legrégebbe időben a' franczus ragadvány némi humor melancholicus praeternaturalis-nak tartatott, mellynek tulajdonsága volna a' tes' melegségét megkevesíteni, a' részeket ki-

szárítani, 's a' vérrel összevegyülni. Egy korábbi, elég közönségesen bévett, 's mái napig sem éppen felhagyott nézet, ezen anyag' mivoltáról azt teszi fel, hogy a' tulajdon munkás elev ama' fönnevezelt anyagban, holmi savany légyen. *De la Boe Ferencz, Cockburn, Astruc*, szinte e' képzethez ragaszkodtak, *Horn* és *Girtanner* is elejénte ahoz állottak, de utóbb vele felhagytak. A' legújabb időben *Besnard* hódolt kiváltképpen e' nézetnek. Az e' vélemény mellett felhozott de erőtlen okok imezek:

- a) mert a' kanku nyálka, és a' franczus fekély' eve a' kék plántanedvet megvörösítik;
- b) mert a' franczus anyag a' nyirkot, (lymphát) megsűríti, és a' csontokat, mint minden más savany, melágyíthatja;
- c) mert a' röpülékény lugsót, alszénsavas Hügyagot, jeles szernek tekinthetni a' bujadög' orvoslására.

Desault Péter, Weber 's néhány mások az elragadást úgy magyarázák, hogy a' kiválasztódott ragadványos anyagban némi kis állatocskák volnának, 's ezek a' részeket, mellyekre átvivődnek, elragnák és gyúladásba hoznák. Az úgynevezett *Pathologia animalia* álltalyában még kevés szerencsére kapott, de legkevésbbé fog a' franczus elragadás' megmagyarázására alkalmas lenni.

Szintolly kevés világosságot terjeszt az újabbaknak magyarázatja ezen homályos tárgyra, ök a' ragadvány' munkálatját ugyanannak távolabbi állatorészeiből (fojtó és szénanyagból) próbálják kimagyarázni.

8. §.

Elfogadhatóság a' franczus ragadvány iránt.

Az emberi életmivűség saját elfogadhatósággal bír ezen anyag 's az ő hemunkálásának következesei iránt;

mindazáltal ez az elfogadhatóság az individualitás vagy testegymiség szerint sok képpen módosíttatik, nagyobb vagy kisebb határba szorúl. Csak kevés példái vannak a' franczus nyavalyaformáknak az állatoknál. *Bayford* igyekezik megmutatni az elragadás' lehetőségét az állatoknál; és *Paw* néhány ide tartozó példákat hoz elő a' kutyákról déli Amerikában. *Attenhofer*-nak Sz. Pétervárbán e' végre tett legújabb próbatételei némi fontossággal bírnak.

9. §.

Utai a' ragadványnak.

A' ragadványnak közvetlen érintése legfőbb feltétele a' franczus fertőztetésnek; azért is az elhálás ama' megszokottabb út, mellyen az elragadás történik. Azonban egyéb részre is, ha tőle közvetlenül érintetik elragadhat. A' gyermekekre elragadhat a' méhhüvelyen való átmenéskor: valamint a' szerelmes csókolkodás is reá okúl szolgálhat. A' szoptatás kölcsönös elragadásnak lehet oka; szintűgy közölthetik a' franczus fekélyű kézzel történt fogdosás és tapintás által. *Walch* példát hoz elő egy Bábáról, a' ki a' most említett módon 50nél több személyeket fertőztete meg. Hasonló, rettenetes következésű, példa történt néhány évek előtt Sléziának egyik tartománybeli városában, a' hol is a' legtiszte-sebb anyák rövid idő alatt, egy másként igen jó bába által, kinek jobb kezén a' mutató ujja egy franczus személyről szálla a' ragadvány, és a' ki az ujján támadt harapozó fekélyvel nem gondolt, egymásután megfertőztetének, és közülök többen iszonyú inségre jutának.

Ide tartoznak ugyanazon tartománynak két különböző városaiban, csak nem egy időtájban történt két esetei a' franczus elragadásnak; mellyek az orvosi po-

litia' figyelmét nagyon megérdemlik. Több újszülött zsidó gyermekeken t. i. franczus jelenségek mutatkoztak, a' mellyek politiai vizsgálásra nyujtának okot. Leghihetőbbé lön, hogy a' fertőztetés a' környűlmetélőtől, ki a' 'Talinud' törvényei szerint köteleztetik a' környűlmetelés után a' vért a' megsértett tagból ajkaival kiszopni, származott légyen. A' legcsekélyebb franczus fekély miatt is, melly az olyan embernek ajkaihoz közel esik, az úgy is igen fogadékony csecsemő annál nagyobb veszélyben forog, minthogy a' megsértett rész a' ragadványnak közvetlenül ki van tételve.

A' Seb és fogorvosi szerszámoknál fogva is lehetséges az elragadás, a' mint ettől *van Swieten* leginkább fél, midőn a' Seborvos szerszámait nem tartja elég tisztán. Úgy a' közös ivóedények is gyakran lettek gyanúsokká; különösen *Gruner*, és nem ok nélkül, az Úrvacsorai kehelyt vádoló. Valyon a' testnek el és kiválasztmányai a' franczus ragadványt közlik e, arról helyesen kételkedhetni; a' közös ágybelik és öltözetek azonban az elragadást némelly környűlállásokban még is lehetségessé tehetik, ámbár ezt *Girtanner* tagadja. Ide tartozik a' fogkefékkel való utálatos közös élés is. A' megtörtént elragadás' kifürkészésekor az Orvos igen szemes légyen, mert gyakran az olyan betegek is, kiket önnön külső környűlményeik már elárúlnak, előtte titkolni szokták nyavalyájok első eredetét.

10. §.

A' ragadványnak miként munkálásáról.

Külömbféle képpen igyekeztek már azt megmagyarázni, miként munkáljon a' ragadvány a' testre; a' régiebbek a' ragadványt némi csipős, rágó higságuak vélték,

melly, a' vér közzé vegyülvén, e' magánálló nyavalyaformát nemzi. Illy nézetre a' fakadékok és fekélyek látszottak alkalmat adni, mellyekről azt vélték, hogy általok a' franczus anyag a' testből kimen; a' mi pedig visszamarad, az inakra vetődik és a' fájdalmakat szüli. Mások ismét, *Galenus*nak még akkoron lengő szellemétől ihletve, a' bujadügnél a' legfőbb szenvedést a' májban keresték, hová ők a' ragadványt hatni gondolák. Nála a' főanyag mint már folyebb megjegyeztük, valamelly természetellenes phlegma volt, melly, a' mint vélték, a' test' melegét megkevesíti és a' részeket kiszárítja.

Boerhaave a' franczus elragadás' következését a' sejszövetnek, mellyhez a' fertőztetés fér, megromlásából magyarázza vala. E' nézet ha a' tünetenyeket ki nem magyarázhatja is egészen; még is *Boerhaave*nak nagy tapasztalására mutat; az életmivűségnek egy része sem szenved olly kiválttan a' franczus elragadás miatt, mint a' sejszövet.

Azok, kik *de la Bœ Sylvius Ferenczcel* a' franczus anyagot savanyúnak tarták, a' tünetenyeket egy ez által okozott erejedzéből, megkelésből, magyarázák.

Hunter' nézetjét, ki a' franczus betegség' legközelebbi okául valamelly saját izgatást tartja, sok újabb Irók felkapák, és *Fritze* a' maga Kézikönyvében azt különösen vitatta. Ez a' nézet se magyaráz semmit, és mindég *petitio principii* marad fön.

Szintolly keveset magyaráz ama' theoria is, mellyet *Brown*' követőji mesteröknek alaptételeiből huztanak. Szerintök a' ragadvány' bemunkálásának hathatósága (intensitas) irányozatlan (indirecta) gyöngeséget okoz, 's ebben áll a' bujadög' mivolta. Légyen bár e' tanításban az életmivűség' képzete legméleybben kigondolva: de a' ragados nyavalyaformákat megmagyarázni még sem fogja soha, mert a' millyenségi arány

vagy viszony, a' mi itt különösen számba jő, benne egészen elmellőztetik.

A' munkálás' kimagyarázásával is úgy van a' dolog, mint sok más tünetenyekével az élő természet körében. A' legelmésebb theoria itt némelyekre mutathat ugyan homályosan, de a' tulajdon első okot ki nem magyarázhatja eléggé. A' mit mi a' tartós és részrehajlatlan megvigyázás által e' tárgy felől bizonyosan tudunk, ime' tételekre szoríthatni:

A' ragadvány először is azon a' helyen fogamzik, mellyre bemunkált; ezen bemunkálástól legelsőben szenved a' nyirkos rendszer. Kevéssel azután az izgékony vagy ingerlős rendszer is érdekeltetik, és némi gyúladási tüneteny jelenti az elragadás' helyén a' kóralak' támodását. Csak utóbb 's csupán a' felébredt együtt-szenvedőség által nyilatkoztatja ki a' franczus anyag a maga munkálatját a' testuek érzékeny rendszerében.

A' franczus anyag legkiváltabban a' sejtszövetre munkál, mellyet vegyületben megbontani 's megsemmítetni törekszik; azért is a' franczus anyag külömbféle részeknek bujálkodó (luxuriáns) alkotására ad okot. A' franczunak minden tünetenyei igazolják ezen állítást.

A' franczus anyag' munkálatja nem jelenik meg általyányosan, hanem az életmivűség egymiségének külömbsege szerint külömbözik; azért Schmidt igaz eleve (principium) állit fel, így szólván: azon Orvos ismér legjobban e' nyavalyára, a' ki a' franczus beteg' egymiségét, individualitását, legjobban kitanulja.

11. §.

A' bujadögtől való megóvásról közönségesen.

Mivel a' franczus anyag csak ha valamelly érzékeny részt közvetlenül érdekel, vitetik által más sze-

mélyre: azért minden, a' mi tüstént az átvitel után, az újontan elfogadott anyagnak leöblítése vagy elrontása végett történik, használhat, ha a' célta általa tökéletesen elérhetni. E' szándéknak tökéletlen elérése itt annyi mint semmi. Csak az vélheti magát bátorságban, kinek természete ezen ragadványt, a' mi ritka ugyan, de több részrehajlatlan tapasztalásokból hebi-zonyodott dolog, el nem fogadhatja.

12. §.

Felosztása a' bujadögnek.

Mint hogy a' bujadög, miként egy előbbi cikkelyben mondom, magát mint betegség az egész életműviségre nézve mindég gyúladásos forma által jelenti: tehát ezen tünetny által a' nyavalyaformának legfőbb felosztása is el van határozva. Nevezik t. i. ezen első tünetnyeket előszöri, vagy másként közlött franczunak; 's néha helybéli franczunak is; az utolsó nevezet azomban csak annyiban jelentő, a' mennyiben egy résznek észrevehető változására mutat. Mert legszorosb értelemben helybéli nyavalya, a' melly csupán 's egyedül egy részre volna határozva, az élet műviségben, mellynek egészítő részeiben ugyan azon egy éltető elev uralkodik, nincsen.

A' franczus nyavalyaformának az első történetek után megjelenő tünetnyeit az elsőbbekhez képest nevezték másodsöri, vagy szétoszolt franczunak is; és a' helybéli franczunak ellenébe téve közönséges franczunak is, sőt constitutionalis, szerkeztbéli bujadögnek is. Mi az előszöri és másodsöri franczu nevezet mellett fogunk maradni.

Előszöri Franczu.

13. §.

Az előszöri franczu' formáji.

Az előszöri franczu' formáji a' kankú, a' franczus fekély és a' makk'gyúladása. Némellyek az ágyékhajlásban támadni szokott Dob nevű mirigyek' gyúladását is előszöri franczuformának akarák venni; azonban egy eset sincs eléggé bebizonyítva, a' mellyel meg lehetne mutatni, hogy valamely Dob a' tisztátalan elhálás után közvetlenül, a' főnemlített formák megjelenése előtt, támadott volna, 's reá másodszöri franczu következett volna. Minden itt előszámlált formáji a' franczunak, szükségesképpen ugyan 's elmulhatlanul előzik meg a' bujadögöt, de, míg mint előszöri formalódások külön válva maradnak 's tartanak, addig bujadögnek (Eustheide) neveztetni nem szoktak.

A' Kankuról.

14. §.

A' kankunak megfogatja általyában.

Kankunak (Medorrhoea) nevezzük mi általyában minden, különböző színű és sűrűségű nedvességnek kifolyását a' férjfiú vagy asszonyi nemi részekből. — S. élesb értelemben akármelly rendkívül való kifolyást is, valami nyálka elválasztó lapról (Füldje), kankunak neveznek. E' szerint vagyon végbélkanku, orrkanku és szemkanku is; de itt csak a' fön meg határozott nemirészekből való kifolyásról van a' szó.

A' kanku' nevezeteinek külömbisége.

Ezen tüneménynek külömbféle neveket adtak, a' mellyek könnyen tévedésekre adhatnak okot. A' *Gonorrhoea* (mag vagy ondófolyás) név éppen nem e' formára illik; *Leucorrhoea* (fehérfolyás), meg határozatlan; hasonlót mondhatni a' *Blennorrhoea* (nyálkafolyás) névről is. *Ploucquet* a' Priáp' bálványképeről kölcsönözvén nevet, így lön a' tőle ajánlott *Phallorrhoea*; *Schmidt* a' férjfiak kankuját nem helytelenül nevezi *Urethritis*, és a' fehérszemélyekét *Elytritis*nek.

Okai ezen formának.

A' kankunál ugyanazon három rendbéli okokra akadunk, mellyeket minden más nyavalyaformánál is többé vagy kevesebbé világosan megmutathatni. Előre készítő okát (*causa praedisponens*) e' formának a' férjfiaknál a' húgycső' belső lapjának, az aszonyoknál a' hüvelyének fölöttébbi elfogadhatóságában kell keresni. Alkalmobéli ok (*causa occasionalis*) lehet minden ártalom, a' melly a' húgycsőt gyúladásba hozhatja; egy csepp szalamia szesz vagyis Húgyag-lél, és egy csepp franczus anyag, a' mi a' gyúladásnak előben észre vehető tüneményeit illeti, egyenlően munkálnak. A' savanykás gyümölcsökkel's fiatal borokkal való mértékletlen élés, úgy a' bővebben elköltött bors, Gajak gyanta's több hasonló szerek is gerjesztettek már kankut. Egy ember, a' ki vörös törökpamuton vagy gyapotton állott olajat vett-be, igen kellemetlen húgycsőfolyásba esett.

A' munkáló ok (causa efficiens) nem egyéb, a' húgycső' és a' hüvely' belső nyálka-elválasztó hártájának gyúladékonyságánál, mellynek szükséges terméke, productuma, a' baj' gyöngébb lefolytakor, valamelly rendkívül való elválasztás. Az előbb mondotakból kitetszik 1ször, hogy a' kinek a' kankura semmi előkészülete nincs, az a' tisztátalan elhálást is büntetlenül gyakorolhatja, holott másra vagy más többekre is ugyanazon alkalommal elragad; ebből 2szor következik, hogy a' kanku' alkalomi okaira nézve annyiféle lehet, a' hányfélék az izgató ártalmak, mellyek vagy kívülről vitetvén-be vagy a' belülről kifelé való belső beteges munkásság és dyskrasiái szételegyedés által a' húgycsőnek és hüvelynek lapján gyúladást gerjeszthetnek. Ebből magyarázhatni még a' másuva tért (metastatisch) kankut is legjobban. A' mi végtére a' munkáló okot illeti, következik, hogy a' kankunak egész formáját mindég gyúladás gyanánt kelljen tekinteni, miként ezt a' tünetmények' magyarázásánál még jobban ki fogjuk fejteni.

17. §.

Széke vagyis fészke a' kankunak.

A' kanku' tulajdon fészke a' férjfiaknál általyában ugyan a' húgycső, mivel egy hely sincs benne, a' melly meg nem gyúladhatna; de mégis (miként az olasz *Terraneus* 1709dik eszt. elsőben tanítá) a' csónakforma árok látszik azon helynek lenni, melly önnön fekvésénél 's alkotásánál fogva az izgató anyagnak felvételére különösen alkalmas. A' kanku' székét a' férjfiaknál a' herékben, vagy *Mead*-val, a' *Cowper*' mirigyeiben keresni: már rég' elavult 's megczáfolt vélemények. Az asszonyoknál annak fészke a' hüvely' mélyjében van,

és pedig annak főntebb táján, és csak ritka esetben a húgycsőben is. *Bell* tehát nyilván botlik, midőn az aszszonyoknál a franezus kankú' székét a húgycsőben, és a jóféle kifolyását (*Leucorrhoea*) a hüvelyben véli.

18. §.

Közlésmódja a kankunak a férjfiaknál.

Egy fontos kérdés, melly a kórtudósokat igen foglalatostkodtatá a kankunak a férjfiaknál való származása felől, imez: Mikéut juthat a kankut okozó anyag kivált az elhálás alatt a húgycsőbe, még pedig a csónakforma árokig? A ragadvány' felszivódása 's újraelétele, mint *Cruikshank* véli, a tüneményt meg nem magyarázza, szüntolly kevéssé tehetni-fel *Nisbet*-vel hogy az elháláskor a kifecesenendő magnak v. ondónak egy része a húgycsőben visszamarad, és a hüvelybeli tisztátalan nyálkával elegyedvén a mony' lankodtságakor a húgycsőbe mehet. E' nézet már csak azért is helytelen, mivel a tapasztalás tanítja, hogy a tenyészuedv' kilővődése nélkül is lehetséges az elragadás. Ezt többen, a kik a ragadvány' előre nyomulását meg nem foghaták, egészen tagadták, azt állítván, hogy a ragadvány a nyílásba tapadva marad, és a húgycsőben lévő történetek csak együtt érzetiek (*consensualis*), de a mi nyilván helytelen.

A húgycső' öszvehuzódásának felvétele, mellynél fogva az elháláskor felvett anyag szinte a csónakforma árokig tolódik 's ebbe sülyed, több fontossággal bir, 's bár melly csekélynek tessék is az illy öszvehuzódás, mégis azt tagadni nem lehet, és ama', *Weickard*-tól felhozott 's *Walch*-tól is elbeszélte próba által, mellyet néhány buja személyek magokon tettek, még több hihetőséget nyer. Ezek t. i. minckutána langyos léjbe

mártott tagjokon a' kézzel-fertőztetést elvégezték volna; észrevették kis idő múlva a' vizelléskor, hogy előtte néhány csepp tej folyt-ki.

Az asszonyi kanku' közlésének módját könnyű átlátni, itt általyában először is a' férjfiakéről leszen szó.

19. §.

A' franczus kanku más hozzá hasonló formákhoz képest.

Már imént mondók, hogy minden kívülről jövő izgató ártalom 's belülről kelt beteges munkásság okozhat kankuféle kifolyást; most azt is említenünk kell, hogy ezen kifolyásokat kivált származásoknak elején, tünetenyökre nézve, nehéz megkülömböztetni.

A' gyúladási diathesis' nagyobb volta, a' tünetenyek' makacssága, de kivált valamelly erősebb égetés a' vizelléskor, 's a' rendszerint leginkább éjjel történő monymeredések, a' bajnak tovább tartása, azok a' jelek, mellyekből a' nyavalya' lefolytában nemi lehetőséggel annak franczus természetére kövekezést lehet huzni.

Az úgynevezett jó féle kanku megkülömbözteti magát önnön szelídsége, de kivált a' két utól említett tünetenyek' nem léte által. A' hughyhólyag' nyálkafolyását (Catarrhus vesicae) megkülömbözteti részént a' történetek' szelídebbsege, részint az, hogy a' nyálkafolyás a' vizelléskor legnagyobb.

Balfour óta a' kankunak franczus természetét tagadák, 's igen helytelen okoknál fogva azt állíták, hogy nincs tisztán franczus kanku, és a' franczus fekély v. sankér' anyaga a' kankuétól voltaképpén különbö-

zik. Már a' históriából is bizonyos, hogy elejente a' bujadög kanku nélkül (mellynek lételet franczu nélkül már a' legrégebbs korban is tudták) szokott járni, és hogy az utolsó csak néhány évtizedek mulva járult hozzá, a' miből némelleyek, miként fölyebb említők, a' vénusi bajnak utóbb megjelent szelídségét akarják kimagyarázni. *Astruc, André, Swediaur, Monteggia, Harrison, Hunter, Cullevier, Schmidt,* és *Langenau* több esztendei tapasztalásaik által a' kankunak franczus természetét bebizonyították. *Harrison* a' franczus mérget a' hugycsőbe vivén, reá kankut látott keletkezni. Ez ellen *Lafont Gouzé* kísértései (*Journal de médecine, Mai, 1810.*) semmit se bizonyítanak, ő egy helyre a' kötöcskénél huzókenőcsöt tön-fel egy már 20 nap óta kankuban szenvedő Betegnél, 's azt vevé észre, hogy ámbár ezen hely a' hugycsőből szivárgó sűrű sárgászöld nedvességtől mindég fődve volt, mégis néhány nap mulva meggyógyult, minden fekélyesedés nélkül. Ez a' próba annyiban nem bizonyíthat semmit is, a' mennyiben egy előszöri formának 's ez által már gerjesztetett gyuladásbeli munkásságnak jelenlétekor, egy második ritkán formálódik hasonló októl.

20. §.

A' kifolyatnák természete a' kankunál.

Az eddig mondottakból is már következik, hogy a' kanku valamelly nyálkaválasztó lapnak gyuladásbeli formája légyen. A' mi tehát a' nagyobbodott munkásság által elválasztódik, az valami nyirok (*lympha*), melly a' gyuladékonyság' erőszakossága 's mélyebben hatása szerint, a' színét és sűrűségét változtatja, vizesnek, nyálkásnak, genyetségesnek, véres huzatokkal vegyesnek látszik, és a' fölöttébbi gyuladásakor gyuladékonyságtól elfoglalt

nyirkos edényeknek nagyobbult tömötsége miatt néha szinte egészen elakad, a' midőn osztán a' történetek gyakran igen rettentőkké válhatnak. Ezen tünetény nem csak a' hugycső' gyúladásánál, hanem minden nyálkaválasztó hártya' szenvedésénél is meg vagyon, miként *Bichat* helyesen feljegyzé. Helytelenség, a' hugycsőből jövő kifolyást egy a' hugycsőben lévő fekélyből kiválasztódott evnek tartani. Hogy valamelly gyúladt nyálkaválasztó lapon nincs fekélyre szükség az elválasztódás végett, ezt kiki tudja; úgy *Morgagni* vizsgálódásai, és a' híres *Stoll* és *Hoffmann*' megvigyázatai is bizonyítják, hogy van kanku fekély nélkül; azonban valamelly fekélynek lehetősége a' kankunál, itt ki nem záródik, különösen a' franczus ragadvány a' hugycsőnek igen nagy elfogadhatóságakor, igen könnyen vonhat maga után fekélyesedést, a' melly nem általyánosan szükséges ugyan, de sok gyúladásformáknál gyakorta előfordúl. A' fön említett *Morgagni*' több vizsgálódásaiból az is kiséül, hogy van olyan kanku, melynél a' gyúladás fekélyesedésbe men-áttal.

21. §.

A' kanku a' másodszori franczúhoz képest.

Nem tagadhatni, hogy a' másodszori franczu mind a' kanku, mind a' franczus fekély által az egész életmivőségbe bemehet; de felejteni mégsem kell, hogy ezen átmenetel sokkal ritkább. A' huzamos gyúladásbeli állapot 's az annyira megszaporodott elválasztódásnak sokáig tartása, valamelly szűk helyecskén a' többi lapnak (a' szónak főntebb értelmében) a' tovább harapozó változásokat elmellőzni látszanak. *Schmidt* úgy véli, hogy az esetek, mellyekben a' kanku támasztá a' másodszori franczut, azokhoz, a' hol ez, a' fe-

kély által történt, úgy vannak mint 1 a' 20hoz. Mind-azáltal ezen arány a' kankura nézve igen kedvezőleg vé-
tetve lenni látszik.

22. §.

A' kankunak szokott lefolyása, folya-
matja.

A' tisztátalan elhálás után néhány nappal, rend-
szerint a' 2dik és 8dik nap között (fölötte ritkán előbb,
néha később), a' férjfiaknál a' hugycsőben holmi
viszkető érzemény jelenik meg, a' melly a' makkig
terjed, 's nemcsak nem kellemetlen, hanem az embert
szokásán kívül is az elhálásra ingerli. Ez néhány napig
tartván, aztán valamelly meglehetően égető fájdalommá vá-
lik, a' midőn kivált a' makkra lett nyomáskor vizes nyál-
ka választódik-el. Ehez járul a' tagnak feszülése 's egy
olly érzemény, melly azon végig, a' herékbe, mag-
zsinórba és a' lágyékba terjed. A' fájdalom 's kivált
az égetés nevededik, és a' vizelléskor legnagyobb. Ez
az érzemény elhat a' makk' nyílásáig, a' melly tüzes
piros színű, fáj, dagadt 's igen érzékeny. A' kifolyat-
nak színe ekkor sárgább vagy zöldesebbé, és, mint a'
geny, sűrűvé válik, a' fájdalmak nőnek; a' hugy csak
szűken folyik 's elejénte gyakran szétoszló sugárban,
a' tag' feszülése nagyobbúl, kivált éjjel fájdalmas be-
gyeredések állanak-elő, 's gyakorta hozzájuk magki-
ömlések is kapcsolódnak; a' Beteg székeröltetésről pa-
naszkodik, éjjelei nyugtalanok, 's esti órákban némi
ingerlett állapot környezi őtet. Ha a' betegség' szokott
folyamatját a' rossz magatartás vagy czélelles vebábá-
nás nem háborítja, akkor a' történetek aprónként ele-
nyésznek, a' vizelléskori fájdalom megkissebbedik, a'
makknyílás' vörössége eltűnik, a' kifolyás nyúlósabbá
's fejeirebbé lesz, és holmi sűrű nyálkához hasonlóvá,

melly az ujjak közt fonálként húzódik. Végtére a' Beteg csak reggel a' felébredéskor vesz még észre a' hügycsőből valamely sűrű nyálkacseppet, de utóbb ez is elmúlik.

23. §.

Az igen erőszakos kankunak tüneténei.

Az elragadásnak saját gonoszneműsége, az orvoslásnak elmulasztása vagy fonáksága a' Beteg' vagy az Orvos' részéről, és más szerencsétlen környülmények, ezen eredetileg egyszerű és jóféle formát olly gonoszneművé tehetik, hogy miatta a' Beteget több tekintetből veszély érheti. Már a' bajnak első kiütésére nézve is megvan az a' különbség, hogy a' gonoszféle esetekben az elhalás után igen rövid idő mulva az első történetek előállanak és gyors lépésekkel szaporodnak. Ugy látszik, mintha a' nyavalya' kiütésének gyorsasága annak erőszakosságával egyenes arányban volna.

A' mint a' gyúladás' állapotja nagyobbodik, az előbbi cikkelyben leírt történetek' egész sora is erőszakosabbá lesz. A' lágycsőben való feszülés olly nagy, hogy az ott lévő mirigyek megdagadnak, igen fájdalmasokká lesznek, 's néha meggyúladnak 's e' miatt a' Beteg nem is járhat.

A' tag' meredései nappal és éjjel gyakorta olly nagyok, hogy a' Betegnek tökéletes ébrenlétekor is magürülések történhetnek. A' még rosszabb esetekben ezen felmeredések meg sem szűnnek, 's ama' fölötte terhes Priapismust szülik.

Eme' tolakodásakor a' vérnek a' gyúladt tagba történik, hogy a' duzzadt tag többnyire lefelé, ritkán fölfelé, igen fájdalmasan meggörbül; a' melly állapot Venus' íve (chorda venerea) néven isméretes a' Körtudósok előtt.

Gyakorta ezen erőszakos görbüléskor a' kisebb edények elszakadoznak, és a' Beteg a' huyesóból néha több unciányi vért vesz-el. E' vérzés után, bár melly nyugtalanító légyen is a' Betegre nézve, a' történetek' erőszakossága rendszerint igen szembetünőleg lecsillapodik.

Részint a' nevekedő gyúladás' erőszakossága miatt, részint a' most csipösebbülő kifolyástól újra ingereltetvén, az előbör vagy makktýú is meggyúlad, és vagy a' makk előtt huzódik össze 's gyakran pöffedőleg megdagad, úgy hogy azt ezen állapotban hátravonni lehetetlen; vagy az előbör, kivált ha azt a' megijedt 's e' tünetényt nem ismerő Beteg erővel hátra találta huzni, a' makk mögett úgy öszveszorul, hogy e' miatt a' vérforgás a' makkban néha egészen meggátoltatik, és az üszög' (Brand) szármozásától félhetni. Az első történet' neve Phymosis, makkbezáródás, a' másodiké Paraphymosis, makkkizáródás; de mivel ez minden a' franczus fekélynél többször előfordul, azért ott fogunk rólok bővebben értekezni.

A' kifolyás mostan vékony, rút színű, gyakorta szürkés, kellemetlen saját szagú, valamennyire szűkebben szokott folyani, sőt a' baj' erőszakossága növekedvén annyira megesőkkenik, hogy ezt, mint eme' gyúladásos forma' legmagosbra léptének resultátumát, száraz Kankunak (Medorrhoea sicca) nevezni nem kételkedtek. Ennyire jövé a' dolog, majd a' szomszéd részek' szenvedése is szaporodik, a' székeröltetés nagyobbodik, a' Beteg csak a' legnagyobb erőlködéssel vizellhet (Dysuria), és legroszabb esetben a' huy is megreked (Ischuria). Minden közellévő részeken a' fölöttébbi gyúladékonyság' nyomai tetszenek-meg; a' Düllmirigy fáj és dagadtnak tapintatik (Prostatitis). A' herék kemények és nagyobbak (Epididymitis), igen fáznak és a' tapogatást ki nem állhatják.

Némelly, még eddig nem eléggé világos, környülmények között, a' kifolyásnak hirtelen elenyészte vagy legalább szembetűnő megkevesedése után, némi saját, fölötte éles (acutus) Szemgyúladás is származik, melly a' húgycsőnek gyúladásával nyilvánosságos arányban áll, és olly gyors lefolyású, hogy kevés napok mulva gyógyíthatatlan vaksággal végződik.

A' gonoszféle kankunak fölyebb leírt történetekor az egész test is igen nagyon szenved. Hideglelés tünetények állanak-elő, mellyeken a' gyúladási formának bélyege nyilván meglátszik; az érverés kemény és gyors, a' húgy vörös, néha lángszínű, a' bőr száraz és forró, a' Beteg szomjuságról, fejének kábultságáról, és az altestében fájdalmas érzeményekről panaszkodik.

Enyhülvén a' kankunak ezen erőszakossága, mégis a' húgycső' szenvedése lassan mendegél. Bár minden történetek elenyésztek, mégis a' húgycsőbeli fájdalom és a' kifolyás tart, 's így támad osztán, mint következő nyavalya, az úgynevezett Utókanku (Medorrhoea chronica), a' melly különböző változatokban, történeteire nézve, a' Beteget még sokáig elkinozhatja, 's a' mellyről alább leszen szó. Még a' kankunak erőszakosságától és az utókankunak sokáig tartásától más több igen terhes és a' Beteget néha élete' fogytáig kísérő bajok is maradnak-visza, a' mellyekről szinte alább fogunk szólni.

24. §.

[Közönséges magyarázatja e' történeteknek.

A' kanku' minden történeteinek szoros vizsgálatából nyilván kitetszik, hogy azok részint a' szenvedő életmivek' gyúladékonyságától, részint gátolt munkálko-

dásaiktól, részént a' részeknek együttérzésétől 's némely tekintetben az itt történni szokott nedv-elvesztéstől is, függenek. A' kanku az életmivűséghez mind tünetényeire és következéseire nézve, mind orvosoltatására nézve is úgy vagyon, mint akármely más gyúladásos forma, kivált az olyan, melly a' nyálka-elválasztó hártják' fülületjén támadott; innét a' gyúladás' természete is inkább orbánczféle, mintsem mélyen ható (phlegmonosus). A' kankunál a' gyúladásnak mind a' három időszakaszait, úgymint az Izgatásét (Stadium irritationis), növelkedését (incrementi): és fogyásét (decrementi) meg lehet mutatni.

Az nyavalyabéli hajlandóság, oportunitas, a' ragadványos formáknál teszi az elragadás' vagy fertőztetés időszakaszát, Stadium infectionis, és ez a' kankut olly nyilván előzi-meg, hogy azt néha a' tökéletlen elragadás' egy nemének gondolhatni, és magát csupán, miként Bureau először vevé észre, valamely fájdalomképpen jelenti ki a' férjfitag' makkján, egy darab ideig tart, és ritkán mulik el előbb, míg valamely új fertőztetés a' kankunak tökéletes formáját elő nem hozza, mellynek támadásakor a' fájdalom is elműlik.

A' kankú' névekedésekor a' heréken és a' lágycátájon származó történeteket Schmidt olly tünetényeknek tartja, mellyek által a' másodszori franczu' beállása jelentődik; de ebben nincs igáza, mert a' tapasztalás tanítja, hogy a' hügycsőnek akármely gyúladása is (ha igen nagy) hasonló tünetényeket gerjeszthet, a' nélkül hogy valami saját franczus ragadványra lenne szükség; könnyebben megmagyarázhatni azokat a' részek' együttérzéséből. Egy életműbeli törvény az, hogy az állati testben a' gyöngédebb életmivek szerencsétlen környülmények között mások' szenvedéseit magokra átvegyék; az olyan életmivek is, mellyek vagy közel

vannak egymással öszveköttelve, vagy ugyanazon munkálkodásra szolgálnak, különösen ki vagynak téve az illy képviselői tünetményeknek. Az Elsőbbik megmagyarázza különösen a' szemeknek együttvaló nyavalyáskodását; az utóbbik a' heréken, düllmirigyben, hugyhólyagban, végbélben és a' lágycsőben lévő szenvedéseket. Mindenikéről ezen történeteknek még fogunk bővebben értekezni. Azonban mindezek mellett sem tagadhatni, és már előbb is megjegyeztük, hogy a' sok gonosz féle melléktörténetekkel járó kanku mindég gyanút gerjeszt a' maga tisztán franczus eredete iránt.

A' közönséges roszullételnék jelenetei, symptomáji, mellyek a' kankuformának nagyobb nevedésekor olly nyilván kitűnnek, tudunkra adják, hogy az izgékony és érzékeny körök (sphaera irritabilis et sensibilis) legkiváltképpen szenvednek együtt. Ama' hideglelős tünetmények az érverésben és a' test melegségében, igen világosan mutatnak az izgékony munkásságnak együtt betegeskedésére, valamint a' fejkábultság' érzése, 's más néha oda járuló történetek az inak' (nervorum) együtt-szenvedését bizonyítják; megegyez ebben is a' kanku más gyúladásos formákkal.

25. §.

Jóslás a' kankunál.

A' kankunál való jóvendülés vagy előremondás] tehát a' gyúladásos formák' közönséges Elevjein (principiumain) épül; mennél egyszerűbb és kisebb a' gyúladás a' hugycsőben, annál könnyebben végződik ez a' forma; a' szokott kanku, millyent a' 22dik §ben leirtunk, rendszerint, ha a' Beteg magát jól tartja, 21 nap, legfolyebb 4 hét múlva ér véget. De nem ám a' gonoszféle kanku (23. §.); ennek igen káros következései lehetnek. Mennél tovább terjed a' gyúladás a' hó-

lyag felé, annál nagyobb a veszedelem a' hugynak kiválasztására nézve, mellynek megrekedése gyakran az életet is fenyegeti. A' kankunak úgynevezett dugulása rendszerint a' legrettentőbb következkéssel jár. A' heréken való daganat, a' düllmirigy' gyúladása, a' fönt leirt szemgyúladás, igen veszedelmes formák, és megjelenésök mindég félelmes. A' beteges testalkotás, kivált ha rosznedvűség (dyskrasia) is van jelen, a' nyavalyát tartóssá szokta tenni: a' mitől leginkább a' görvélyes (scrofulös) személyeknél félhetni.

A' kankut igen veszedelmes nyavalyává teszik az arra olly könnyen jöhető gyászos következkések. A' húgycsőnek elszűkülései, vastagodásai és fekélyei, a' düllmirigy' daganatja s más hasonló formák, gyakran legszerenosétlenebb maradványai ezen gyúladásnak. Egy diaetai hiba, helytelen orvoslás, s akármelly gyakran csekélynek tetsző környűllás, a' kankunak ollyan következkéseire adhat okot, mellyekben a' szerencsétlen Beteg életének végső esztendeijében is sinlődni kénytelen. *Walch*-nak igaza van, midőn az altestben a' hasgyűrűn folyúl érzelt feszűlést és a' középhus' táján megjelenő fájdalokat új történetek' igen gyanús előköveteinek tartja, és a' gyógyítás' végén a' vizelletnek vékonyan maradó sugárjából a' húgycsőben történhetett elszűkülésre vagy megvastagodásra huz. következkést. Hi bázna azon Írók, kik azt állítják, hogy a' kankut kevés napok alatt meggyógyíthatni; *Walch* is bizonyos környűlmények között a' kanku' gyógyúldását az életműűség' együttmunkálásánál s befolyásánál fogva nyolcz nap alatt lehetségesnek mondja. A' kanku az egyszerű és nyavalyákhoz tartozik, és lefolytát rendszerint a' 21dik nap felé, vagy mindjárt utána végzi. Vannak ugyan olly könnyű kankuformák is, mellyek 4, 5 nap alatt elmúlnak, de ezek nem éppen tisztán franczus formáknak lenni látszanak. A' jóslás a' kankunál függ

általában a' gyógyításmódtól és a' magatartástól; a' hol mind az orvos mind a' Beteg feddhetetlenek, ott a' legijesztőbb kanku is jól végződik, Ellenben a' hibázások soha sem maradnak büntetlenül. *Langenau*-nak nincs igaza, midőn e' már gyakran említett formánál az előremondásra nézve a' levegő' szerkezetének kelleltinél többet tulajdonít.

26. §.

Közönséges gyógyításmód a' Kankunál.

Három gyógyjelentések, indicatiók, adják előmagokat a' kanku' orvoslásakor.

1) Az elfogadott ragadványt a' hol lehet előbb mint a' forma kiüssön, elrontani 's eltávoztatni.

2) A' már kiütött gyuladásos formát elhárítani.

3) Végtére, a' kanku' minden következéseinek (a' mi alatt mind a' helybéli gyuladás' maradványait, mind a' másodszori franczüt értjük) elejét venni.

Valamelly gyanús elhálás után a' kankutól való menekedésnek legegyszerűbb módja és így az első gyógyjelentésnek teljesítése abban áll, hogy az elfogadott ragadvány minél előbb lemosattassék, leöblítessék. A' kinek a' 18dik §ben felhozott, *Weickard*-tól legelőször említett, példa eszébe jut, úgy fogja találni, hogy az elhálás utáni hamar vizelés különösen hasznos ezen célra, kivált ha az előbőr előre huzattván a' hugy egy darabig a' hugycsőben vizatartatik 's osztán hirtelen kieresztetik; ezen cselekvés a' kankutól valóban igen gyakran megőröz. A' többszöri befecskendések által is, részint szelíd és olajos, részint erős és izgató szerekből, igyekeznek ezen bajnak elejét venni. Az előkhöz tartoznak a' langyos tej, langyos mandolaolaj; é.c., az utolsókhoz számláltatnak legkivált a' tiszta Hamag' olvadékjai és a' rágó sósavas Higagéi, valamelly

nyálkás főzetben. Az elsőbbekkel a' ragadós anyagot akarják leöblíteni; az utolsók által ugyanazt elrontani 's távoztatni. Bár melly czélszerűk is e' szerek mindjárt a' végbement elhálás után, mégis a' rágó befecskendésekkel képesint és nem sokáig kell élni; mert a' velök visszaélés a' gyúladékonyságot még előbb gerjeszteli.

Mindjárt a' felvett ragadványnak a' vizellet 's néhány befecskendések által történt leöblítése után leghasznosabb a' férjfitagot hidegen párolni és fürösztelni; így a' talán már felgerjedt gyúladékonyság, diathesis, legjobban elháríttatik, és a' betegesen felmagasztalódott munkásság legjobban megcsilapodik; nem illenek pedig többé ezek a' szerek, ha a' támadó gyúladékonyságnak első jelenléte már a' kankunak elkerülhetetlen ittlétére mutat. Az inkább orbánczos gyúladás pedig egészen tiltja a' hideg alkalmaztatását a' már kiképződött formánál.

Ha a' kanku' jelenléte kinyilatkozik, akkor a' *második gyógyjelentésnek* van helye. Itt a' tisztán gyúladásellenző gyógyításmód szükséges, mellyet a' nyavalya' mekkoraságához és irányjához, meg a' Beteg' egymiségéhez, individualitásához; és a' legfőbb formával öszvekött bonyolódásokhoz, complicatiókhöz, kell szabni.

Valamint kevés orbánczos formáknál van helye az érvágásnak; úgy az olyan esetek is ritkák, mellyekben a' gyúladásos formának nevedése a' kankunál, és különösen az izgékony körnek együttszenvedése, érvágást kívánna; a' nadályok' alkalmaztatása többször előfordúl. A' könnyű, résziut gyümölcs-savas, résziut nyálkaczukros hashajtószerekkel soha sem kell a' gyúladékonyság' tovább haladtakor késni. Némelly közsók is, különösen a' *fojtósavas*, a' *borkősavas* és a' *citromsavas Hamag*, valami vékonyító italban elol-

vasztva, *mérsékelt* adathban igen hasznosak; így osztán eme' Sóknak a' húgyéletmivekre lehető munkálatjától sem félhetni.

E' mellett az egész gyógy-plánál egyező szoros diæta is szükséges; az ebben elkövetett hiba miatt gyakorta már egy nap alatt minden történetek megroszabúlnak. A' beteg tartóztassa magát az erősítő, igen sós, és fűszeres husételektől, minden szeszes italoktól 's a' méghevüléstől. Könnyű elegekkel és hígító vizes, nyálkás italokkal éljen, de vissza ne éljen ám, mert másként a' gyomor' munkássága könnyen megbomlik, 's azonkívül utókankura adódik alkalom.

A' Mákony (opium) és a' kámfor a' kankunál igen külömbféle környülállások között ajánltatnak; de a' kankunál föntebb stádiumokban csak igen meghatározott környülmények között élhetni velök. A' mákony csak akkor tesz jót, ha az érzékenység is az életmivűségben általlyában, és a' szenvedő részekben különösen, fölötte szembetünőleg érdekeltetik; a' kámfor ellenben, ha a' véredények igen megtelve és az ebből eredő beteges kiterjedés, expansio, nagyobb volna.

A' vizelletüző szerek a' gyúladás stádiumában éppen nem valók, mert gyakran a' velek való vigyázatlan élés miatt a' gyúladás annyira nevelkedik, hogy utána együttérzeti, consensualis, formák következnek. A' gyalog fenyő Lésürü egyetlen egy ide tartozó szer, a' melly holmi nyálkás főzetben feleresztetvén olyankor adathatik, ha már a' gyúladási készség', diathesis, erőszakossága megkissebbült.

A' *Peyrilhe*-től előbb, 's a' legújabb időben *Besnard*-tól ajánlott Húgyag a' gyúladásos kankunál olly keveset használhat, mint a' Kőrösbogarak, a' kosenillák, timsó és efféle vaktapasztalásbéli, *empyricus*, a' gyúladási formáknál fölöttébb ártalmas, szerek.

Hercules Saxonia (Luis venereae perfectissimus tractatus ex ore Herculis Saxoniae Patavini. Patav. 1597. c. 37.) minden czél és helyes ok nélkül, a' kanku' gyógyítására az elhálást javasolja valamelly egészséges még pedig szüz leánnyal, és e' végre a' szerencsenéket különösen tanácsolja. *Pelargius* volt az első, ki ezen balgatagságnak ellene mondott. *Swediaur* beszéli, hogy Afrikában a' nöstény szamarak fordítottanak az efféle gyógyítási próbákra.

A' kankunak helybéli orvoslása nyugvást kíván és legszorosabb tisztaságot. Az első teljesedik valamelly tartóerszény (*Tragbeutel*) alkalmaztatása által; a' második pedig a' többszöri mosás által holmi langyos nyálkás főzettel vagy téjjel, e' mellett a' helybéli vagy úgynevezett ülő — vagy szé克福ordók is hasznosak.

A' Befecskendések az előtt, kivált mióta *Bossi* róllok tanított, a' kanku' orvoslásánál a' főszerekhez tartoztak; de kivált a' kanku' helybeliségéről 's nem franczus természetéről felvett szerencsétlen nézet által, egy elmaradhatlan szerré lettek ezen forma' gyógyításánál. Azokat a' kanku' támadásának első pillanatjától fogva és innen végig, sokan dicsérve ajánlották. Használtatásokat azonban az újabbaknak jobb nézettje igen hátrába szorította.

Ha a' kanku czélarányosan orvosoltatik, ha se valamelly izgató gyógyítás által a' gyúladékonyság nem nagyobbíttatik, sem a' gyöngítő szerekkel való visszaélés által gyöngeség elő nem hozattatik: úgy a' kanku' orvosoltalásakor soha sem lesz szükséges a' befecskendezés. A' gyúladási készségnek utolsó napja, a' bekövetkező gyógyulásnak leendő első napja, az magában is értetődik, hogy itt a' Betegnek testi szerkezete és a' magatartás is a' kívánt czélnek akadályt ne vessen. A' tisztán gyúladásos kankunál a' befecskendések legtöbbnyire ártanak. Csupán valamelly enyhe, langyos, gyú-

ladásellenző folyóságot lehetne e' végre vigyázva alkalmaztatni. Azon környülményekben, a' hol a' mákony a' belső orvoslásra alkalmas, lehet az előbb említett folyósághoz egy keveset eme' szerből is adni. Az izgató, öszvehuzó és szárító befecskendések, Híagból és más ércsókából 's öszvehuzó főzetekből, a' test' egymiségéhez és a' nyavalya' tartásához mérsékelt adatban vigyázva csak ott vétethetnek elő, a' hol már nem gyúladásos formáról, hanem az úgynevezett utókankuról van szó.

Mikor befecskendésekre van szükség, akkor a' férfiakra nézve egy egészen egyszerű, rövid kúpos jó gömbölyü hegyü czinfecskendő a' legjobb eszköz, melyet kellő ügyességgel a' megkívántató irányzatban kell alkalmaztatni. A' *Hahnemann*-tól e' végre javasolt Emelő nem szükséges, és nehéz alkalmaztathatása miatt megvetendő. Így ítélünk *Clossius*-nak szörecsetjéről is a' szereknek a' hugycsőbe való vitelére. A' *Hecker*-től ajánlott olvadható gyertyácskák, a' kankunak több következési nyavalyájánál igen hasznosak, de az előszöri kankunak gyúladásos formájánál megvetni valók.

A' *harmadik gyógyjelentés* legjobban teljesítettik, ha a' második jelentésnél adott rendszabások szorosán megtartatnak. Az együttérzeti szenvedések és a' következési nyavalyák leginkább a' rosz magatartás és célaránytalan ápolás miatt szoktak támadni.

Valameddig általyában a' kankut egyfelül sok ismért Orvosok egészen csekély, tisztán helybéli formának tartják, és más felül a' himpellérek 's kuruzsolók a' legellenkezőbb szerekkel orvosolják; mind addig a' kankunak együttérzeti és következésbéli bajai a' másodszöri franczuval egyetemben nem lesznek ritka tünetemények. Különösen a' czélelles befecskendések nagy kárt tettek, és az ólomkészítményekkel való visszaélés többször okoz hugycsőbéli vastagodásokat, mint maga

a' kanku akármelley formában. Így a' különböző Gáliczoknak oktalan alkalmaztatása és az öszvehuzó befeckendések, több hügycsó - elszüküléseket hoztanak-elő, mint a' kankunak legnagyobb gyúladékonysága valaha hozhatott.

Még a' mákonnyal és a' kámforral való helybéli vizaélés sem maradt káros behatás nélkül. Sok tapasztalások bizonyítják, hogy mind a' kettőtől néminemű tehetetlenség, impotentia, szármozik, a' mint csak nem rég' *Rebentisch* (Horn's Archiv 1811. Jan. und Febr. Sft. pag. 158.) a' mákonyról ezt két eset által mutatá-meg. A' millyen különböző eme' két szernek az emberi életmívüségre ható munkálatja, olly könnyü a' kettő által okozott tüneteményeket megmagyarázni.

A' 21dik §böl kiséül, hogy a' másodszeri franczu a' kanku után ritkán fordul-elő; mégis az előrevigyázás megkivánja, hogy minden kankuformáknál, mellyeknek lesolyása igen gonoszféle és makacs volt, 's mellyeknél együttérzeti formák jelentekmeg, a' másodszeri formának lehetőségét kiki feltegye, és a' könnyü kénesös orvoslást vigyázva és a' Beteg' egymiségi környüállásainak vagy viszonyainak szoros tekintetbe vétele mellett alkalmaztassa.

27. §.

Orvoslási rendszabások a' kankunak különös állapotjaira nézve.

Már a' kanku' orvoslásáról volt közönséges nézetekből nyilván kitetszik azon egyszerűség és következőség, mellyel egy ilyen gyúladékonyságot kell gyógyítani, ha szerencsés kimenetelre akarunk számot tartani. A' különös rendszabások ezt meg fogják bizonyítani.

Midőn valamely gyanús elhálás után, az előbbi űben előadott előzmód' alkalmaztatása mellett is, a' kanku' támadásától félhetni, olyankor jó a' fölyebb javasolt hideg mosogatásokat tiszta vízzel vagy *Goulard*-nak hígított vegyítékével meglenni, és a' nemirészeket is, a' középhust és a' lágyéktájat spongyiával rövid ideig nedvesítgetni: a' szeméremrészekre és a' gátra alkalmas valamely helybéli hideg fürdő, a' mit könnyen végbe vihetni. Már most kell tanácsolni a' gyúladás ellenvaló diatát: leginkább pedig az erős nehezen emésztődő, fűszeres eledelket és minden szesz italokat megtiltani, a' Beteg viseljen tartóerszényt, suspensoriumot, cserélje-fel a' tollas ágýbelit matráczzal és tartsa magát mennél csendesebben; minden felhevülés leginkább pedig a' nemiósztön' kielégítése ártalmas, azért a' Beteg az asszonyi tarsaságot kerülje, és az elhálást egészen jobbra hagyja. Kivált estve könnyű étellel éljen; ide valók a' könnyű főzelékek és gyümölcs. Alkalmasak int a' vizes, hígító italok, a' tiszta víz, czukros víz, vékony árpaital, igen könnyű mondolatéj, vízzel feleresztett tej; azonban az életrend' kiválasztásakor a' Betegnek egymiségére is kell tekinteni; azokáért a' gyöngélkedő személyeknek 's kivált az emésztésbeli bajokban szenvedőknek, könnyű huseledeleket, italra pedig vékony sert, vagy 6 résznyi vízzel kevert bort, lehet megengedni.

Ha fájdalom támad a' húgycsőben, 's ennek nyílása megvörösedik, az általmenő húgy a' húgycsőben égetést okoz: akkor nem kell az úgyis már orbánczos gyúladású tagra hideget alkalmaztatni; csupán a' herékét és a' lágyéktájat lehet vígyázva hidegen mosogatni. A' gyúladás ellen rendelt diéta folytatódik, és z olyan személyeknél, a' kik tűrhetik, még szorosabbá tétetik. Minden történetet most kellő tekintetbe kell venni, hogy szükséges segedelem nyujtathassék. Igen

nagy igaza van *Girtanner*-nek, midőn az orvosnak elkerülhetetlen kötelességévé teszi a' Beteg' tagjának megnezését, hogy annak szemeit semmi lehető történet, kivált a' *Chordá*-nak, *Phimosi*s-nak első kiképződése, éé. el ne kerülhesse.

Mihelyest a' kifolyás megjelenik, azonnal a' legszorosabb tisztaság kívántatik, a' tagot több ízben kell langyos téjjel, vagy mályva — vagy Farkkórófőzettel lemosni; ha az előbőr igen hosszú, akkor jó néhány-szor napjában a' mondott folyóságokból az előbőr és makk' közzé langyosan befecskendezni.

Nagyobbodván a' gyúladékonyság, a' mit az erősebb hügyégetésből, a' tag' daganatjából és a' makk' nyílásának tüzes pirosságából ismérhetni-meg: akkor valamelly könnyű mandola — vagy kendermag-fejetben fojtósavas Hamag vagy citromos Hamag rendeltethetik:

Rec. Kali nitrici dr. jß.

solve in

Emuls. amygd. unc. x.

et adde

Syr. simpl. unc. j.

M. D. Sig.

Minden 2 órában $1/2$ csészével vétessék.

Vagy:

Rec. Sem. Cannabis unc. j.

f. cum

Aq. communis ℥j.

l. a Emulsio

in qua solve

Kali citrati dr. jj.

et adde

Syr. Althacae unc. j.

M. D. Sig.

Minden 2 órában $1/2$ csészével vétessék.

Az is némi könnyebbülést szercz a' Betegnek, ha a' vizelléskor a' tagját valamelly enyhítő langyos folyóságba tartja.

A' szék' röstességekor, vagy ha gyomortisztátalanság volna, akkor haslágító szerek adassanak; p. o.

Rec. Kali tartarici unc. β .

Mannae electae unc. jj .

solve in

Dti Hordei ferv. unc. x.

D. sig. Óránként 2 evőkalánnal vétessék.

Vagy:

Rec. Pulpae Tamarindorum unc. $\text{j}\beta$.

Tart. depurat. unc. β .

Syr. rubi idaei q. s.

ut f. Electuariam molle

D. ad vasculum.

Sig. Regvel és este két teli kávé kalánnal vétessék.

Sydenham a' Hasbajtószereket legderekabb 's legfőbb szereknek tartá a' kanku' orvoslására. *Boerhaave* is ezen tanítást a' magáévá tette; de csak az előbb mondott esetben hasznosak; azonban távoztatni kell minden erőszakosan; munkáló keserű és gyantás orvosságokat szorgalmasan, ezen okból a' *Girtanner*-tól hasonló környülményekben különösen ajánlott *Rhebarbara* sem ér valamit, sőt a' szennalevelek sem tanácsosak. Hogy a' *rhebarbara* kivált a' húgyéletművekre hat, ez kétségen kívül van, a' gyúladásos kankunál pedig nyilván ártalmos.

A' nyálkahártyák' minden gyúladásainál kétségtelesenül egy legillőbb gyúladásellenző szer az enyhe sósavas Hígacs (*calomel*), melly a' kankunak gyúladási időszakaszában nagy haszonnal adatik, és az itt annyira kívánatos bélürüléseket legcélarányosabban eszközöli. A' legújabb időben ezt több tapasztalások tökélete-

sen. bebizonyították. Legjobb olyankor, ha a' Calomel nem annyira franczu mint inkább gyúladás ellen való szerképpen adatik, azt kénnel öszvetenni. Illyest mondhatni nem csak a' kankunak gyúladásos formájára, hanem minden gyúladásformákra nézve is, a' hol Calomelre van szükség. Ezen öszvetétel' okait az könnyen átlátja, a' ki a' Kénnek munkálatjait 's annak az életmivőséghez való arányját egyfelül, és a' Calomelhez másfelül, ismeri. Legczélszerűbb formula, mellyben a' Calomelt a' legnagyobb gyúladási állapotnál hasajtó és gyúladásellenző szerképpen adhatni, imez:

Rec. Hydr. muriat. mitis gr. xxiv.

Sulph. depurati

Lap. Cancr. ppt. Singul. ℥jj.

Sacchari canar. ℥ij.

M. divide in Pulv. Nro. vjjj.

D. Sign. Regvel és estve egy por vétessék.

Gyakorta némelly környülállások tiltják minden eddig adott orvoslási és diaetái rendszabásoknak megtartását; többször ismét a' Beteg a' kankut csekélyebb bajnak véli, hogysen ezért annyit áldozna-fel. Mind a' két esetben meg kell a' nyavalyának rosszabbodnia; a' gyúladás öregbedik, a' tagbegyeredések kivált éjjel olly gyakrak 's erőszakosak, hogy a' Beteg semmit sem alhatik, a' tag valamennyire megdagad 's osztán könnyen a' vénus' ive, *chorða*, jelenik-meg. Illyenkor néhány pióczákat rakni a' tag' tövére, vagy a' középhusra mindjárt a' tökzacskó mögett, hasznos. A' tag' hosszában rakni-fel azokat, nem tanácsos, a' nagy izgatás miatt. Itt a' gyúladásellenző diaetát is szorosabban meg kell tartani, mint máskor. A' Beteg ne vacsoráljon, igyék a' lefekvés előtt vizet, vagy más hígító hivesítő italt, p. o. vékony mandolatejet, könnyű limonádét, orangeadét, é.e.

A' meleg lábfordóket is ajánlották némellyek ; azonban ezen javaslással *Moscatti*-nak többszöri tapasztalása ellenkezik, a' ki is azoktól erős feszüléseket vett-észre a' lágyéktájban.

Ha a' fájdalmak a' húgycsőben nem fogynak szem-
betűnőleg, és a' Beteg fölöttébb érzékeny, akkor má-
konyt is, fél grántól egy egészig, néhány grán czukor-
ral és rákszemmel, adhatni. Ha a' vérfogyasztás után
sem kissebbedik a' görbülés, és a' Beteg nem igen vér-
mes: akkor estvéli órákban egy vagy két port 1 vagy
2 grán kámforból, $1/2$ scrupulus mézgás porral, ren-
delhetni, vagy sürgető esetekben könnyű mandolate-
jet kámforral lehet a' Beteggel folyvást vétetni.

Rec. Camphorae rasae gr. vjij.

Mucilag. Mimosae unc. j.

misce terendo invicem et sensim adde.

Emuls. amygd. tenuis unc. jv.

Sacchari canar. unc. iijj.

M. D. Sig. Minden 2 órában 1 evőkalánnal vétessék.

Az igen bővérű 's erős testszerkezetű Betegnél
előbb mint a' kámfor adatik, néhány vérszopót rak-
hatni - fel a' gáton.

A' begyeredések ellen és a' húgyégetés' enyhítésére
az angoly Orvosok, ime', *Henry*-től is különösen
ajánlott olvadéket javasolják befecskendeni:

Rec. Aq. destill. simpl. unc. jv.

Liq. Zinci acetici gtt. xx.

M. D.

Ök, a' mint mondják, jó foganatját látták, de ez
be nem bizonyosodik. A' befecskendés előtt azon szert
gyöngén meg kell melegíteni. Erre is illik, a' mit már
fölyebb a' befecskendésekről általyában mondottunk.

Ha a' fájdalmak nem annyira a' *csónakos árok*'
táján maradnak, mint inkább a' *barlangos testekben*
terjednek-el; 's e' mellett olly környülmények van-

nak jelen, mellyek a' mákonnyal élést javallják ; akkor a' következő befecskendéseket lehet napjában 2 vagy 3 szor langyosan alkalmaztatni :

Rec. Extr. thebaici gr. jijj.

solve in

Aq. destillatae simpl. unc. jj.

et adde

Mucilag. sem. cydon. unc. j.

M. D.

Schlegel ezen környülményeknél az alúlfálló befecskendő szert ajánlja, melly gyakran valóban jót tesz:

Rec. Semin. Papaveris unc. β.

Aq. communis unc. vj.

ut f. l. a. emulsio

cui adde

— Laurocerasi dr. j.

M. D. Sig. Megrölegítve napjában 3 vagy 4 szor alkalmaztassék.

A' tagnak igen erőszakos begyeredéseinél vagy görbüléseinél történhető vérfolyást a' húgycsőből csak akkor szükséges elállítani, ha a' beteget igen nagy elgyöngülés fenyegetné miatta; mert a' mértékletes vérzés a' gyúladékonyság' történeteit kissebbíti és hasznos. Az igen tetemes vérzéskor pedig arabiai mézga' olvadékja fécskendeztetik a' húgycsőbe, vagy a' gyönyördomb felé a' húgycső valamennyire öszvenyomatik. Sürgető esetekben lehet a' vér' elállítása végett öszvehuzó szereket is befecskendeni, p. o.

Rec. Aluminis crudi dr. j.

solve in

Dti Althaeae unc. iij.

D.

Csak a' legnagyobb szükségben, és a' kevesbbé érzékeny Betegeknél tanácsos valamely rugós mézgából készült csövet tolni a' húgycsőbe, és körkötővel a' húgycső falait öszveszorítani. Ha a' feszülés a' lágyéktájon nagyobbodik, a' mi meg szokott történni, ha a' gyúladékonyosság a' húgycsőben folyebbre hágott, akkor a' Beteg oda rakasson-fel, a' nemirészeket szorgosan kikerültetvén, hideg borogatásokat vizből eczettel vagy ólomvizzel vegyítve, és tartsa magát csendesen. Jó, ha a' Beteg ilyenkor az ágyban marad.

A' húgycsőbeli nagyobbodott gyúladásra könnyen következhető többi együttérzeti formákról külön §ben fogunk szólni.

A' gyúladás ellen orvoslási és diaetetikai tekintetben hathatósan intézett gyógyításra a' tünetenyek nem sokára enyhülni fognak. Az éjek nyugtatóbbakká lesznek, a' begyeredések elmúlnak, a' húgyégetés gyönge viszketéssé válik, a' szürkés vagy zöld és vékony kifolyás megfehérül és sűrűbbedik. A' vörösség a' húgycsőn elenyézik, és az ott lévő fölbőr megránczosúl. Ezen állapotban minden előszöri forma ellen adott, orvoslási szer elmaradhat; a' hevítő 's igen izgató diaetának csupa eltávoztatása és a' jól intézett életrend, elegendők a' tökéletes gyógyításra. Azonban ama' gyógyjelentést, melly a' másodszeri franczunak megelőzését sürgeti, most teljesíteni kell. Továbbá meg tanácsos, most a' lágyító 's higító italokkal élést is mérsékelni, ne hogy a' nagy petyhüdttség, a' mint az előbbi §ben tanítók, az utókankunak útát nyisson.

A' petyhüdt, roszul táplált 's kivált görvényes személyeknél, kik az utókankura igen hajlandók, ennek megelőzésén különösen kell dolgozni. Hasznos e' végre a' főnemlített fenyőmag - lésürüvel való élés is eképpen:

Rec. Dti Hordei unc. jv.

Succi inspiss. Juniperi unc. ij.

M. D. Sig.

Minden 3 órában egy evőkalánnal vétessék.

Vagy :

Rec. Succi inspiss. Juniperi.

Extr. liquid. Gramin.

singul. unc. j.

Aq. Ceras. nigr. unc. jj.

M. D. Sig.

Minden 3 órában egy evőkalánnal vétessék.

Durande e' végre a' Keserédes' venyigéjit ajánlja ; a' ki tehát ebben különös erőt gyanít, adhat az előbbi formulában lévő *Dti Hordei* helyett keserédes-főzetet a' *Roob Juniperi*-vel.

A' *Fritze* által itt javasolt Szelter-víz is téjjel iva igen jót tehet. Tej helyett ahoz bort csak a' legnagyobb vigyázással vegyíthetni.

Így a' kifolyás lassanként elmúlik, minden történetek elenyésznek, és a' kanku önnen gyógyulásához közelget, a' mi a' 21dik nap körül teljesedik is, nem maradván egyéb hátra, mint hogy a' Gyógyuló az arra következő első napokban reggel a' hugycső' nyílasánál egy csepp valami fehér nyúlós folyóságot vesz észre, de a' mi szintűgy kicsinyenként elmúlik. Ha ez a' tünetény regvelenként sok ideig tartana, és az Orvosnak oka volna félni, nehogy az, a' gyógyuló Beteg' gyöngé testszerkezete miatt, tartóssá váljék vagy szaporodjék : akkor tanácsos valamely befecskendeni való szert rendelni, melly végre igen alkamatos a' *Girtanner*-től ajánlott befecskendés, imígyen készítettve :

Rec. Extr. opii gr. vjjj.
 solve in
 Aq. destill. simpl. unc. jv.
 et adde
 Aceti saturnini gutt. vjjj.
 Mucilag. Mimos. unc. β.
 M. D. Sig.

Napjában 2 szer alkalmaztassék.

Az *Acetum saturninum* helyett vehetni 3 vagy 4 grán *Ptubum aceticum*-ot is.

28. §.

Közérzetes formáji a' Kankunak.

Ide tartozik a' herén való daganat *Epididymitis*, a' düllmirígy' gyúladása *Prostatitis*, a' hügyrekedés *Ischuria*, és a' kankuféle szemgyúladás *Coniunctivitis medorrhoeica*. De előbb még valamit az úgy nevezett dugúlt kankuról.

29. §.

A' dugúlt kanku.

Több Írók, de kivált *Girtanner* és vele *Cappel* azt állítják, hogy a' kankut nem háríthatni-el elég korán; de mind ezen, az orvoslási cselekvésnél keveset érő, tekintet mellett is igaz marad, hogy a' gyúladékonyságnak első időszakaszában lévő kanku, az orvos' vigyázatlansága vagy a' Betegnek rossz kivált hevítő magatartása miatt, könnyen úgynevezett dugúlt kankuvá válhatik; azért nem lehet mindég a' kifolyás' megkevesedését a' gyúladékonyság' történeteinek jelenlétekor gyógyulásnak tartani.

Ekkor a' mint a' gyúladás nő: a' hügycsőből tartott kifolyás kevesedik, a' hügyégetés, a' tag' görbülé-

sei és begyeredései erőszakosabbodnak; a' Beteg folyvást vizelésre is ösztönöződik, de a' hugya csak szűken és igen nagy fájdalmak közt men-el. Ha ilyenkor segéd nem érkezik, közérzetes, consensualis, történetek állnak elő. Az újabb nézetek és ismételt tapasztalások szerint vitt orvoslásnál ez a' történet sokkal ritkábban fordul-elő.

A' midőn még a' kankut első.stádiumiban *Sydenham*, *Boerhaave*' és *van Swieten*' tanátszásai szerint, a' legerőszakosabb hashajtókkal orvosolták, és míg *Tode*, *Weickard*, *Cappel* és mások után indulva a' kankut olyan egy tisztán helybéli formának nézték, a' mellynél az életrend és belső ápolás szükségtelen volna: akkora a' dugult kanku minden szerencsétlen következeivel együtt sokkal gyakortább volt.

Legjobb az ilyen környülményekben a' gyúladásellenes orvólást derekasan alkalmaztatni; ez által gyakorta a' már keletkező szerencsétlen közérzetes következéseknél lehet elejét venni. Ide tartozik néhány pióczáknak felrakatása a' gáton, a' testnek 's kivált a' szenvedő tagnak nyugalma, a' salétromos főjetekkel élés, sok vékonyító italok, langyos tej a' tagnak fő-rösztésére 's párgolására, csak hogy ez igen meleg ne legyen. A' tápláló szerektől való szoros tartózkodás most különösen megkívántatik.

30. §.

Gyúladásos daganat a' heréken.

Ez támad a' hugycsőbeli gyúladásnak nevedekésekor és az onnan kifolyó nedvességnek megkevesedésekor. Ha az altestben, kivált az agyéktájban lefelé a' medenczébe, valamelly huzódás vétetik észre; akkor igen helyesen gyaníthatni a' mármár elérkező *Epididymitis*-t, melly magát nem sokára a' tőkzacskóban

érezett nehézség által he is jelenti; ott valamelly tojásdad puha, de lassanként keményedő forró daganat érződik, mellyhez holmi gyomorbeli, közszenvedésből magyarázható történetek, úgymint émelygés, hányásra való ösztönözés, és valóságos okádozások is kapcsolódnak. Ezen daganat gyakran egy ökölnyi nagyságú, és szerentsétlen környülmények között könnyen a' here' hüvelyhártyájának éles vízkórságát vonja maga után. Rendszerint a' daganat csak a' herén vagy on, és a' mellékhere a' meggyúladt rész; ez egy olyan igazság, mellyet *Swediaur*-nak önnön magán volt alkalma tanulókorában tapasztalni. Szerencsétlen esetekben mindazáltal a' gyúladékonyság a' hüvelyhártyára, a' vezeték edényre, sőt a' here' allományára is elterjed. Ritkán szenved mind a' két mellékhere, hanem a' daganat gyakran váltódik, és a' gyúladásbeli szenvedés hamar a' másik mellékherére vetődik. Az izgékony személyeknél a' hideglelésnek szokott tünetényei mutatkoznak, és utoljára a' hasban elharapozó gyúladásnak és a' benne közérzetesen támadt tünetényeknek történetei is megjelennek; ide számlálom az erőszakos hányást, a' hasnak szelektől felpuffadását, csuklást, é. e.

A' mellékhere' gyúladása legtöbbszörre a' húgyveszélyben nevedett gyúladásnak közérzetes következése szokott lenni; azért leggyakrabban a' kankunak legfőbb stádiumában támad; azonban vannak példánk, hogy ezen forma a' gyúladásos állapot' apadásának ideje felé legkönnyebben, és pedig az izgató 's hevítő ártalmak által okoztathatik. Ezen tünetényt *Hunter* elsőben, és igen helyesen, onnét magyarázza, hogy a' gyúladásnak legfőbb időszakában a' kankunál az inger az előszöri (primitív) helyre erőszakosabban hat, mihtsem azt egy más a' herékben támasztott könnyebb izgatás eltéríthetné. Csak, ha már a' húgyveszélybeli gyúladékonyság kisebbedik, okozhatja a' heréknek tánczo-

lás, lovaglás vagy más testi gyakorlások által történő ingereltetése ezt a betegesen helytartóskodó munkásságot. *Althof* olyan esetet is említ, a hol a mellékhere daganat akkor jelent meg, midőn a kanku már régen minden történeteivel együtt elenyészve volt. Eme' megvizsgálásból kiséül az is, hogy az *Epididymitis*-nek van olyan formája, a melly nem csupán következése valamely közérzetes gyúladásbéli izgatásnak, hanem a másodszori franczunak példázataja (*Reflex*).

31. §.

Jóslás a mellékhere' gyúladásánál.

Bár melly erőszakos és veszedelmes is ezen forma, mégis annak kimenetele a jókori és czélarányos velenítés mellett szerencsés szokott lenni; rendszerint 9 nap alatt meggyógyúl, és ebben az orbánczos gyúladások törvényét tartja; mindazáltal a testnek közönséges elgyöngültsége, és a kitünő rosznedvűség, dyskrasiák által megrongált szerkezete, ezt a formát is igen tartóssá teheti; itt különösen a görvényes és köszvényes rosznedvűség és az aranyeres complicatio jó tekintetbe.

Az evesedés itt egy igen szokatlan, az üszög (*Brand*) fölötté ritka, de mégis a magzsínórnak a hasgyűrűbe lett makacs bezárlódása és az orvoslasi durva hibák miatt, hamar lehetséges kimenetel. Egy *Seborvos* az igen meggyúladt mellékherét, mellyben lötyögést vélt észrevenni, tályognak tartván, felszurta; de bezeg! üszög és halál lön e' goromba hollásnak legszerencsétlenebb következése.

Egy igen gyakor kimenetele ezen gyúladásnak a mellékhere' megkeményedése, de a melly fájdalomtalan, és minden következés nélkül holtig is eltarthat, sőt néha egy új kanku által végképpen elenyészik. Az,

hogy az efféle keményedés a' here' elfajulására adjon alkalmat, a' ritkább esetek közzé szamláltatik; a' fénés fekélyé válás, és az ilyen megkeményedésre könnyen keletkezhető víz- és hussérés (hydro-et sarcocele) általyában igen ritka. Félhetni ezen utolsóktól, ha a' daganat a' tökzacskóban nem apad, és a' kifolyás sem áll a' hugycsőből helyre, melly általyában a' közérzetes történetek' kissebbedésekor többé vagy kevesebbé ismét megindúl.

A' mellékhere' gyúladásáról való jóslásra nézve nem kell felejtteni, hogy azt második megjelenésekor nehezebb, mint az elsőkor meggyógyítani, és hogy általyában annál nehezebben gyógyúl, mennél többször tér-vissza.

Kettős gyógyjelentés ötlük a' mellékheregyúladást gyógyítani akaró Orvosnak eleibe.

Először a' gyúladásnak minélelőbbi megkevesítése, és másodsor a' lehetséges következesek' eltávoztatása.

A' mellékhere-gyúladásokat, a' kankunak, a' hugycsőben elkövetett izgatásoknál fogva való, támasztása által akarni gyógyítani, egy igen sületlen gondolat volt. *Girtanner*-nak nagy igaza van, midőn azt állítja, hogy előbb a' gyúladást kell megorvosolni, mellyre osztán a' kanku ismét önként előáll. Az elosztatást eszközölni a' gyúladásellenes készület által, mellyet a' gyúladás' nagyságához és a' Beteg' individualitásához kell szabni. Sürgető esetekben hasznos egy érvágás, a' mit sok izben 6 — 8 a' gátra felrakott nadályokkal lehet kipótolni, kivált ha az általok csinált szúrásokból való vérzés egy ideig föntartatik. Azon kívül a' hasat is nyilt,

tan tartani, és az itt lenni szokott szék dugulásokat klisztérek vagy gyúladás ellenes haslágymítók által szükséges elhárítani. Klisztér gyanánt *Girtanner* egy, 6 unczia téjből, 2 lat olajból és 1 lat konyhasóból álló keveréket ajánl, mellynek igen jó fogantja is szokott lenni. Hasnyitó szerül vagy a' 27 §-ben tanácsolt olvadékat borkósavas Hamagból mannával, vagy Tamarind főzetet kénsavas Keseraggal, adhatni.

Rec. Pulp. Tamarindorum unc. jj.
 coq. in suff. aqu. per 1/2 hor. in
 Col. unc. x. solve
 Magnesia sulfuricae unc. j.
 et adde

Syr. rub. idaei unc. jß.

M. D. Sig.

Minden 2 órában 1/2 csészével vétessék.

Lehet az enyhe sósavas Higacsot is hashajtóul más alkalmas szerekkel öszvetéve több tekintetből használnal elővenni.

Rec. Pulv. Hydr. muriat. mitis Θ j.
 — rad. Jalappae.

Lap. Cancr. ppt. singul. dr. j.

Sacchari alb. dr. jj.

M. divide in Pulv. aequal. Nro. x.

D. Sig. Minden 3 órában 1 por vétessék.

Teljesítettvén ezen czél, ha a' fájdalmak igen nagyok lehet: de csak a' gyúladékonyság' kissebbedése után, egy fájdalom enyhítő Klisztért Lenmagfőzethől egy teli kalánnyi főtt Belindekolajjal, vagy Zabkásanyálkából, 4 — 5 grán mákonyvonattal adni, és, ha szükséges lenne, regvel és estve ismételni. Ha ezen szerek' alkalmaztatása után is a' gyúladékonyság' történetei 's kivált a' fölöttébbi fájdalmak még tartanak: akkor az *Emulsio cum Kali nitrico*, és az utóbbik esetben a' kámforporok is mákonnyal 27. §. rendeltet-

hetnek. A' mi a' szenvedő résznek borogatásait illeti, itt az Orvosok a' hideg és meleg párgolásokra nézve nem egyeznek; azonban véleményeiket, ha a' gyúladásos stádiumokra nézünk, könnyen megegyeztethetjük. A' hol a' gyúladás új, a' keménység nem igen szembe-tűnő, ott a' hideg vízzel vagy ólomvízzel való borogatósok derék szolgálatot tehetnek. *Fritze* helyesen tanácsolja, hogy az alkalmaztatott hideg borogatásoknál, a' tőkzacskóra és a' tagra is, kivált ha a' vizellés fájdalmas, meleg lágyító pép tétessék fel. De ha az *Epididymitis* már néhány napig tartott, vagy ha a' hideggel élés semmi kitetsző enyhülést nem hoz hamarjában, sőt ellenben a' has' feszülése nevededik, akkor meleg borogatások vétetnek elő, mellyeket zsemlyepépből, téjjel, vagy lágyító szerekkel főtt lenmagpogácsából legjobb készíteni.

Ezen környülményekben az enyhe, nem fölötte izgató gőzfördőkről sem kell felejtkezni; leginkább ide illenek az eczetgőzők, csak hogy az igen nagy melegség a' nedvek' tolakodását ne öregbítse. Legjobb a' gőzőket valamelly hasszéken ülve szivatni fel; de itt is értetődik, hogy akkor a' tőkzacskó mennél magasabban tartassék. A' tőkzacskóra Íreket kenni - be, a' mellékhere-gyúladásnál czéltalan javasítás, és az igen nagy gyúladékonyságkor nyilván káros volna. De a' legfolyebbre hágott gyúladásos állapotnak alább szállta után lehet napjában 2 szer $1/2$ nehezék szürke higanyos Íret a' czombok' belső lapjára bekenni,

Rp. Ungtí. flavi (Althaeae)

— Hydrarg. ciner.

singul. unc. β .

M. D. ad vasculum.

Sig. Regvel és estve nyolczad része dörstöltésék - be.

Apadván a' gyúladás, vagy ha az, általyában a' test' szerkezetének gyöngesége és kitetsző dyscrasiák miatt lassan halad, akkor az orvoslás' módjának sem szükséges igen szorosán gyúladás ellen valónak lenni. Ekkor, ha nagy a' fájdalom, lehet a' mákonyt kámmforral bátrabban és nagyobb adatokban nyujtani. Kül-söképpen itt a' meleg pépborogatások 's kivált a' gö-zök igen használhatók. Az utólsókra nézve igen alkal-matosak az illatos fűvek, minők a' szíkfűvirág, kom-ló, bodza, ruta, rozmarin, é. e.

33. §.

A' mellékhere' evesedése.

Ez a' kimenetel igen ritka ugyan, de mégis bi-zonyosan lehetséges, kivált ha a' gyúladásellenes gyó-gyítást elejénte csak gyöngén veszik, vagy elmulaszt-ják. Az evesedésnek első nyomát jelenti valamelly ko-pogó fájdalom a' szenvedő részben, és az erős borza-dozással járó hideglelésnek új támadásai. A' miut beáll az evesedés, ez a' herére is elterjed, és gyakran úgy elrontatik, hogy csak a' bőre vagy hártýája marad. Általyában az evnek jelenlétét a' herében nehéz meg-ismérni, és azért kiki vigyázzon, ne hogy a' puhának tapintott here daganatot evesedésnek vegye. Már fö-lyebb a' 31-dik §ben megjegyztük, hogy a' legma-gosbra ment gyúladásnál holmi úgy tetsző lötyögést le-het érezni. Ha a' herét az evesedés el nem rontja egé-szen, akkor néha éktelenítő desorganisátiókba is men-által.

Midőn valaki a' szorgos és többszöri tapogatás ál-tal az evnek jelenlétéről a' herében meggyőződött, azonnal igyekezzék annak rende szerint az evesedést pépborogatások által előmozdítani, és nyissa fel a' tá-lyogot annak idejében, de azután is egy darabig a' lá-

gyító pépeket még alkalmaztassa. Szoros tisztasága a' sebnek, az evesség' kifolyhatására fordított jó gondviselés, és valamely tartóérszénynek ügyes alkalmaztása elegendők a' gyógyulásra.

34. §.

A' mellékhere' megkeményedése.

A' mellékhere' megkeményedése, a' volt *Epididymitis*-nek eme' más következése, sokkal gyakrabban fordul-elő, mint az evesedés. Ennek különösen kedveznek: a' szenvedő életmivek' gyúladásához nem jól illő orvoslásmód, az igen sokáig folytatott hideg borogatások és mindenféle diataei hibák. Az utolsó környülmény lehet oka, mért oszlik el olly igen ritkán az *Epididymitis* tökéletesen, és marad vissza a' mellékhere, sőt a' here maga is, megnagyobbodva. Legtöbbynire az ilyen daganat nem veszedelmes, és *Girtanner* egyenesen azt állítja, hogy az efféle maradvány a' herékben soha sem vehet magának rossz útát, 's azért minden ellene való szereket elvet; több igen tapasztalt orvosok erősítik *Girtanner*' állítását. Annyi bizonyos, hogy az ilyen megkeményedésnek ritkán van szerencsétlen következése, és a' mint *Larrey* (*Denkwürdigkeiten* pag. 596.) igen igazán állítja, valamely belső beteges hajlandóság és kitetsző dyscrasiák nélkül, ez, mint csupa következése valamely közérzetes gyúladásnak, soha sem lehetséges. Azonban még sem tagadhatni, és a' tapasztalás tanítja, hogy az efféle megkeményedés, a' kitetsző beteges hajlandóság és hozzájáruló ártalmak, kivált külső sérelmek miatt új romlásokra adhat okot: ide tartoznak a' tökzaeskö' vérereinek csomós (*varicosus*) daganatjai; a' vízsérés, melly ezen esetben a' vizes nedvességnek a' here' hüvelyhártyájában

való meggyűlése; a' valóságos *cirrrositas*, és a' legszerencsétlenebb állapotban a' fenésedés.

Mig a' mellékhere' daganatja és a' vele szenvedni szokott here egészen fájdalomtalan, vagy csak csekély húzó vagy nyomó érzemény vételik észre: addig semmi más nem szükséges, mint a' tartóerszény' alkalmaztatása, és a' tükzacsót a' nyomástól őrizni; így a' daganat gyakran idő' jártával elmúlik, és minden az egészséges állapotra tér vissza. A' származható *Cirsocele*, vagy a' magvívő edények' csomósodása sem éppen veszedelmes, és ez ellen csupán a' hideg vízzel vagy *Goulard'* keverékével való gyakor mosást kell elővenni. De ha, a' mi fölötte ritkán történik, igen erős, kivált szuró és tartós fájdalmak támadnának a' herében, és rajta egyenetlen keménységek vételnének észre, ha a' magzsinór még szabadon fölmenni éreztelnék, és a' test' szerkezete valamelly fenésedő romlást gyanítatna: akkor legbizonyosabb szer léend a' kiherelés, mindég tekintetbe vévén az életmivűségnek egész állapotját. Mindazáltal a' hol a' belső életmivűség' romlása és *dyskrasiái* bontakozások' kifejlése már igen szemebetűnik, vagy a' magzsinór föl a' hasgyűrűig egyenetlen, kemény, csomódzott és beteges állapotban lenni találtatik: ott a' here' ki irtása igen kétséges szer, és a' Beteg' halálát csak siettelheti. Ezen környűlményekben tanácsos, a' *suspensorium*-ot hattyu — vagy tengeri nyúl bőrrel kibélltetni, és éjjel nappal hordozni. E' mellett lehet 1 unczia mandolaolajból és 1 nehezék mákonyfestvényből készült Íret is 2szer napjában gyöngén bekenni, a' mi gyakran szemebetűnő jobbulást szerez. Minden erős mélyen beható szerek a' fenés (*Freßhaft*) romlásnak kiütését inkább siettetik, mint gátolják.

Nem mindég cselekedtek az Orvosok e' már többször említett részeknek daganatjánál és megkeménye-

désénél az itt adott Elevek szerint; bizonyítja ezt az Orvosoktól különböző időkben ajánlott oszlató szereknek sora, mellyeknek ismerete a' fölyebb előadott nézetek és a' tiszta tapasztalásnak bizonyításai szerint csak históriai haszonnal bír. *Celsus* a' heredaganatok ellen borogatásul az ugorkás Magrugónak gyökerét mézes borban (*mulsum*) javasolá; az altató Nadragulya' gyökerét pedig *Plenk*, *Swediaur*, és *Hofberg*, *cataplasma* gyanánt zsemlyebéllel a' tőkzaeskóra alkalmaztatni; különösen használták e' végre a' röpülő Íreket is, és *Hecker* leginkább ajánlja a' bűdös szarvaszaru-olajból kénesőirrel (higanyirrel) készült kenőcsöt. *Birch* Londonban a' régi heredaganatoknál az Electricitást vette elő; de ez a' szer gyanus leginkább azért, mivel a' legkissebb belső hajlandóságkor is fölötte nyavalyás, és valódi fenés bontakozást és munkásságot hozhat-e elő. Különböző időkben több más belső szerek is ajánltattak, mellyeknek gyakorta szerencsés foganatját, a' belső okoknak elmellőzéséből és kivált a' legkitünőbb dyskrasiáknak elhárításából kell magyarázni. Így *Swediaur* ezen környülményekben egy, *van Swieten*-től különösen magasztalt szert ajánl, mellynek foganatját a' tapasztalás ritkán bizonyítja. Rec. Lap. Cancr. ppt, unc. j. satur. cum vini rhenani ℥j, mellyből regvel és estve 1/2 csészényit vettek-be. *Störk* a' Bűrköt javaslá belső és külsőképven, és ez a' szer a' görvényes testalkotásuaknál jó szolgálatot tehet. A' tövises Igliczet, 2 uncziányit egy font megszürt főzetre számítva, mellyből minden 3 órában 2 kalánnal vétetik, *Acrel* és *Abrahamson* ajánlották. Így használtatott a' farkas Boroszlán' főzetje, a' Búz-aszat, a' Sisakvirág és effélék hasonló végre. Sőt a' hánytató és émelyegtető szerek által okozott kellemetlen megrázásokkal is próbálták a' herék' daganatait eloszlatni; leginkább *Swediaur* és *Hecker* ajánlák

ezen módot. Ez ha némellykor ér is valamit, mégis a' belőle származó igen csekély haszon igen kevéssé ajánlhat egy olyan orvoslást, melytől általyában a' régi heredaganatoknál semmit nem várhatni, az emésztés' elgyöngülésén kívül.

Azon igen helyes észrevétel, hogy az új kanku a' mellékherének jelenvaló daganatját elhárítja, olly nézetre ada okot, melly szerint a' hugycsőbe vitt izgatószerek által új kanku támasztatván, az így gerjesztett gyúladási munkásság által a' régi baj meggyógyíttasék. E' nézetet *Cappel* egészen megveti; és legtöbb eseteknél igaza vagyon; de néhány keveseknél, a' hol a' daganat új, szembetűnő és fájdalmas, és a' Beteg az újolag támasztandó kankunál fogva való orvoslást elfogadhatja, ez a' mód sem megvetni való; csak hogy nem kell ám soha is az új gyúladást másunnan vett 's bevitt kankuanyaggal gerjeszteti; úntig elég erre egy gyakorta betolt *Bougie*, mellynek hegyét sürgető esetekben holmi izgató irrel, p. o. egy kevés szürke vagy vörös Higanyirrel kenhetni-be,

55. §.

A' mellék her egyúladás' utó-orvoslása.

Jóllehet már fölyebb említődött, hogy nem mind-egyik kankunál szükséges a' Higany vagy is kéneső: még is igen megkívántatik, hogy az Orvos az olyan kankunál, mellynek tovább tartásakor több közérzetes, consensualis, történetek jelenték magokat, különös figyelemmel légyen. Ha mi *Schmidt*-vel nem minden *Epididymitis*-t vettünk vala is egy már magát jelentő másodszori franczunak jeléül, és az olyan formát a' gyúladási közérzetnek csupa gerjesztése által, valamint a' külső sérelmek' következésében is, eredhetni megengedjük: még is igen tanácsosnak véljük az

olyan kankuformáknál, a' hol mellékhere-gyulladás, vagy a' következendő közérzetes formák közül egy másik jelen volt, a' hol általában az úgy nevezett megdugult kankunak következései előtűntenek, — a' másodszori franczunak lehetőségét szemügyre venni, és ennek eltávoztatására minden szükségeseket elkövetni. E' végre rövid ideig valamely gyöngébb Higanyszítménnyel, p. o. enyhe sósavas Higaecsal élni nem lesz fölösleg való.

Rec. Pulv. Hydr. muriat. mitis gr. xij.

— Opii puri gr. vj.

Lap. Cancr. ppt. dr. j.

Sacchari alb. dr. vj.

M. divide in Pulv. aequales Nro. xxjv.

D. Sig. Regvel és estve 1 por vétessék.

Magától is értetődik, hogy ilyenkor a' kéneseőkúrával egyező életmódot kelljen követni, mellyről utóbb többet fogunk szólaní.

A' Düllmirígy' gyúladása.

A' 30dik §ban a' heréu való gyúladásnál előadott feltételek alatt, a' kinél a' düllmirígybeli gyúladékonyságra való hajlandóság megvagyon, lehetséges a' düllmirígynek gyúladása is, *Prostatitis, Prostatocela inflammatoria Swediaur* (v. *Novum medicinae rationalis Systema*); ezt is gyakorta kanku' dugulása előzi-meg. A' hugycsőnek hátulsó részén a' gát fölött erős égető fájdalma jelentik e' mirígynek egyútt szenvedését. Ha a' tapintásra ez a' táj igen érzékeny, feszült és forró, a' vizelés igen fájdalmas, vagy a' hugy el is akad, 's ezenfölyül a' gyúladékonyságnak közönséges történetei állanak-elő; akkor a' *Prostatitis*' jelenléte kétséget sem szenved.

A' mint a' mirígynek gyúladásbeli daganatja nevedik, a' történetek is azonként szaporodnak, de kivált a' daganatnak a' húgyhólyag' nyakára 's a' véghurkára ható nyomása, mind a' kettőből a' kiüresedhetést akadályozván, veszedelmes. Dysuria tenesmus és, szerencsétlen esetben, Ischuria szokott ezen gyúladásra szükségesképpen következni. Az igen gerjedékeny személyeket fölötte erős hideglelés is gyötri, néha igen nyugtalanító történetekkel.

37. §.

Ezen gyúladás' kimenetelei.

Az idején megismért 's czélszerűen orvosoltatott Düllmirígy' gyúladása kevés napok alatt szétoszlik, 's ekkor az elakadt kifolyás is a' húgycsőből nem sokára megént helyre áll. De ha a' gyúladás igen nagy, és ez a' forma elismértetett vagy mulasztatott, akkor evésedés is származhatik, a' midőn az evesség vagy a' mirígyben vagy körülötte gyúl-meg, és az evésedésnek szokott tünetenyei, a' szenvedő részben érződő kopogó fájdalmak, mélyen támadó lötyögés, 's estveli hideglelés által ismerhetni reá. E' környülményekben a' vizelési bajak gyakorta még szaporodnak és a' Beteg' állapotja igen kétségessé válik. Nagyon rossz, ha a' gyúladva dagadt mirígy nem egészen men evésedésbe, hanem csak imitt amott; melly tüneten a' düllmirígy körületén is előjöhet; ilyenkor az ev ki nem ürülhet, és, ha igen szerencsés környülmények között vissza nem szívódik, fölötte gonosz nemű csőves fekélyeket okozhat, mellyeknek gyógyítása nehéz és sokáigtartó.

Többször fordul-elő a' düllmirígynek megkeményedése, a' melly mint szerencsétlen kimenetele a' düllmirígy' gyúladásának 's egy legrosszabb következő-

se a' kankunak nem olly ritkán történik; erről a' kanku' következeseinél többet fogunk szóllani. Itt csak annyit, hogy a' Prostatitis után a' középhushban visszamaradó nyomásból gyaníthatni ezen kimenetelt, mellynek szármozását a' görvényes testalkat igen elsősegíti. A' keletkező megkeményedés (Prostatoccele scirrhusa Swediaur) csak lassan képződik, 's gyakran 20 és több évek múlva olly naggyá lesz, hogy belőle igen káros romlások crednek, és az élet is nyilvánásagos veszélyben forog miatta.

Az üszög (Brand) a' düllmirigy' gyúladásánál egy fölötte ritka kimenetel ugyan, de az igen ügyetlen orvosláskor és a' nagyobb gyúladáskor mégis megtörténhető.

A' Düllmirigy-gyúladás' gyógyítása.

Mihelyest valamelly gyúladási együtt szenvedést lehet gyanítani a' düllmirigyben: azonnal 4—6 piócákat szükséges felrakni a' gáton a' mirigyhez közel; e' mellett a' Calomelből rákszemmel és czukorral készült porok (32. §.) adatnak, és a' has korpafőzetből kevés olajjal vagy langyos téjjel csinált lágyító klisztérek által tartatik nyitva: kívülről zsemlyebélből Goulard' vizével készített borogatások tétetnek fel melegeskén, és gyakran felváltva. Azonkívül a' legszorosabb gyúladásellenző diaeta és a' testnek legnagyobb nyugalma kívántatik meg.

Ha erre eloszlás nem következik, és a' történetek a' már kezdődő evesedésre mutatnak: akkor ezt kell a' mesterség' szabásai szerint előmozdítani; azért is meleg pépborogatások, lágyító Írek' bekenése és a' test' erejinek gyámolítása illenek ide legjobban. A' tályog

szerencsés esetben a' hugycsőn ürül ki, vagy a' közep-huson tett vágás által nyitattik meg. Ha pedig szerencsétlenségre csőfekélyeket ástott az evesség, akkor a' gyógyítás igen nehéz és sokáigtartó. Bátran állíthatni azonban, hogy mennél egyszerűbb volt az orvoslás, annál szerencsésebb a' foganatja is. Még a' csurgatyúnak, Catheternek annyira magasztalt használata is olyan szer, a' mellynek alkalmaztatása igen sok fájdalmat és nagyon kevés hasznot hajt. Új észrevételek bizonyítják, hogy az efféle csőfekélyek *Catheter nélkül*, csupán a' czélszerű közönséges gyógyítás, és a' szenvedő részeknek legszorosb tisztántartása mellett, hamar és szinte csudálatosan meggyógyultak.

Igen jó, minden *Prostatitis* után, kivált ha a' főnemlített nyomás vételik észre, a' dűllemirigynek elkezdődött megkeményedhelését feltenni és ennek további kiképződését Kénésös bekenésekkel, a' szürke és sárga higanyos Írből egyenlő mennyiséget vévén, megelőzni. A' bekenéseket lehet részint a' gáton, részint a' czombnak belső lapján alkalmaztatni.

39. §.

Az együttérzetes hugyrekedés' származásáról való nézetek.

Az arra hajlandóknál több ártalmak gerjeszthetnek hugyrekedést, és ezen történet több nyavalyaformáknál fordul elő; a' hugyrekedés tehát mivoltára nézve igen sokféle; de az, mellyet a' hugycsőnek fölöttebbi és tovább terjedett gyúladékonysága támaszt, kérdésen kívülgyúladásos természetű, 's ezt a' görcsös dysuriától és attól, melly az életművbéli homlások, kivált pedig a' húgyhólyag' hártájának megvastagodása által ered, szorgalmasan meg kell különböztetni. Elejénte a' gyúladékonyság' nevededésekor csak valamelly

igen fájdalmas szűk vizelés (Dysuria) van jelen; gyakorta csupán a' vizelésre való hajlandóság igen nagy és a' hügy csöppenként folyik (stranguria). Csak a' legfontosabb lépcsőn jön a' hügyrekedés és vele egy félelmes történet elő. Ekkor a' medenczetáj igen feszült, minden nyomás itt nagy fájdalokat okoz; a' Beteg' vizelésre ösztönöztetik, de se hogy sem vizellhet; chez erőszakos hideglelési történetek járulnak; a' Beteg nyugtalanná lesz, eszelősködik, szomja igen nagy, és ha kora segítség nem érkezik, a' történetek súlyosodván, az életet a' legszomorúbb kimenetek fenyegetik.

40. §.

A' Jósolat, vagy előremondás.

Már az előbbi czikkelyből gyaníthatni azon veszedelmet, melly ezen együttérzeles formánál támadhat. Folyebb is már említők, hogy szerencsétlen környűlményekben a' kanku miatt az élet maga is veszélyben foroghat. A' hügyrekedés kétségkívül olyan történet, melly az életet legbizonyosabban veszedelembé döntheti. Ha mégis mindent idején és jól intézve követünk el: úgy a' gyúladékonyság nemsokára megkissebbül és a' veszedelem elháríttatik hamar. A' 4dik és 7dik nap között, ritkán utóbb, történik a' szétozslás; de a' szerencsétlen kimenetek sem éppen ritkák.

Mennél tovább tart a' hügyrekedés, annál inkább szembe tűnik a' hólyag' gyúladékonysága, 's ekkor a' hólyag' üszögétől vagy elpakkanásától méltán félhetni; magában értetődik, hogy e' mondott környűlményekben nincs remény a' Beteg' szabadulásához.

Fölötte rossz kimenetel az is, ha a' hólyagban folyvást szaporodó hügy, magának a' zsejtszövetbe fúr útát, a' mi osztán a' középhusnak többé nem akadá-

lyoztatható tályogaira 's csőfekélyeire ad alkalmat. Sok esetekben, kivált az igen beteges testalkotású göthös személyeknél ilyenkor az üszög vet véget az életnek.

41. §.

A' húgyrekedésnek orvoslása.

Bár melly sürgetős legyen is illy helyzetben a' vizellet' kiürítése: mégis ez csak a' közönséges gyúladás ellenző úton lehetséges. *Swediaur* hibázik, midőn itt a' Csurgatyu' bevitelét sürgeti. Ennek alkalmaztatása által a' gyúladás 's így a' veszedelem is nagyobbodik. Csak akkor lehet a' Cathetert elővenni, ha már a' gyúladékonyság kisebbült, és a' hólyag' nyakának állapota inkább göresből áll. Legtöbb szerek az érvágás és nadályok; 's ezek stól 8ig a' gáton annak idejében felrakva hamar és bizonyosan segíthetnek. A' piócák' alkalmaztatása után a' zsemlyebélből téjjel vagy a' lágyító speciesekből készült pépborogatások, a' gőzfördők téjből vízzel, vagy bodza' farkóró' virágjainak forrázatából csinálva, és a' nyálkás klisztérek lenmagból, téjből, árpakása nyálkából é. e. lesznek hasznosak.

Lehet valamelly enyhe félfördőt is használni, mellynek melegét a' Beteg' tulajdon elfogadhatóságához kell alkalmaztatni. *Reaumur*' hévmérőjén a' 26dik lépéső a' 30dikig + 0, legkelendőbb mérséklet. Csilapodván a' gyúladékonyság' erőszakossága, de a' fájdalmak és eröltetés még tartván: ekkor a' mákonyt és Beléndekfüvet vehetni elő. A' lágyító pépborogatásokhoz egy kevés beléndekfü tétetik, és a' klisztérekbe is hasznosan vegyítetik ezen fű 10től 20gránig. Belsőképpen ilyenkor máktéj adatik, kevés mákonyal.

Rp. Sem Papaveris unc. β .
 Amygd. dulc. excort. Nro. IV.
 Aq. destill. simpl. unc. viij.
 misce terendo invicem, ut. f. l. a.
 emulsio, in qua solve
 Extr. opii gr. iij.
 Sacchar. canar. dr. iij.

D. Sign. óráként két teli evőkalánnal vétessék.

Hamilton belsőképpen 10 grán Calomelből és 2 grán mákonyból álló Falatot ad, minden 6 órában egyet. De jóllehet czélarányosak is ezek a' szerek 's azoknak öszvetétele: mégis az adatjok igen nagy. A' 32dik §ban rendelt Calomel-porok e' végre jobban ille- nek. *Swediaur* mondja, hogy a' megsült és középhus- ra tett vörös hagymának igen jó foganatját látta légyen; ebben azonban semmi különös erő sem látszik lenni; minden fontosb esetekben szükséges előbb pióczákat rakni fel. Vannak példák, a' hol a' makkra borított tojáshártya terhes dysuriákat háritott-el. Ezt is ugyan megkísérthetni, de mellette el nem kell a' fön javasolt szereket is mulatni.

Girtanner kétséges esetekben a' hideg lábfördőt javasolja alkalmaztatni, és azt bizonyítja, hogy a' mint a' Beteg a' lábait a' vízbe ereszté, azonnal a' hügy foly- ni kezdett. A' fön előadott szereknek illő használtatása mellett senki nem fog a' hideg lábfördőre szorúlni; csak hogy az igen sürgető veszedelemkor ezt sem kell elmulasztani próbául.

A' gyúladékonyságnak legfontosabb lépcsőjén se *Swediaur*' tanácslására Cathetert, se *Hunter*' javaslására szondát nem veszünk ugyan be; mindazáltal ezen szer- számokra is szükségünk lészen, ha a' hólyag' gyúladá- sának elhárítása után is még a' vizelés meg van aka- dályozva, mert a' hügynek tovább állása a' hólyagnak sokféle elfajulásaira kivált a' hártájának igen káros

következésü megvastagolására adhat okot; csak hogy ilyenkor is nagy vigyázás kívántatik. Sok esetekben a' hólyag' nyakáig terjedő gyúladékonyság miatt a' csurgatyut betolni éppen lehetetlen; mégis úgy látszik, hogy *Swediaur*-nak néhol igaza van, midőn azt állítja, hogy többször a' helytelen bánásmódban, mintsem a' hugycsőben legyen annak oka, ha a' csurgatyú be nem tolatatik. Mindenkor tanácsos azonban a' Cathetert nem erővel tolni - be, ha akadály volna jelen, hanem egy darabig várni, és osztán ismét próbálni azt helyebb vinni.

Ezen környülményeknél az olvadható gyertyákat is alkalmaztathatni, kivált ha azok arabiai mézgából mákonnyal készültek.

Nem használván semmi szerek, nem marad osztán egyéb hátra a' hólyag' üszögének vagy elpukkanásának megelőzésére, a' hólyagszurásnál. A' három módok között, azt a' gúton, véghurkán és a' fancsoñtok fölött végre hajtani, legelőbb esetekben az utolsó érdemel elsőseget, a' mint előbb *Sömmering*, és utóbb *Mursinna Hecker*' Annalisaiban beh bizonyítja.

Ha ennél a' formánál evesedés állna - be: akkor a' különös Seborvoslásnak ilyenkor illő 's már folyebb érdekelt alaptételei szerint kell cselekedni, valamint a' származott üszögnél vagy megtörtént hólyag szakadásakor is a' Beteg' életét élesztő szerek által szükséges, a' mennyire lehet, fontartani.

42. §.

A' kankuféle szemgyúladás.

Mind befolyásának gyorsaságára, mind veszedelmességére nézve ez a' rettenetes gyúladás a' látás' életmivét leginkább fenyegeti.

A' Beteg az egyik szemében nyomást érez; ez megvörösedik és a' világoosság iránt igen érzékeny, a' mi-

dön a' könnyek is igen bőven választódnak-el. A' szem' vörössége olly bélyegző, hogy belőle a' gyakorolt orvos a' gyúladás' természetét a' Beteg' vallomása nélkül is kitalálhatja. A' foglaló hártya vörössége szinte téglaszínű, és dagadtan duzzad-ki a' feldagadott szemhéjak között; ekkor holmi sárgászöld nedvesség szivárg-ki gyakran nagy mennyiségben, midőn a' világosság iránt való érzékenység is legnagyobbira emelkedik. Ezen környűlményekben *Iritis medorrhica* nevet érdemel ez a' gyúladás, mert illy grádusban a' szemnek belső életmivezetét is veszéllyel fenyegeti, és nem csupán a' foglaló hártyára határozódik. A' szaruhártya meghomályosodik, 's végre átlátszatlaná lesz, vagy hirtelen pusztító evesedésbe men-által, 's ekkor a' szaruhártya megreped. Mind a' két esetben igen rövid idő alatt gyógyíthatatlan vakság áll-elő. Az egész rettentő lefolyása 4 napok alatt végződik, és csak ritkán tapasztaltatott ez a' forma szelídebb és lassúbb lefolyásúnak. Ezen gyúladásnak indító okát van *Swieten* óta legtöbb orvosok kiváltképpen a' kankuanyagnak a' férjfitagról a' szemekre lett materiális általvitelében látszanak keresni és az egészet az általvitt gyúladásból magyarázni. Egy legújabb, és erről a' tárgyról orvoslási tekintetben legjobb író is, *Spangenberg*, (*Hörn's Archiv* 1812. pag. 170.) azon anyagnak efféle közvetlen általvitelét tartja egyedül, ezen gyúladás' okául.

A' szorosabb vizsgálódás ezen tárgy felől, és több egyenkéntvaló egészen részrehajlatlan megvigyázatok e' nézetnek nyilván ellene mondanak. Nem tagadhatni ugyan, hogy a' kankuanyagnak bevitele valamelly érzékeny szembe ezt a' gyúladást okozhatja, miként a' *Swediaur*-tól felhozott példa is bizonyítja; ismért ő t. i. egy embert, a' ki a' hügyával szokta mosni a' maga szemeit, és a' mint ezt egyszer a' tisztátalan elhálás után cselekvé, rettenetes szemgyúladást kapott. Mind-

azáltal az efféle elragadás ugyanazon személyben, a' kinél a' kanku már kifejtett, nem igen lehetséges, mert a' tapasztalás már régóta tanította, hogy egy megfertőztetett Beteg, míg nála az egyik forma tart, magát ismét meg nem fertőztetheti.

Szinte kétségen kívül látszik lenni, hogy ez a' forma is, mint az előbb leírottak, a' kankunak együttérzetes tüneténye légyen. Az életmivnek fölöttébbi gyöngédsége sokat megmagyaráz, mind a' baj' eredetének lehetőségére, mind lefolyásának gonoszféleségére nézve; rendszerint a' foglalóhártya' gyúladása támad az ártalmas behatásoknak hirtelen érdeklése után, a' honnét az úgynevezett *medorrhoea suppressa* származik, úgy hogy a' kanku-kifolyásnak igen hamar elenyésztekor ezen gyúladástól méltán félhetni.

Nem hallgathatni itt el, hogy ezt a' gyúladást a' chronikus Psorophthalmiával felcserélni nem szabad, melyet *Plenk*, *Swedjaur* és több Mások a' roszúl gyógyított kanku után támadni és a' vizatérő kifolyás, vagy ismételt fertőztetés által meggyógyulni láttak.

43. §.

Jóslat eme' formánál.

Az előremondás ezen szemgyúladásnál egyébkor igen szomorú volt, és igazat szólván még mostan is ezt a' formát a' leggyászosabb kimenetek követelik. *Girtanner* a' maga valóban nagy tudósága mellett sem jegyezhető fel egy esetet is, a' hol a' szem megmentődött volna. Az éves szem (*Hypopion*) itt a' legszokottabb szerencsétlen következés.

Spangenberg' orvoslásmódjának bevétele óta a' kimenetel kedvezőbb, miként a' legújabb tapasztalások taníták. Szerencsésen csak akkor végződhetik ez a' baj, ha tüstént az első órákban segítség érkezik, mert fo-

lötte gyors lefolyása lévén, a' szem' megmenthetésének időpontja hamar elmulik.

A' Jóslatra nézve még megjegyzést érdemel az, hogy ez a' forma gyakran mind a' két szemet fenyegeti, 's ekkor az egyiknek legnagyobb gyúladtságakor a' másikon is előtűnnek az első gyúladási tünetények.

44. §.

Orvoslása ezen szemgyúladásnak.

A' közönséges gyógyítási nézeteket ezen formára nézve, a' kankunál 's ennek együttérzetes formájánál felállított elevek határozzák meg. *Cappel* azt véli ugyan, hogy csupán a' gyöngülő orvoslás miatt üt-ki ez a' baj mindég olly rosszúl; azonban senki sem mondott ki e' tárgy felől ennél alaptalanabb véleményt; a' mint hogy ezt ama' *Spangenberg*-től ajánlott orvoslásmód is megczáfolja.

Richter szintűgy szerencsés tapasztalása szerint a' gyúladásellenző orvoslást javallja, 's ennél, kivált a' forma' kezdetén, jobbat nem is gondolhatni. *Spangenberg*, a' felhozott helyen, ezen gyúladás' gyógyítására három jelentést állít-fel:

- 1) a' betegesen elválasztó életmivet ezen elválasztásra alkalmatlanná tenni, és a' mennyire lehet ezt elrontani;
- 2) a' nyálkának csipős és rágó mineműségét enyhíteni és az ingert a' szemből eltávoztatni;
- 3) más valamelly ingerlést gerjeszteni a' szem' közelében.

Az első gyógyjelentés az által teljesítettik, hogy az öszvefogaló hartyának kidudorodása a' szaruhártya' szélétől a' könyhusocskáig ollóval vagy a' myrthusforma késsel levágattassék és a' vérzés elállítása után még néhány metszések tétessenek. Itt meg kell jegyezni,

hogy már *Burseri* ajánlotta az igen dagadt foglalóhartyanak bevagdálását (*scarificatio*), sőt *Astruc* annak egészen való kimetszését is.

A' második jelentést ő befecskendések által teljesíti, mellyeket minden órában kell tenni, és a' *Conrad*' szemvizével való nedvesítgetés által, mellynek formulája imez:

Rec. Hydr. muriat. corrosivi gr. j.

solve in

Aquae rosarium unc. vj.

Trae Op. crocatae dr. β.

M. D. Sig. Szemvíz.

A' harmadik jelentés egy hólyaghuzó flastrom által teljesítettik, ebből egy ezüst huszas nagyságú darab tételik a' szemgödörföletti izomnak kiterjedésére, és osztán szürke higanyírral bekötletik, erre 3, 4 nap múlva minden veszedelem elenyészik. Több szerencsés tapasztalások bizonyítják, hogy ez az orvoslásmód minden eddig ajánlottak fölött elsőséget érdemel. Legelőször az itteni Kórházban ez a' legjobb kimenetellel használtatott, és azóta többször és mindég szerencsésen gyakoroltaték; csak egyetlen egyszer maradt-fön a' szaruhártyán egy kis meghomályosodás, de ez is apródonként megkevesedett és most alig ismerszik.

Schmidt-ezen szemgyúladásnál a' következő szemvizet ajánlja:

Rec. Aq. destill. simpl. unc. x.

Zinci sulfuric. ℞ j.

Aceti saturnini dr. β.

Spir. vini camphorat. dr. jj.

M. D.

Ezt, kihagyván belőle a' Kámforlélt, a' *Spangenberg*' orvoslásmódjánál lehet a' *Conrad*' szemvize helyett használni; vele magánosan nem juthatni a' kívánt célhoz.

Szintolly elégtelen néhány pióczáknak a' szem' szegletén való alkalmaztatása is, és a' hűvesítő szem-
vizek. A' régi Orvosoknak gyúladásellenző orvoslás-
módja nem vitt a' czélhoz, mert nem elég erős volt;
itt mélyebben kell az életbe és a' szem' életmivűségébe
hatni.

Azok, a' kik *Cappel* után indulva, ezt a' formát
erősen izgató szerekkel akarják gyógyítani, és e' végre
az olajos balzsam keveréket (*Mra. oleosó balsamica*)
vagy az égényes szegvirágolajt (*ol. aethericum Caryo-
phyllor.*) feleresztetlenül kenik-be, soha sem érnek
szerencsés kimenetelt; a' tapasztalás régóta ellenök áll.

Sweediaur, a' kinek ezen szemgyúladást soha se
volt alkalma gyógyítani, egy vágást javasol a' szaruhár-
tyába tenni, és ez által a' materiát kiüríteni; de ez a
javaslása helytelen, és követése holmi romlásokra adna
alkalmat a' szemkamrákban. A' hol eves szem van je-
len, ott csak ugyan lehetnek olyan esetek és testszer-
kezetek, hogy egy igen vigyázva tett kis vágás által
a' szaruhártyán, az evesség kiürüljön, és így a' szem'
romlásai ellen az orvoslás jövendőre czélarányosan in-
téztethessék.

A' kankunak ismét folyásha hozhatására szolgáló,
és sok Íróktól szükségeseknek tartatott szereknek fő-
lyebb említett alkalmaztatásáról itt is azt mondjuk,
a' mit róla a' düllmirigy-gyúladásnál mondtunk. A'
szem' gyúladásának elmúltakor, visszatér a' kanku is
megént; azonban lehet a' szemgyúladás' orvoslásakor
a' nemirészeket melegen fürösztetni, és nagyon vigyázva
enyhe gyertyákat is a' hugycsőbe tolni.

45. §.

A' kankura következhető nyavalyák.

A' hugycsőnek alkotása és a' kanku' természete olyan néhány bajokra adhat okot, a' mellyek mint a' kankunak maradványai ugyanannak meggyógyulása után is még sokáig tarthatnak. Ide számláltathatók a' következők: az utókanku (*medorrhoea chronica*), a' hugycső' viszketése (*Pruritus urethrae*), a' hugycső' elszűkülése (*coarctatio urethrae*), a' hugycső' fekélyesége (*Exulceratio urethrae*), és a' düllmirigy' megkeményedése (*scirrhusitas prostatae*). E' történetekről egyenként fogunk értekezni.

Az utókankunak tünetei.

Azon kifolyás, melly a' gyúladásos kankúkat után a' hugycsőből, és az aszónyi személyeknél a' hüvelyből hátramarad, nevezetik *utó* vagy *nyálka-kankunak*, — *Medorrhoea chronica, habitualis, Blennorrhoea benigna*. — Lefolyásában ez abban különbözik az éles (*acutus*) kankutól, hogy nála a' gyúladékonyság' jelenségei nincsenek meg. A' hügyégetés ezen bajnál igen ritkán érződik, és többnyire csak a' fölöttebb izgató és czélaránytalan életmód' következése. A' mony meredék nem fájdalmasak és a' makk' nyílása nem igen vörös. A' kifolyás' színe és sűrűsége nem mindig olly bizonyos ismértetőjel, a' millyennek szokták tartani. Rendszerint a' kifolyás fehér, nyulós és ragadékonny; mindazáltal kivált az előre ment diaetai hibák után megváltozik, higabbá és zöldellővé lesz. Ezen formának meddig tartását legkevesebbé határozhatni meg. Igen gyakran csak kevés hetekig, de szerencsét-

len környülmények között, hol nagyobb hol kisebb erőszakossággal, esztendőig is eltarthat.

47. §.

Az utókankunak okbeli állapota.

Valamelly elválasztó hártýáról könnyen fel lehet tenni, hogy a' gyúladékonyság által támasztott rajta lévő elválasztódás valahol, a' gyúladási történetek' elhárítása után is, szokássá vált elválasztásképpen még hátramaradjon; ez a' nézet sok gyúladási formák által más nyálka elválasztó hártýákban váltig megbizonyosodik. Előrekészítő okúl az utókankura nézve kiváltképpen az életmivűségnek közönséges betegességét, 's leginkább minden féle dyskriasiákat, nevezetesen a' görvényes, köszvényes és sümörös állapotot tekinthetni. A' most említett környülményekben megeshetik, hogy a' legjobb 's legszorgosabb ápolás és a' legpontosb magatartás mellett is, valamelly igen csekély ártalom ezt a' tartós állapotot gerjessze.

Az alkalombéli okokat, mellyek az utókankut szokták előhozni, az orvosi ápolásban és diaetái magatartásban kell keresni. Minden fölöttébbiség a' szerek' választásában ilyen okúl szolgálhat. Egyfelül az igen ingerlő és másfelül az igen gyöngítő orvoslásmód a' gyúladásos kankunál elmulthatlanul nyálkás kankút vonhat maga után. A' tevő okot (causa efficiens), melly eme' nyavalyaformának mivoltát foglalja magában, *Walch*-nak igen helyes nézetje szerint háromféle rendtelenségben kell keresni, mellyre ezen formának hármias gyógyjelentése is épül, és mellyeknek elmúlásztása a' gyógyúlást kétségessé, bizontalanná teszi. Az utókanku ugyan is vagy:

- 1) a' közönséges gyöngesség (atonia);

2) vagy általában az egész életmivűségnek és különösen a' némirészeknek betegesen nagyobbodott ingerletessége, izgékonytsága (Reizbarkeit), vagy végtére

3) valamelly húgycsőbeli életmives romlás által támadhat. Ezen utolsóhoz tartozik különösen a' húgycsőnek fekélye vagy elszűkülése.

48. §.

A' különböző utókankuformáknak ismértető jelei.

A' közönséges gyöngeségen épült utókanku leginkább a' nagyon petyhüdt és rosznedvű személyeken támad kivált ha a' gyöngítő orvoslásmód nálok kelletén túl üzetik, vagy a' gyúladás időszakasa után is tovább folytattatik. Az olyan férjfiak, kiknek tükzacskójok hosszan és petyhüdtlen lóg, és pöffedt halovány ábrázatuak; és az elhálásra kevéssé ösztönöztetnek, kiváltképpen hajlandók ezen utókankuformára. Ezeknél a' kifolyás hasonló a' tojásfehérhez, ragadó és szagtalan, reggel és estve tájban legbővebb, és a' Beteg semmi fájdalmat nem érez, legfolyebb valami kevés viszketést.

A' hol az utókanku beteges ingerletességből származik, ott az életmivűségben a' többi tüneményeken is nagyobbodott érzékenység látszik meg; az asszonyok és az igen gerjedékeny ifjak erre leghajlandóbbak. A' gyúladás' időszakaszával nem gondolás, a' kanku' csupa helybeliségéről való fonák nézet, mellynél minden diaetái tekintet megszűnik, ezt az utókankut a' reá hajlandóknál igen könnyen okozzák. Itt a' kifolyás közvetlenül jelenik meg az éles kanku után, vagy is inkább, a' kifolyás itt meg sem szűnik, színére és sűrűségére nézve nem egyenlő, nem állandó; szünni kezdvén, akármelly tsekély diaetái hiba által ismét megroszabbúl, a' férjfitag érzékeny marad, és néha, kivált valamelly ártalom

behatása után, húgyégetés áll elő; gyakran a' nemirőszeknek csupa érintése kellemetlen érzést okoz. Az utókankunak ezen formája egy úgynevezett tartós, az az *nem folyvást tartó*, hanem *folyvást ismét megújuló* gyúladékonyságot képez.

Azon helybéli romlások közzé, mellyek az utókankunak harmadik nemét gerjeszthetik és föntarthaták, számláltatnak a' húgycsőnek elszűkülései és fekélyesedései, és a' dűllemirigynek daganatai és megkeményedései. A' görvényes és általyában beteges személyek szenvednek leginkább ezen formában. A' helytelen, kivált a' kora befecskendéssel kezdődött orvoslás gyakor oka ezen utókankunak. A' fájdalom itt soha megszűnik meg egészen, de csak a' szenvedő részben van, melyet külső tapogatás által is, a' vizellet elmentekor, nyilván meg különböztethetni; a' betolt gyergyácska is az akadályra botlik. Rendszerint és kivált a' dűllemirigy' hibájinál ez a' kifolyás csak a' gyúladásos kanku után kevéssel szokott megjelenni, és igen makacsan múlik. Az elválasztott nedvesség' színe és sűrűsége hasonló valamelly híganfolyó genyetséghez. A' kifolyásban gyakran látszó véres vonások valamelly jelenlévő fekélyre mutatnak.

49. §.

Felcseréltetése az utókankun k más formákkal.

Minthogy mi csak azon húgycsőbéli kifolyást tartjuk valóságos utókankunak, a' melly, következésképpen, valamelly gyúladásos kanku után jelenik meg és az előbbi §ban említett módosítások által származik: ehát ettől mind azon kifolyásokat a' húgycsőből és hüvelyből meg kell különböztetni, mellyek mint valamelly közönséges betegességnek és fontos bontakozá-

soknak következései, p. o. a' valóságos ondó, vagy is magfolyásnál, a' viselősöknél, mindjárt a' hónapszám előtt vagy után, a' méh' fenéjénél, a' görvényes, sömörös, köszvényes személyeknél, és az aranyérfolyásnál, tűnnek szembe, és különösen a' hüvelyben, minden féle kinövetek által tartatnak fön.

50. §.

Előremondás az utókankunál.

Az utókanku nem fenyegeti ugyan az életet, de igen megkeseríti. A' czélszerű orvosláskor, ha sem a' Beteg sem az Orvos az itt olly igen szükséges türelemet el nem veszi, minden jól szokott menni, és a' gyógyulás gyakorta esudálatos hamarsággal történik. Másként, ha az utókankuval nem gondolnak, vagy fonákul bánnak: ez olly makacsa lehet, hogy a' beteges elválasztáshoz az életművéség hozzá szokván, többé alig hárttathatik el. Az utókanku igen kedvez holmi életműves romlások' származásának vagy további kiképződésének a' hugycső' hosszában, mellyek az életet is utóbb némi veszélybe dönthetik. Vannak ollyan példái az utókankunak, mellyek három, hat, tíz és több évekig tartván a' Beteg' életének legjobb napjait mérgecsik meg.

51. §.

Közönséges gyógyjelentések az utókankunál.

Mint minden nyavalya formáknál, úgy ezen formánál is a' legfőbb jelentés abban áll, hogy az Orvos a' nyavalya' mivoltát szerző saját okot felkeresse és elhárítsa, és így a' gyógyításnak alapossága a' legközelebbi oknak (causa proxima) felkeresésében és eltávo-

tatásban gyökerezik, igen csatkozok, a' ki az úgynevezett Specificumokat minden esetre elegendőknek veli, és a' tapasztalás tanítja, hogy sok utókankuformák minden szereknek ellent állanak, míg a' szerző oknak szerencsés tekintetbe vétele által osztán a' kívánt cél elérődik.

A' balzsamos, szárító, erősítő, gyöngén rágó és öszvehuzó zerek a' legkülömbféle alakzatokban 's a legkülömbözőbb öszvetételekben ajánltattak az utókanku' gyógyítására mind belső mind külsőképpen; különös hírre kaptak a' kopaiva-balzam, a' terpetin, a' mirha, a' gyalog fenyőmag, a' china-és tölgyfahéj, a' Kino-és Káténédv, a' timsó, a' timpógyökér, a' körsbogarok, a' rhebarbara, a' narancsszinű Kén-Dárdacs, a' mákony, a' hügyag-, a' higany, és ólomkészítmények és a' gáliczok, és mind belső mind fecskendésképpen alkalmaztattak. Miként és milly környülményekben használhassanak az előbb említett orvosságok, azt a' különös gyógyjelentések' megvilágosításából tanulhatni ki. A' *Boroszlói Gyűjteményben* olvastatik egy példa, hogy a' hozzájárult hideglelés egy igen makacs utókankut gyógyita meg. Úgy *Tode* is beszéli, hogy egy utókanku, minekutána minden orvosságok félre tétettek, magától elmúlt.

52. §.

A' petyhüdtségtől származó utókanku-
nak orvoslása.

Az utókankunak e' formájánál a' balzsamos, erősítő, és feszesítő (tonicus) szerek leginkább jelentődnek, különösen a' kopaiva-balzam és a' terpetin itt igen hasznosak. A' kopaiva-balzamat adhatni vagy csöppenként czukorral vagy utána vizet, iván; naponként 3szor 15—20 csöpp teszi a' közép adatot, dósist. De mivel ezen

esőppeket gyakorta a' Beteg' nem tűri, azért labdaesforzónában még jobb rendelni.

Rec. Bals. Copaivae unc. β.

Extr. Stip. Dulcamar dr. ij.

Pulv. rhei opt. dr. j.

— G. mimosae q. s.

u. f. l. a. pil. gr. ij. consp. pulv. Cinnam. d.
ad scatulam.

Sig. Napjában 4szer 7 vagy 8 darab vétessék.

A' mirhával öszvetett terpetin itt különös hasznú.

Rec. Terebinthinae venet. unc. β.

Myrrhae electae dr. j.

Succi inspiss. liquirit. q. s. u. f. l. a. pil.
gr. iij. consp. pulv. Cinnam. D. ad sca-
tulam.

Sig. Minden 3 órában 4 labdaes vétessék.

Örizkedni kell a' balzamokat igen nagy és a' személyes elfogadhatóságához nem illő adatokban rendelni; gyakorta, ha velek vigyázatlanul élnek, vizellésbéli bajokat okozhatnak.

A' mirhával öszve tett vasgálicz is ide tartozik.

Rec. Myrrhae electae dr. jβ.

Ferri sulfurici dr. iij.

Pulv. rad. Tormentillae dr. ij.

Mucilag. Mimosae q. s.

u. f. l. a. pil. gr. ij. consp. pulv. Cinnam.
D. ad scatulam.

Sig. Napjában 4szer 7 darab vétessék.

A' káté-vonat a' következő alakban nagy haszonnal adathatik:

Rec. Catechu dr. iij.

Pulv. rad. Rhei opt. dr. jβ.

Terebinthinae venet. q. s.

u. f. l. a. pil. gr. ij. consp. pulv. Cinnam.
D. ad scatulam.

Sig. Napjában 4szer 5 labdacs vétessék.

Lehet éppen így a' Kinót is adni, vagy kátéval vagy mirha-vonattal egyenlő mértékben öszvetéve.

A' *Walch*-tól javasolt China is illik erre a' kan-kuformára, kivált ha az ú. n. Atonia igen nagy és az egész életmivűségeen igen szembetűnik. A' következő formula ide való;

Rec. Cort. Chinae reg. opt. dr. vj.
inf. in s. q. V. fer. per 1 $\frac{1}{2}$ hor.
Colat. unc. viij. refriger. adde
Trae op. simpl. gutt. viij.
Syr. Balsami peruv. unc. j.
M. D. Sig.

Minden 2 órában 2 teli evőkanállal vétessék.

A' nagyon izgékony, kivált a' puffadt (leucophlegmaticus) testszerkezetűeknél, lehet a' régibb esetekben körösbogarakat is, de vigyázva és alkalmas vételékben, rendelni.

Rec. Pulv. Cantharidum gr. ij.
Camphor rasae gr. vj.
Sacchari lactis dr. iij.
m. divide exactissime
in pulv. aequales Nro. xij.

D. Sig. Reggel és estve egy por vétessék árpaká-sa-nyálkában.

Mesterséges téjformában a' körösbogarakat még jobb adni:

Rec. Pulv. Cantharid. gr. iij.
— G. Mimosae dr. ij.
Sacchari alb. dr. vj.
Amygd. dulc. excort. unc. j.
misc. tenendo

invicem et sensim
affunde

Aq. destill. simpl. unc. viij.

u. f. l. a. emulsio.

D. Sig. Minden 2 órában 1 teli evőkalánnal vé-
tessék.

Mihelyt a' kőrösbogarakkal éléskor vizellésbéli ba-
jok véletnek észre, 's ezek a' megkevesített adatkor is
nagyobbodnak: azonnal el kell állani tőlök; a' kámfo-
ros főjet az ilyenkori káros következéseket leghama-
rébb elhárítja.

Egy *Blancard*-tól és *Clossius*-tól leginkább aján-
lott és *Walch*-tól is igen díesért Labdaes-gyurat (pi-
lularis massa) a' már fölyebb ajánlott szereknek igen
hathatós vegyületéből áll:

Rec. Terebinthinae

Extr. Gentianae

singul. dr. ij.

Kino

Ferri sulfurici

singul. dr. jβ.

m. f. l. a. pil. gr. ij. consp. pulv. Cinnam.

D. Sig. Napjában 4szer 10 darab vétessék.

Crawford a' legújabb időben a' Kubéb-magokat
ajánlá napjában 3 vagy 4szer egy teli kávékalánnal
vizzel, mint igen bizonyos és hamar gyógyító szert
bevenni. A' ki a' Kubébmagnak munkálatjait általyá-
ban és a' kanku' természetét ismeri; könnyen észreve-
szí, hogy ezen szer csak az itt szóban lévő utókank u-
nál *ex atonia* lehet hasznos, a' gyúladásos kankunál
pedig és más utókankuformáknál ártalmos.

Az újabb időben folytatott kísértések a' Kubébm-
gokkal az utókankunál semmi fontos nyereséget nem
adtak; úgy látszik, hogy az Orvosok már kevesebbet

biznak ezen szerben. Az izgékony személyeknél ez is könnyen vizellésbéli bajokat szülhet.

Az itt jelentődött befecskendésekben is erősítő, balzamos és öszvehuzó szereknek kell lenni; ilyen esetekben ezek is jót tehetnek. A' következő, *Augustin*-tól javasolt befecskendésnek jó foganatja van:

Rec. Catechu.

Myrrhae

singul. dr. j.

solve in

Aq. Calcariae ustae unc. jv.

D. Sig. Befecskendésre napjában 3szor használtassék.

A' *Becker*-től dicsért befecskendés is a' leghathatósabbakhoz tartozik ezen utókankuformánál:

Rec. Cort. Chinae opt. unc. j.

coq. in s. V. per 1/2 hor.

colat. unc. x. refriger. adde

Vini rubri unc. ij.

Aluminis crudi dr. j.

M. d. Sig.

Külső haszonra való, mint az előbbi.

A' babír Füz' főzetjét (Dct. salicis laureae) timsóval ezen környülményekben *Cappel* tanácslá, és jónak találtatott:

Rec. Cort. salicis laureae unc. j.

coq. in suff. V. per 1/2 hor.

in colat. unc. viij. solve

Aluminis crudi dr. j.

D. Sig. Mint az előbbi.

Kortum a' gyakorlást Orvostudományhoz való Pótolékjaiban (Beiträge) helyesen ajánlja a' következő igen hasznos befecskendési valót:

Rec. Gallarum in pulv. redactar. unc. β.

coque cum

Aq. fontis q. s.
 ut f. colat. viij.
 in qua solve
 Aluminis dr. ij.
 Zinci sulfurici gr. ij.

D. sign. Külső haszonra való, mint az előbbiek.
 A' legerősebb befecskendésekhez tartozik *Girtanner*-nak im e' vegyítése:

Rec. Viridis aeris dr. vj.
 solve in

Liq. Ammonii caustici unc. ij.

Ebből ő 1 ucczia lepárolt vizre 6 csöppet javasol. Csak a' legnagyobb vigyázással a' kevesbbé gerjedékeny személyeknél és az igen makacs kifolyások ellen lehet ezt alkalmaztatni. *Hoffmann Fridrik* az efféle esetekre szánt következő befecskendni való keveréket *Remedium divinum*-nak nevezi:

Rec. Plumbi acetici dr. j.

solve in

Ol. Terebinthinae unc. v.

et adde

Camphore \varnothing β .

M. D.

Ez a' szer hígítva is még igen izgató, és minden rákent isteni neve mellett is a' Halandók ki nem állhatják. Ide tartozik ama', *Attenhofer*-tól annyira magasztalt és minden nem gyúladásos kanku ellen különösen ajánlott befecskendő szer is: -

Rec. Lapidis divini gr. viij.

solve in

Aq. saturninae unc. viij.

D. Sig. Belőle napjában 3szor, előbb jól felrázva, egy vagy két teli fecskendővel alkalmaztassék.

A' befecskendéseken kívül hasznosak ezen utókan-
 kufornánál a' nemirészeknek mósása és fürösztése is
 Erre léles öntetek választatnak, p. o. az illatos füvek-

ből, vagy a' rozmarin-öntet levendulalélel. *Cappel*, e' végre a' vasas gömböcsök' olvadékját javasolja.

Az erősítő tápláló diaeta, mellyet sok ízben minden utókankuformáknál ajánlottak, csupán csak a' gyengeségi utókankunál tanácsos. A' jó és erősítő eledel, mértékletes borital, minden fölöttébbi testi mozgásnak elkerülése, és a' törtózacskónak hordozása, teszik a' szerencsés gyógyításnak igazi alapját.

Cullen mondja, hogy a' lovaglástól több utókankut látott meggyógyúlni; csak a' gyengeségi utókankunál várhatni ezen diaetái szertől valamit, másutt könnyen árthat.

Ugyanazt mondhatni az elhálásról is, mellyet sokan a' makacs utókanku' gyógyítására ajánlottak; de az erkölcsiség is tilt ilyen szereket a' Betegeknek tanácsolni. *Hunter* hólyaghuzokat ajánl a' hugycsőre, csak hogy ezekről ritka Beteg akar hallani. Ezeket könnyebb a' gátra alkalmaztatni, és a' makacs esetekben igen jó haszonnal. *Swedjaur* említ egy makacs utókankut, mellyben a' Hánytató-gyökér' füstvénynek befecskendése segített volna.

A' villámerő (electricitas) is használtatott a' sokáig-tartó utókankunak gyógyítására, és *Vacca Berlinghieri*-től igen dícsértetett; ez is csak a' szóban lévő formánál tehet jót; egyébütt haszontalan és gyakran igen ártalmas. *Birch* a' villámerői ütéseket alkalmaztatá; de jobb *Sprengel* szerint a' sugárcsomót megkísérteni, próbálni.

53. §.

Gyógyítási rendszabások a' beteges ingerletességgel járó utókanku formára,
nézve.

Sokkal bajosabb ezt a' formát orvosolni; minden erőszakos velebánás itt sok kárt tehet. Szerencsés ki-

menetelt csak akkor reménylhetni, ha a' szerek a' Beteg' személyes elfogadhatóságához illenek. Ezt ambár minden kankuformákról mondhatni: mégis az itt szóban lévő, beteges ingerletességből támadó, utókanku' neméről legszorosabban értetődik. Legszerencsésebb ezen utókankuforma körül az, a' ki a' chronikos gyúladékonyáságnak ideáját jól eszében forgatja. Itten minden izgató, kivált minden balzamos, égényolajos, tonicus és öszvehuzó szereknek el kell maradni.

Belső haszonra valók az ásványsavak; vagy a' kén-savanyú illatos Festvény naponként 3, 4 izben 30, 40 csöppig ivizzel adva, vagy pedig a' Haller' savanyja imígy rendeltetve:

Rec. Dti. Salep tenuioris dr. vj.

Mrae sulfurico-acid. unc. β.

Syr. Rubi idaei dr. j.

M. D. Sig. Minden 2 órában egy teli evőkalánál vétessék.

Ha az érzékenység igen nagy és a' Beteg fölötté nyugtalan: akkor *Cappel* javaslása szerint, tanácsos az utókankut Mákony-festvényvel, belőle napjában 3szor 5, 6 csöppet adván; gyógyítani. A' némellyektől ezen környülményekben ajánlott ólom-ezukorral való belső élés is az újabb időkben derék haszonnal próbáltatott. Adtak belőle napjában négyszer $\frac{1}{4}$ gránt ugyan annyi mákonnyal és kevés czukorral. Egy esetben ezek a' porok három nap alatt tökéletes gyógyulást okoztak. Az efféle makacsabb utókanku ellen a' Calomel is mint gyúladásellenző szer jó szolgálatot tehet. *Medicus* az utókanku' gyógyítására a' nemirészekről a' szőrt tanácslá lenyírni; ezt ezen utókankuformánál még legelőbb vélhetni hasznosnak.

Nehéz eme' formánál a' czélszerű befecskendéseket a' Beteg' személyes testszerkezetéhez szabni; könnyen fölöttébbi izgatás származik, és a' hol ez történik, ott a' haj gyakran egyszeribe megrosszabbodik. Minden be-

fecskendések között leginkább *Girtanner*-nek már a' 27. §ban előadott keverékjét ajánlhatni itten, olly vígyázattal, hogy a' mákony' adatjai és az ólomeczetéi csak igen apródonként nagyobbíttassanak.

Ide illik az eczetsavas Horgagnak (fehér gálicz) *Henry*-től ajánlott olvadékja is; ez a' szer csak igen egyszerűen, rendeltetik:

Rec. Zinci acetici gr. viij.

solve in

Aq. destill. simpl. unc. vj.

D. Sig. Langyosan napjában 2 vagy 3 szor alkalmaztassék.

Ama' *Schlegel*-től ajánlott és már a' 27. §ban felhozott Máktéj is borostyán Medgy-vizzel, ide tartozik. Ide tartozhatott azon utókanku is, melly már két esztendeig tartván, *Fletcher* által tengervizzel való befecskendezéssel gyógyítatott meg. A' babír fűzfa' héjjának *Cappel*-től ajánlott főzetje mákony-vonattal, mellyet ő az ilyen eseteknél hasznosnak mond, itt nem javasoltatható. Igen szükséges ezen utókanku-formánál az életmódra ügyelni; az eledelek' szoros megválasztása, minden csipős és igen izgató ételeknek eltávoztatása, a' léles (szeszés) italoktól, erőszakos mozgásoktól, nemiközösüléstől való tartózkodás, és a' nemirészeknek gyakrabbi füröszteése langyos téjben, a' suspensorium' gondos viselése: ezek azok a' szerek, mellyeknél fogva ezt a' fölötte terhes utókankuformát elháríthatni. Ha így sem mehetni semmire, és az előbb mondott szereknek legszorgosabb alkalmaztatása foganatlan; akkor az itt bizonyosan lappangó franczus dyscrasia ellen kell, a' mesterség' rendszabásai szerint, dolgozni.

54. §.

A' helybéli romlásokkal járó utókanknak orvoslása.

Ollyankor, ha az Orvos a' 48. §ban előadott ismértető jelekből és kivált a' szoros megvizsgálás által valamely helybéli, és az utókankut föntartó romlásról meggyőződött; csak az olyan szerektől várjon segítséget, mellyek a' jelenlévő romlásokat elháríthatják, és a' beteges részben a' rendes reproductiót eszközölhetik.

A' belső szerek itt csak annyiban alkalmaztathatók, a' mennyiben vagy eme' helybéli romlások, a' mint gyakorta szokott lenni, holmi franczus jelekre mutatnak, vagy az egész életműviségre olly mélyen és erőszakosan hatottak-be, hogy belőle valamely közönséges forma fejlődik. Az első esetben a' franczuellenes orvoslásnak van helye, a' másodikban az Egész' állapotjának szoros megvizsgálása és a' történt behatásnak gondos megfontolása határozza-meg és vezesse az orvoslást.

Befecskendésül itten több vegyítékek ajánltattak és symptómai tekintetben jó sikerrel alkalmaztattak; de a' gyökeres orvoslásra nem látszanak elegendőknek. A' rágó sósavas Higagnak *Monteggiá*-tól ajánlott olvadékja némineműképpen ide illik:

Rec. Hydr. muriatici corrosivi gr. j.

solve in

Aq. destill. simpl. unc. iv.

D.

Más higanykészítményeket, kivált a' fel nem olvadhatókat soha sem kell befecskendésül használni. Helyes okból veté-meg tehát *Cappel* a' *Girtanner*-tól javasolt enyhe sósavashigacsos befecskendő szert. Azonban *Girtanner* helyesen dicséri ime befecskendést:

Rec. Kali caustici dr. β .

solve in

Aq. destill. simpl. unc. vj.

cola per chartam.

D. Sig. Napjában 3szor alkalmaztassék.

Minden külső szerek között megkülönbözteti magát ezen utókankuformánál a' gyertyácskákkal élés. Mihelyest bizonyos, hogy a' kankut valamely, hugycsőben lévő formabéli romlás okozza: ezeknek alkalmaztatása legjobban 's leghamarébb segít.

Magától is értetődik, hogy a' viasz-szálakat (bougie, *Rerzthen*) a' megkívántató vígyázattal és ügyességgel kelljen alkalmaztatni, ambár *Swediaur* említ egy nevezetes esetet a' maga munkájában, a' hol egy igen sokáigtartótt utókanku a' kathieternek fölötté ügyellen alkalmaztatása által gyógyült-meg. A' betoláskor sok vér folyt-ki, és reá gyógyulás következett; hihetöleg az eszköz' bevitelekor valamely kúdulódó fekély szakasztódott-fel, mellyre osztán könnyen, mint az egyszerű sebnél, gyógyulásnak kelle szármoznia; kivált ha a' higannyal való belső élés által ezen régi fekélynek franczus voltát is igyekeztek eltörölni.

Az itt általyában jelentett gyertyácskák vagyis viasz-szálak a' különös gyógyjelentéshez képest sokféle holmiktól készíttethetnek. Akármelley flastrom-gyuratból lehet *bougie*-kat csinálni, és, úgykívántatván, haszonra is fordítani. Rendszerint a' patikákban készen lévő egyszerű és ólmozott viaszszálak a' célra elegendők; az első fehér viaszból és disznózsírból, vagy sárga viaszból és faolajból, az utolsó sárga viaszból és ólomeczetből készíttetnek. A' flastrom-nyíredékből készültek nem olyan jók, mint a' *Walch*' módja szerint mártottak; ő e' végre pamut fonalakat javasol a' tűzön felolvadt vegyítékbe mártogatni mind addig, míg eléggé megvastagulnak, mellyek osztán megszimíttatnak és tökéletesen elkészíttetnek. Ezeket a' *Hecker*-tól

felolvadható szálak gyanánt dícsért, gyertyácskákat, készíthetni higanytapasz-gyuratból is, és több történetknél némi haszonnal élhetni velük. A' viasz szálak' legnagyobb foganatja, kivált ha a' hugycsőbeli elszűkülésekről és vastagodásokról van a' szó, áll azon munkamives kiterjesztésben és állandó nyomásban, mellyet okoznak; azért a' rugós szálak sok esethen minden egyebknél többet érnek. Ezek között különösen ajánlhatni (a' mint már fölyebb említők) *Pickel*-éit, de kivált a' *Herbst* által városunkban (Boroszlóban) készültet; az utolsók magokat simaságok, hajlékonyságok és tartósságok által különböztetik-meg.

A' viaszszálak' betolásakor, a' mint már mondtuk, vigyázat és türedelem kívántatik-meg; leginkább azon kell lenni, hogy elejénten csak a' vékonyabb, és a' vastagabb mindég utóbb vitessék a' hugycsőbe; azért először legjobb vékony hurokat tolni bele. Kezdetben sokáig sem kell a' gyertyácskákat benn hagyni, mert e' miatt könnyen hügyrekedés támadhat.

Ezen helybéli romlásokról, mint a' gyúladásos kankura következni szokott hugycsőbeli bajokról, a' mindjárt jövő §ban fogunk még szólni.

55. §.

A' makk' viszketése.

A' kanku' következései között igen kellemetlen, gyakran egészen magára hagyatott baj, a' makk' viszketése, mellyhez néha szokássá-vált *Chorda* kapcsolódik. Eredetét részint a' tagnak fölöttébbi érzékenységből, részint a' hugycsőnek csekélyebb romlásaiból látszik venni, 's azért a' szerek' választásakor igen tanácsos, ezen modificációkra ügyelni. Gyakorta ezen viszketést holmi apró alig látszó nyirkos kiütés okozza, a' melly többnyire a' makkanku után, de azonban néha a' hugycső-kanku után is mutatkozik és a' viszketést

okozza. Valamelly ottan volt gyúladékonyság által szokássá - vált, vértorlódásra való hajlandóság látszik ezen kiütésre alkalmat adni. Csakhogy nem kell ám a' makknak ezen viszketését ama' nem franczus történettel felcserélni, a' melly *Herpes praeputialis* név alatt jön elő, és *Batemann*-tól, *Rayston*-tól legjobban íratottle. Emez áll t. i. apró alig látszó és egymásba folyó pattanásokból, és többször fordul a' nőtelen és mértékletes férjfi személyeknél, mint a' nemiközösülést gyakorlóknál elő.

56. §.

Előremondás a' makk' viszketésénél.

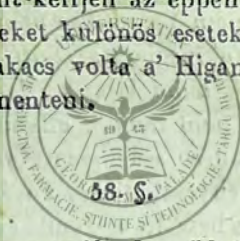
Ez a' baj se nem ragados se nem veszedelmes, legtöbbnyire inkább a' megbontakozott forma' és vegyülés' következésének lenni látszik, 's egy innen eredő hibának; legalább nem tudunk olyan esetet, a' hol belőle másodszori franczu származott volna. Legroszabb benne az, hogy elenyészhetik és kevés idő múlva mégis viztér. *Fritze* beszéli egy emberről, a' kinek többször volt kankuja, de mindég könnyen' kigyógyúlt belőle. Ezen embernél akkor szokott a' kiütés megjelenni, — ha az elhálást egy ideig nem gyakorolta, utánna mindég hirtelen elmúlt, de 8 vagy 14 nap múlva szinte azonképp' vizzakerült.

57. §.

E' történetnek orvoslása.

Ambár ezen történet' elhárítására nem sok szerék kívántatnak; mégis a' bizonyos és szerencsés gyógyítás végett az illő szernek' helyes választása igen szükséges. *Girtanner* elektrikos szikrákat javasol kihuzni a' tagból. *Fritze* fris mésvíziből és téjből álló befecskendé-

seket ajánl, és a' gátra kámforral gyurt kőrösbogár tapaszt vagyis flastromot. *Hunter* néhányszor napjában egy viasz szálát javasol a' hugycsőbe fel 's alá huzni. A' kiütés ellen, mosásúl, gyöngö, rágó sósavas Hígag-olvaszték (4 grán 1 font vízre), vagy fojtósavas Hígacs' nedvel kevert víz (15 csöpp 1 fontra), vagy ólomezükor-olvaszték, $\frac{1}{2}$ scrupulus egy font vízzel, ajánlatik. Szintúgy a' kénmáj', vasas gömböcsök' és a' vasgálicz' olvasztékjai is jóknak tapasztaltattak. Sokan a' fűzfa' héjjának kevés égethorral vegyített főzetjét is hasznosnak találák mosásúl. Az efféle viszketés' tulajdon tevő okának helyes elgondolása, és kivált annak, a' mit az utókankunak külömbféleségéről az előbbi sban mondottunk, figyelemre vétele, nyilvánágossá fogja tenni, miként kelljen az éppen most itt általyában előadott szereket különös esetekre alkalmaztatni. A' bajnak igen makacs volta a' Hígannyal való orvoslást is ki fogná menteni.

A' hugycső' elszükülése.

Teljes okunk van ezen bajt gyánítani, ha a' Beteg fájdalommal vizell, a' hugy' sugara igen vékony vagy szétoszlik vagy az egyik vagy másik oldalra irányzódik, 's végtére a' betolt gyertyácska akadályra talál, nehezen vagy éppen nem vitelhetik belyebb. Az ilyen elszükülést okozhatja vagy a' hugycső' belső falának megvastagodása, vagy a' benne lévő szümölcsös kinöve-tek, vagy a' hugycsőnek görcsös öszvehuzódásai. Igen gyakran hórpállással is van az elszükülés egybekapcsolva, a' melly fekélyekre ad alkalmat, mellyeket a' szorosabb vizsgálás ismértet meg. Mivel több csatornák előre ment gyúladás nélkül elszükülhetnek; ezen okból a' hugycső' elszükülését sem akarták a' kanku' követke-

zésbéli bajának tekinteni; erre leginkább *Hunter* adott alkalmat, némelly előrement kanku nélkül támadt hugycsőbeli elszűkülés' példájánál fogva. Megengedhetni ugyan, hogy vannak olyan hugycső-elszűkülések, mellyek a' leghibásabb képződésből vagyis formálódásból veszik származásokat, de bizonyos másfelül, hogy a' hugycső' gyúladása mindenféle beteges változásokra adhat okot, mellyekből ezen csatorna' elszűküléseinek szükségesen kell támadniok.

Az ilyen elszűkülések igen lassan származnak, gyakran több, sőt néha 20, 30 évek is elmúlnak a' volt kanku után, minekelötte az elszűkülés annyira men, hogy a' Betegyet segedelem' keresésére kényszerítse.

Külömbisége a' hugycső' elszűkülések' több formájának.

A' viasz-szálak' betolása minden adott ismertető jelek között legbizonyosabban látszik eme' külömbiséget kieszközölni.

A' hugycső' belsejének megvastagodásából származó elszűkülés az, midőn a' viaszszál mindég ugyan azon helyen, és pedig a' hugycső' egész körületén talál akadályra, és a' melly se belső, se (a' viaszszálakat kivéven) külső orvoslás által soha nem változik, és valamennyi között leglasabban nevededik.

A' hol szümölcsféle kinövések (ezek keresztben fekvő kidülledéseként is mondatnak jelen lenni), mellyek részint az előrement fekélyek által, részint ezek nélkül is, csupán a' beteges vegetatió által származhatnak, vannak jelen: ott a' viaszszál mindég ugyan azon helyen talál az akadályra, csak hogy kissébb darabon és itt is rendszerint általmehet. Erre nézve a' test' minemúsége is, a' mennyiben a' szümölcsökre 's egyéb beteges változásokra inkább yagy kevesebbé hajlandó,

némínemű világosítást nyújthat. *Walch* azt állítja, hogy némelykor itten a' belül kinőtt testet kívülről is érezhetni.

A' görcsös öszvehuzódástól származó hugycső-elszűkülésnél az igen fontos, hogy a' viaszszál gyakran igen könnyen, és néha csak nagy nehezen tolathatik-be, és az akadály nem mindég egy helyen található. A' hugycső ilyenkor igen érzékeny; a' Beteg a' hólyagját többnyire nem ürítheti - ki egészen egyszerre, és belőle az utolsó cseppek mindég igen lassan folynak-ki.

60. §.

Az okok, mellyek a' hugycsőnek efféle elszűküléseit előrekészítik és segítik.

Már a' kanku' orvoslásánál említődött, hogy a' hugycsőnek elszűküléseire a' gondatlan, erőltetett vagy fonák velebánás adhat előre alkalmat.

De bizonyos hajlandóság is szükséges hozzá; és a' hugycsőbéli megvastagodás, az ilyen változásokra való elkészültség nélkül, minő a' görvénynél és a' köszvény-nél található, legkevesebbé fogna támadni.

Minden okot adó ártalmak között az izgató, közönséges helybéli orvoslással való visszaélés, és az ólom-szereknek bővebb alkalmaztatása, fő helyen áll. Több egymásra következő kankuk is könnyen adhatnak a' hugycső' elszűküléseire, kivált a' görcsös öszvehuzódásbélire, alkalmat.

61. §.

Előremondás a' hugycső- elszűkülésnél.

Ezen történet a' kankunak legsürgetőbb 's legfontosabb rossz következései közé tartozik. Kezdetben az Orvosnak ügyessége a' Betegnek türelme mellett gyak-

ran hamar segíthet; de ha már a' hugycső annyira elszűkült, hogy a' legvékonyabb vizellet-sugárt sem eresztli által: akkor az innen szükségesen származó húgyrekedés (ischuria) az életet szembevető veszéllyel fenyegetheti. Ha ekkor a' rekedés el nem hárítatik; akkor vagy a' hólyag pukkanik-el, vagy ezt a' szél üti-meg, vagy a' vizellet a' hólyag' nyaka és a' görcsös elszűkülés között meggyűlvén, itt a' hugycsőt kiterjeszti és gyúladást, evesedést okoz; utóbb a' közellevő sejtiszövetbe veszi magát, sőt néha a' tökzacskóba le, és itt gyúladásokat, evesedéseket támaszt, melyekre üszög következik, vagy igen soká tartó és makacs tályogok és csöfekélyek a' középhusban. A' Beteg az első esetben vagy meghal hamarjában az üszög miatt, vagy szerencsétlen környülmények között lassabban ugyan de szintolly bizonyosan ballag, sorvasztó hideg-lelésbe esve, a' halál' karjai közé.

Orvoslásmódja a' hugycső' elszűküléseinek.

Az Orvostól rendszerint a' hugycső-elszűküléseknél csak akkor kérnek tanácsot, ha azok már olly nagyok, hogy miattok húgyrekedés támad, midőn osztán két fő dologra kell vigyázni; először a' jelen való ischuriát vagy dysuriát minél hamarébb el kell hárítani, és osztán azoknak legfőbb okát az elszűkülést megorvosolni.

A' húgyrekedés ellen részint a' 41. §ban már említett 's ajánlott szerek javasoltatnak. Ha a' húgyrekedés már egy darabig tartott: akkor a' gyúladékonyságnak némelly nyomait gyaníthatni, és így ezeket kell a' gyúladásellenző czélarányos orvoslással elhárítani. A' görcsös öszvehuzódáskor is könnyen támadhat gyúladásos állapot; azért ide valók: néhány pióczáknak a' gátra való feltétele, pépborítékok, félfördők és gőzök.

Belsőképpen a' már fölyebb említett mákonyos főjett adhatni, mind addig míg a' gyúladásos 's utóbb a' fájdalmas történetek meg nem kissebbednek. Ezután valamelly hajlós kathetert vagy viaszszálat kell betol-
ni próbálni, a' hugy' kifolyhatásának eszközlésére. Csak, ha mindenek a' legnagyobb vigyázattal és szorgalommal megtétetvén, a' hugyhólyag' veszedelme mégis nőt-
tön nő, lehet a' hólyagszuráshoz folyamodni, melly az együttérzetes hugyrekedésnél adott szabások szerint tel-
jesítetik.

A' hugy' folyásának beállása után azonnal a' hugy-
cső' elszűkülésének elhárításához kell látni. Már fölyebb
mondók, hogy mennél egyszerűbb a' viaszszál, annál
alkalmasabb ezen célra; valamelly csekély gyúladé-
konyság' gerjesztésére a' betegesen megváltozott részben
és így a' rendes állapotnak vissza állítására, nem szük-
séges egyéb, állandó nyomásnál. Mindent rágó szerek-
nek bevitele a' *Hunter*' szerszáma 's más készülétek ál-
tal, könnyen tetemes kárt okozhat, mert a' merevény
rágó szerek töredékenyek, a' folyók pedig a' legna-
gyobb vigyázás mellett is szétterjednek és a' közellévő
részeket meggyúlasztják. *Frank József* (I. Reise nach
Paris, London u. Wien 1804. Iter Th. pag. 233.) azt
állítja, hogy *Home Edvard*, *Hunter*' veje, a' Sz.
György' ispotályában nagy szerencsével használja a'
hugycső' szűküléseinél a' rágószereket, a' nélkül hogy
ezeknek alkalmaztatása' módjáról bővebben előadná,
a' hol azt is előhossa, hogy az azokra következő fájd-
almak, mellékhere-gyúladás, és vérfolyások a' kez-
dődő gyógyulás' szerencsés jeleinek tartatnak. Legtöbb-
nyire az ángoly Orvosok, a' mint mondja, igen sze-
retik a' rágószereket ezen eseteknél elővenni. De ha
ez egészen úgy van is, más igen tapasztalt Orvosok
mégis ezen orvoslás' gyakorlásából nagy károkat láttak
szármozni. Így *Saviard* olyan példákat hoz elő, a'
hol a' Betegek 24 óra múlva a' betéteztett rágószerek

után meghaltak: itt ugyan az életmivőség' érzékenysége'nek igen nagynak kelle lenni, de szerencsétlen környülményekben mégis lehetséges. *Wilkinson* említ egy esetet, mellyben a' tenyésznedv' ki nem löködhetését az elszükültl húgycsőbe vitt rágószerek okozták. Minden efféle rágószerek' bevitelére való készülletekről azt állíthatni, hogy használtatásokokat könnyü hallani de nehez teljesíteni.

Még rosszabb alkalmaztatású és kimenetelü a' legújabb mód, melly szerint az elszükültl húgycső holmi metsző hegyü *bougie*-val tágíttatik. *J. Williams* (I. medical, surgical et pharmaceutical Repository 1814. Vol. II.) említ egy ilyen halállal végződött esetet. A' holttest' felbontásakor kitetszett, hogy a' mesterségesen ejtett vágás nem a' szorúlaton keresztül, hanem oldalast valamelly betegesen támadt csatornába 's innen a' hólyag' nyakába hatott. A' hólyag' hártájji megvastagodva, üszögös föltuak és evességgel bevonva voltak.

Azon készület, mellyet a' húgycső' elszüküléseinek gyógyítására *Ducamp* talált-fel és *Dubouchet* a' legújabb időben még ismeretesebbé tett, igen derék hasznú. Több igen fontos és nehéz ilyen bajak adták elő magokat a' legújabb időkben, mellyek ezen készületnek *ügyes* és *folytatott* alkalmaztatása által meggyógyúltak. Ezen eszközöket is *Herbst* nálung igen tökéletesen tudta elkészíteni.

Legjobb a' viasszálat regvel, a' hólyag' kiürítése után, és a' Beteg' hanyatt fekvésekor alkalmaztatni. Először valamelly húrt kell betolni próbálni, és ha ez elsült, akkor a' Beteggel már jól van a' dolog. Csak hogy ilyenkor a' békéstüres igen szükséges, mert néha több napokig sem sü-el, 's végre mégis bevitethetik. Arra is igen kell vigyázni, hogy vele új asó ne furattassék. A' *Pickel*' és *Herbst*' gyertyácskájinak elől gombjok van, 's így könnyen megerősíthetnek; a

hol a' gombocska hibázik, ott a' viasszálat meg kell hajtani. Elejénte a' húrok tanácsosabbak, mert vékonyakat lehet kiválasztani, és a' hugycsőben megdagadván ezt lassan kiterjesztik.

Ha minden szerek, az elszükülés' elhárítására, sikeretlenek, és a' veszedelem a' hólyagra nézve tetemes kezd lenni, vagy már a' vizellet a' sejtiszövetbe is elszivárgott: akkor nincs egyéb hátra, mint a' hugycsőnek az elszükülés' helyén hosszában felhasítása, osztán egy viasszálat behuzván a' gyógyítást annak rendeszerint intézni, mellyel némi veszedelem és sok nehézség van öszvekapcsolva.

63. §.

Fekély a' hugycsőben.

Már a' kanku' lefolyásakor lehet valamelly fekélynek szármozhatását gyanítani, ha a' kanku a' Betegnek helyes magatartásakor is igen sokáig és erősen tart, ha a' vizelléskori fájdalmak bizonyos helyen igen nagyok, és nem csak a' csónakforma árokra, mint a' kankunak tulajdon fészkére, hanem hátra felé is elterjednek; továbbá ha a' kifolyásban sok vérvonások látszanak, és a' fájdalom a' külső nyomáskor mindég egy helyen érződik. A' betolt viasszál a' fekély' táján fájást okoz, és rajta, ha az ev' igen bőven választódik-el, ebből egy kevés marad; és a' kifolyás itt mindég igen kevés, mert a' legkiterjedtebb fekélyből is nem igen sok választódik-el. Gyakran megesik, hogy a' fekélyvel valamelly szokott utókanku van együtt, a' hol osztán az elválasztódás' mennyisége semmit sem határoz.

64. §.

A' húgycsőbeli fekélyek' franczus természetéről.

Mivel a' húgycsőbeli fekély' tüneténye csak az elragadás által kapott kanku után vétetik észre: azért azt franczus formának kell tekinteni. Ollyankor, ha a' katheternek vagy viasszálnak ügyetlen alkalmaztatása által sértődik meg a' húgycsó, a' megsértett hely, minden fekély' hátramaradása nélkül, be fog gyógyulni; és ha ezen gyógyulást valamelly jelenlévő franczus kanku gátolja: akkor a' fekély a' franczus anyag miatt emennek természetét veszi magára.

A' húgycsőbeli fekély' okai.

Valamelly franczus természetű erős gyúladás szokott a' kankunál a' húgycsőbeli fekélyeknek leginkább oka lenni; mindazáltal mechanikai ártalom is okozhat a' franczus kanku' jelenlétekor olyan sérelmet, a' melly osztán fekélyé válhatik.

66. §.

Előremondás a' húgycsőbeli fekélynél.

A' húgycsőbeli fekélyt olyan formabéli romlásnak kell tekinteni, mellyből az egész életmivűségre nézve a' franczus állapot igen könnyen származhatik. Soha se kell tehát az ilyen fekélyt megvetni. Lehetséges ugyan, hogy voltak a' húgycsőben olyan fekélyek, mellyekre nem következett franczu; azonban igen könnyű az efféle egyes példákat megmagyarázni, és ezek a' közönségesen helybehagyott nézetet soha meg

nem gyöngíthetik. Egyébaránt a' hugycsőbéli fekély többnyire lassan gyógyúl, mivel a' rajta folyó hughy-nak izgatása arra károsan hat.

67. §.

A' hugycsőbéli fekély' orvoslása.

Minthogy a' hugycsőbéli fekély eredeti franczus formának tartatik: az orvoslásnak is helsőnek és külsőnek kell lenni. Belsőképpen Hígany-készítmények adatnak, leginkább az enyhe sósavas Hígacs, a' Hahne-mann' készítménye, és Többeknek javallása szerint a' Fojtósavas Hígacs. Az utolsóból készített Nedvből nap-jában 2szer egy csöpp adatik kevés lepárolt vízben vagy a' következő módon:

Rec. Aq. destill. simpl. unc. vj.

Liq. hydr. nitrici gutt. xvijj.

M. D.

Sig. Regvel és este egy evőkalánnal adassék.

Őrizkedni kell ezt a' hígany-készítményt valamely igen öszvetett keverékben adni.

Helybéliképpen a' viasszálak különösen ajánltathatók. Minden egyszerű viasszál (gyertyácska) itten izgatást okozhatván a' fekély' lapját felgerjeszti, ingerli. 's így a' gyógyúlást eszközli: azonban a' Hahnemann' felolvadható gyertyácskái, mellyek híganytapaszból készíttetnek, ide igen jól illenek. Meg lehet a' viasszálak' hegyét hígany-írrel, vagy a' rágó sósavas hígany-nak, a' hugycső' egészséges falát nem bántható, gyöngce, olvasztékával is kenni, és így vígyázva betolni. Befecskendésül [szinte] a' sósavas vagy fojtósavas Hígany-nak gyöngce olvasztékait használhatni.

68. §.

A' Düllmirígy' megkeményedése.

Részint az együttérze'es düllmirígy - gyúladásra, (37. §.) részint e' nélkül is, csupán a' kanku után szokott a' düllmirígy' daganatja (*Prostatocèle Swediaur.*) következni. Minden erőszakos kankunál ez a' mirígy is többé vagy kevesebbé szenved, a' mire a' megdagadt's fájdalmas középhus mutat. Már fölyebb említők, hogy ez a' baj csak igen lassan fejlik ki, azért sok Betegek azt valamelly 10,15 évök előtt talán jelen volt kanku következésének soha még képzelni sem tudják. Ez a' baj nem is éppen ritka, és *Girtanner*-nak igaza látszik lenni, midőn a' nehéz vizellést az öregebb korban nem annyira a' vénséget kísérő bajnak, miként sok életős emberek vélik, hanem inkább az illy keményedés' következésének tartja.

Megismértetése ezen keményedésnek.

Gyaníthatni ezen daganatot a' gát fölött lévő nyomás' és nehézség' érzéséből, a' nehezen vizellhetésből, a' tenyésznedvnek fájdalmas kiválasztódásából; bizonyosan megismérhetni, ha a' meleg olajba mártott ujj a' végbélbe tolatik, a' hol a' megnagyobbodott és keményedett düllmirígyet könnyen tapinthatni. *Le Dran* ezen daganatra nézve ismértetőjelül azon környűlményt veszi-fel, hogy illyenkor a' véghurkából kijövő emészteten a' megkeményedett düllmirígy' nyoma látszik. Ez a' tünetmény igen csalfa és nehezen kieszközölhető; azért bizonytalan is. Némelly tünetmények az Orvost és a' Beteget gyakran itt valamelly kő' gyanítására viszik; azonban ezt a' csalatkozást is a' szoros vizsgálás elmellőzi.

70. §.

Ezen megkeményedés' okai.

A' kanku egy legfőbb oka ezen daganatnak; de nem egyedül. A' görvényes és köszvényes személyeknél a' düllmirígynek efféle daganatja mint metastatikus tünetmény igen lehetséges, 's ekkor osztán éppen olyan tünetmények mutatkoznak, mint mikor azt valamely korábbi kanku okozta. Ama' híres Orvos *Fothergill* késő vénségében hügyrekedés miatt holt-meg, mellyet nála egy *Prostatocela fungosa* okozott, a' nélkül hogy valaha asszonyi személlyel közösködött volna.

Jóslat a' Düllmirígy' keményedésénél.

Ezen daganat a' legmakacsabb bajak közzé tartozik, mellyet csak legelső kezdetében lehet némi bizonyosságú jó kimenetellel orvosolni. A' hol ez a' daganat már tetemes nagyságúvá lett, ott gyakorta semmire se lehet vele menni. Néha meggyúlad az ilyen daganat, és igen sokáigtartó, fájdalmas fekélyek ülik meg. *Petit J. L.* egy ökölnyi ilyen düllmirígydaganatot látott. Hasonló eset jött elő itten néhány évek előtt egy 57 esztendőös úron, a' ki megholt, mivel a' hólyagszúrást meg nem engedte. A' bonczolásakor a' düllmirígy egy tyuktojásnyira volt dagadva. A' bajnak illy makacssága miatt gyakorta elég, ha a' legsürgetőbb tünetmények elháríttathatnak, a' mi sok izben, miként *Fritze* helyesen megjegyze, szintolylan nehézséggel jár. Gyakran a' hólyag' zárizmának, véghurkának és az al-végtagoknak szélütése járúl hozzá, a' mitől a' szenvedés és veszedelem még nagyobbodik.

72. §.

Orvoslás.

Mivel ezen történetnél is az orvosi segédelmet csak akkor keresik, midőn már a' hugyrekedésnek első jelei kóznak a' Beteg: azért mindenek előtt a' hólyagot kell, a' symptomai gyógyjelentés szerint, minél előbb kiüríteni. Igyekeznünk kell a' kathétert bevinni, a' mi hogy könnyebben történjék, lehet belsőképpen a' Beteggel Belindek-vonatot bevétenni, mákonyos íreket kívülről bekenni, és olajos, nyálkás főzetekből készült klisztérekkel, mellyekhez 2, 3 grán mákony is tétethetik, alkalmaztatni. Erre pedig hajlós, rugós kathétert legjobb elővenni, mellyet néhány napig a' hólyagban hagyván, osztán újabbal 's tisztával válthatni-fel. A' hol azt be nem tolhatni, vagy vele nehezen boldogulhatni, ott úgy kell cselekedni, a' mint a' hugyrekedésnél tanítottuk.

A' daganat' elosztására több szerek javasoltatnak, de a' mellyeknek belső és külső alkalmaztatása nem sokat ígér. Ollyankor, ha a' düllmirígy' megkeményedésére a' görvényes testalkotás adott alkalmat, legcélszerűbb a' Betegnek bürköt, nadragulyát, narancs-színű kén-dárdacsot, és égetett szivacsot (spongyiát) adni-be. A' köszvényes dyskrsiában a' gajak, dardany, sisakfű, és a' boroszlánhéj' főzetje tehet jó szolgálatot. A' franczús kankura következt megkeményedés ellen higany-készítmények jelentődnek belsőképpen. Külső haszonra hugyagos kenetek, a' higanyos ír, terpetinolaj, a' gátra feltett hólyaghuzók, és olajjal kent viasszalaknak a' hólyagba vitele, ajánltatnak. Hasonló végre még a' zuzott hürökfű, vagy az altató nadragulya' gyökere is javasoltatott. Továbbá a' tenger-víz-fördők, galvanismus, electricitás, és a' gátra fel-

rakott nádályok. De vigyázni kell, hogy a' sok és izgató szerek által a' megkeményült dűllmirigy meg ne gyúladjon, mert ebből igen gonosz nemű és fájdalmas evesedés származik. Mihelyest ez történik, azonnal a' mesterség' szabásai szerint kell vele bánni,

73. §.

Az asszonyi kankuról.

Általában erre a' formára mind az illik, a' mit a' férjfiak' kankujának eredetéről, saját természetéről, 's annak megelőzéséről 's orvoslásáról mondtunk; csak az asszonyi nemirészek' élet mives alkotásának különbsége, és a' történeteknek onnan származó különbözése, tézesen holmi módosításokat szükségesekké, mellyekről itt fogunk bővebben értekezni.

A' fejérszemélyeknél is a' hüvelynek és szeméremajakoknak erős viszketésével szokott a' kanku kezdődni, míg osztán a' gyúladás előállván, a' beteges elválasztódás bekövetkezik. Itt a' gyúladás a' szeméremajakokra, csiklyúra, és a' hüvelynek belső, *Girtanner*-nak igen helyes észrevétele szerint, kivált felső és hátulsó lapján terjed-el. *Bell*-nek nincsen igaza, midőn azt allítja, hogy a' franczus kanku' fészke az asszonyoknál a' hugycsőben, a' jóféle fejrőfolyásé pedig a' hüvelyben légyen. A' hugycsőnek együttlzenvedése a' ritkább esetek közé tartozik; 's ekkor is csak együttlzészélinek látszik. Mivel az elválasztó lap itten nagyobb, tehát a' kifolyás is bővebb szokott lenni, és miként a' férjfiaknál, színére és sűrűségére nézve függ a' gyúladás' nagyságának mekkoraságától. Az elválasztott nedvesség az egész lapot bevonja; és ez gyakran olly csipős és rágó, hogy szinte a' végbél' nyílásáig ömlik-el, 's itten fájdalmat és székeröltetést (a' mit ilyenkor végbélkankunak neveznek) okoz, vagy a' czombok' belső oldalára folyván itt gyúladást és ki-

pállásokat támaszt, a' mi a' járást igen fájdalmassá és az ülést is bajossá teszi. Ezen állapotban osztán hideg-
 lelős történetek is mutatkoznak, és a' Beteg' helyzetét
 türhetetlenné teszik, csak hogy ennyire mégis ritkán
 jő. Rendszerint a' részeknek taplós alkotása 's az innen
 következő csekélyebb individualis elfogadhatóság miatt.
 a' nyavalya' lefolyása szelídebb, és csak, ha a' kipál-
 lások és fekélyesedések nagyobbak, mellyeket valóság-
 gos franczus fekélyeknek vehetni, nevededik a' késérő
 történetek' erőszakossága. Ritkán maradnak-el az agyék-
 hajlásbeli feszülések, és gyakorta ezekhez fájdalmas ér-
 zemények is járulnak a' hughyólyagban és középhus-
 ban, mellyeket az együtt szenvedésből magyarázhatni-
 meg.

Megkülönböztetése az asszonyi kanku-
 nak a' szokott fejtőfolyástól.

Bár erre nézve gyakorta tévedések történtek: még
 is a' gyakorolt Orvosnak nem éppen nehéz ezen bajra
 ismerni. Először is a' szármozás' módját kell itt tekin-
 tetbe venni; ez igen sokat segít, azután a' franczus
 kankunak ime' következő, valóban charakteristikus is-
 mértető jeleire vigyázni.

A' gyúladás' nyomai itten nyilvánosságosabbak, és
 a' baj' lefolyása is inkább éles (acutus); a' szemérema-
 jakok dagadtak, és felső lapjokon legtöbbszörre kipál-
 lottak: az égetés a' vizelléskor, vagyis inkább utána,
 a' gyúladékonyság' legfőbb stádiumában soha nem hi-
 bázik. A' hónapszám' folyása háborítatlanul marad,
 's ilyenkor a' gyúladékonyság' történetei szaporodnak,
 egyébaránt a' személy' állapota nincs megzavarva, és
 a' színe olyan mint egészséges korában. A' fejérszemé-
 lynek virágzó színe lehet, 's mégis iszonyító ragadványt
 rejthet magában.

A' hosszas fejfolyásban minden másként vagon; valamennyi tünetemények az élet mivűség' igen nagy letyhedtségére mutatnak általyában, de kivált a' hüvelybeli nyálka-elválasztó életművek' elpetyhüdtségére. Eredetét mind azon ártalmak előzik-meg, a' mellyek az ilyen állapotot előre készíthetik és okozhatják; a' baj' befolyásakor is minden tünetemények fontos gyöngeségre mutatnak. Halovány pöffedt ábrázat, könnyűben uszó szemek, gyakor savanyú felbőfögés, étel nem kívánás és több, gyöngge emésztésbeli jelek, kedvelenség, bágyadtság, a' havítisztulás' rendtelensége vagy egészen kimaradása, ágyékbeli fájdalma és huzások, a' gyúladásos történetek' jelen nem léte, és bő de nem csipős elválasztódás a' nemi részekből, szokták kísérni a' jó féle fehérlőt (Leucorrhoea benigna.)

Jóslat az asszonyi kankunál.

Már fölyebb említettük, hogy ennek lefolyása itt a' tüneteményekre nézve szelidebb, mint a' férjfiaknál; de ez csak a' kísérő consensuális tüneteményekre és a' következő bajokra nézve igaz, mellyek részint több, a' férjfiaknál könnyen együtt szenvedhető, életművek' nem léte miatt szükségesképpen elmaradnak, részint a' hüvelynek általyában kisebb elfogadhatósága miatt ritkábbak. De *Walch*-nak állítása, hogy az elnyomott kankura jövő szemgyúladás (Conjunctivitis ex suppressa Medorrhoea) az asszonyoknál elő nem fordul, *nem igaz*; sőt ez az eset nem éppen ritka.

Hanem a' történetek' gyöngébsége miatt az asszonyi kanku könnyebben és gyakrabban szokott másodszori franczuba általmenni, mint a' férjfiaké. Az amott oly sokszor előforduló kipállások és fekélyesedések a' másodszori bújakórságnak fölötte kedveznek. A' *Medorrhoea chronica*-ba való átmenetel is, a' nyálkát

itt bőven elválasztó életmivék miatt, igen gyakran történik, és ezt az orvosláskor mindég szem előtt kell tartani. Már *Boerhaave* igen helyesen megjegyze, hogy az asszonyoknál a' kanku ugyan kevesebb bajt okoz, de tovább tartó és makacsabb, mint a' férjfiaknál.

76. §.

Az asszonyi kankunak orvosoltatása.

Altalyában az asszonyi kanku' gyógyítását a' kankunál adott közön-éges rendszabások szerint kell intézni; a' 26. §ban felvett gyógyjelentések itt is egészen kelendők. Az izgató, és a' ragadványt elrontó befecskendéseket égető Hamagból és rágó sósavas Higagból itt, a' kisebb érzékenység miatt, sokkal könnyebb alkalmaztatni, mint a' férjfiaknál.

Mihelyt a' gyúladékonyság ki van képződve, azonnal helye van a' gyúladásellenző orvoslásmódnak; de véreresztéshez csak igen ritkán lehet fogni, mert a' legnagyobb stádiumban sem olly erőszakos a' gyúladás, mint a' férjfiaknál tapasztaltatik. Azért itt, a' férjfiak' kankujánál a' legnagyobb gyúladásra nézve annyira tilalmaztatott befecskendéseket is, használhatni, egy kevés langyos téjből magányosan vagy kevés mézsvizzel, vagy az ólomczukornak igen feleresztett olvasztékjából Erre legalkalmato-abb vagy a' szokott méhfecskendő, vagy valamelly domború és lukacsos végű hergerfecsckendő, vagy végtére a' *Girtanner*-tól javasolt, melly egy, 4, 5 hüvelknyi hosszú, csak 2 lineányi átmérőjű vagyis üregű, és 6 vagy 8szor átlukasztott fődélű elefántcsont-csőből áll; ezen utolsóra egy rugós-mézgából készült palaczkocska, mellybe mintegy egy csészényi folyóság fér, van csinálva.

A' lágyító, enyhítő gőzök itt különösen ajánlhatók; mellyeket *Swediaur*' javaslásaként valamelly spongyiánál fogva lehet alkalmaztatni. A' czombok'

belső lapjának kiscbesedése ellen a' *Swediaur*-tól ajánlott ír, 1 unczia ürüzsirból és 2 unczia édes olajból, igen jó; a' Horgaggal vagy ólomfejérrrel készült fris írek sem megvelni valók.

Magokat a' szemérem részeket, mint Némellyek tanácsolják, kenegetni ártalmas; de ha rajtok fekélyesedések vannak: akkor azokra egy kevés szürke higany-írt, vagy egy scrupulus enyhe sósavas Higacsból és egy lat Rózsairból álló vegyítéket lehet kenni.

A' higannyal (kénesóvel) élés az asszonyi kankunál, a' másodszori bujakórság' veszedelme miatt, mindenkor tanácsos. Ha kifekélyesedések vannak jelen: akkor mindjárt elejénte a' higanyos kúrát kell elővenni; egyébbaránt a' higanyos orvoslás mintegy 16 vagy 20 napig tarthat; mint a' két esetben a' szelídebb készítmények, millyen a' *Hanemann*-é, és az enyhe sósavas higacs, választatnak.

A' gyúladékonyosság' vége felé, és ha kivált a' testszerkezet a' kifolyást sokáig tartóvá tehetné: akkor tonicus és öszvehuzó befecskendések jelentődnek. A' férfiak' kankujánál e' végre ajánlott szereken kívül, lehet a' *Swediaur*' befecskendéseit is mésvizből Lélel (borszesszel), vagy a' kék Gálicznak lepárolt vizben való vékony olvasztékjával (5, 6 gránt 1 font vizben) haszonra fordítani. A' méhhüvelynek elszükülése ritkán jó elő; és ha történnék is, nem lehet tőle félni, mert soha sem olly nagy, hogy a' jövendőbeli szülésnek tetemes akadályt vehetne.

A' Makk' kankujáról.

77. §.

E' formának meghatározása és lefolyása.

A' makk' párkányának vagyis koronájának valamely nyúlós nedvességnek elválasztásával járó gyúladása, neveztetik *Makkankunak* (Balanitis) *Blennorrhoea balani*.

E' formánál a' fájdalom a' szenvedés' helyén és a' makktüdben vagyis előbőrben érzik, kivált a' hol emez a' gyúladékonyságot fűdi, mellyben mindég valamennyire részt vesz; rendszerint a' hugycső itt nem bántódik, azért is a' vizelés egészen szabad; azonban vannak esetek, a' hol a' makkgyulladás (Balanitis) a' kankuval egymást felváltogatják, vagy egymással párosodnak, és ekkor az utolsónak történetei fordulnak elő. A' monybegyeredések gyakran fájdalmasok; mindazáltal ezt a' kellemetlen érzeményt nagyobbára a' gyúladt előbőrnek feszülése okozza. A' makk' párkányának gyúladt részén nagy viszketés közben a' nedvesség vagy közvetlenül a' meggyúladt helyből szivárogi, vagy bőrlepállások történnek, és ezekből ömlik a' nedvesség, de a' kifolyás mégis mindég a' makk' párkányát környező mirigyekből veszi eredetét. Az előbőr hátrahuzattatván, valamely fagyuforma boríték tünik szembe.

78. §.

A' makkanku' okai.

Előrekészítő oka ezen formának a' makk' nagyobb érzékenysége, mellynek az igen hosszú előbőr különö-

sen kedvez. Ritkán fordul ez a' forma elő, a' rövid vagy környűlmetélt előbőrűeknél.

Alkalombéli oka mind az, a' mi a' makk' párká-nyát és kivált az ezt környékező barázdát felizgathatja és gyúladásba hozhatja. Tisztátalanság, a' testtel való nem gondolás, sőt talán a' rossz és szűk tápláltatás is okozhatják ezen formát. De leginkább a' franczus anyag miveli ezt. a' melly más személyről a' makk' párká-nyának valamelly érzékeny részére vivődven - által, ilyen gyúladékonyságot gerjeszt, 's egyszersmind ezzel az elragadhatóságot közli.

A' makkankunak feltételes oka a' makk' párkánya' mirígyeinek gyúladékonyságában áll, melly a' csónak-forma árokbéli kankunál lévőhöz igen hasonló.

A' franczus és nem franczus makkanku között lévő különbség.

Minthogy ezen kérdésnek elhatározása: mennyire légyen a' makkanku valamelly jelenlévő esetben elragadható? egészen a' makkanku' szoros ismertetétől függ: azért a' Diagnosisnál igen fontos annak meghatározhatása, miben különbözzék tulajdonképpen a' franczus makkanku a' nem franczustól.

Azon gyúladás, melly mindjárt valamelly gyanús elhálásra következik, hamar kiképződik és kipállásokkal van együtt; rendszerint franczus makkankunak tarthatatik. Ez magát makacs lefolyása által különbözteti meg leginkább. A' nem franczus formánál legtöbbszörre igen hosszú előbőr és sundaságra való hajlandóság vétezik észre.

80. §.

Jövendőlet a' makkankunál.

Bár melly csekélyek szoktak is a' makkankunál a' tünetmények lenni; mégis ezek a' franczus természetű formánál és jelenlévő kipállásoknál igen fontosak lehetnek. Ha a' gyúladékonyság elterjed: az egész előbört is könnyen elfoglalja, és ekkor ez vagy a' makk' előtt záródik össze és *Phimosi*-t (makkbezáródást) formál, vagy gyakrabban, a' záródás a' makk mögett történik, 's innét igen veszedelmes *Paraphimosi* (makkizáródás) támad. Továbbá a' kipállások fekélyekké fajulhatnak és a' makk' hátulso karimája körül lévő rákfekélyek (Schanker) az úgynevezett (Corona venenis) vénus' koronáját képezhetik; a' mi nem csak igen fájdalmas betegséget szül, hanem a' másodszori bújakórságot szinte elkerülhetetlenné teszi.

Ezen formánál, mint következési baj, a' makknak érzékenysége betegesen annyira nevékedhetik, hogy a' legcsekélyebb gyakorta kimagyarázhatatlan okra is a' makk' párkányán könnyen gyúladékonyság, vagy valamely kölesforma viszkető kiütés támad; kivált a' döröslés az egészen tiszta elhálás alatt is, képes az ilyen már elenyészett következési bajt újra előhozni.

81. §.

A' makkanku' orvosoltatása.

A' közönséges nézetekből azon gyógyjelentéseket, mellyek a' franczus makkanku' gyógyítást vezéreljék, nem nehéz kifejtteni. Mindent a' jelenvaló formának gyógyítására és a' másodszori bújakórságnak megelőzésére kell intézni. E' két gyógyjelentés teljesedik mindenek előtt a' legszorosabb tisztaság által, mellynek megtartása a' makkankunak megelőzésére általyában

szükséges, és a' nem franczus makkanku' gyógyítására különösen elegendő. E' végre valamelly, mésvizből és téjből álló vegyíték, vagy jól felelesztett ólomvíz használtatik. A' hol az előbört nehéz hátrahuzni: ott a' fönnevezett szereket az előbör és makk közzé kell fecskendni valamelly kis fecskendővel, míg osztán a' paraphimosis' fenyegetődzése nélkül az előbört ismét hátrahuzhatni. Ha ilyenkor kipállások tűnnek szembe, mellyeknek színe szalonnás, és tovább tovább rágódnak: akkor a' rágó sósavas higagnak gyöngé olvasztékját, mellyhez kevés mákony-festvény is tétetik, lehet tépéssel felrakni:

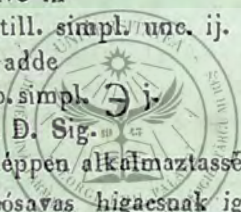
Rec. Hydr. muriat. corrosivi gr. ij.

solve in

Aq. destill. simpl. unc. ij.

et adde

Trae op. simpl. ij.

M. D. Sig.

Külsőképpen alkalmaztassék.

Lehet a' fojtósavas higacsnak igen felelesztett olvasztékját is (1 csöp fojtósavas higacs nedvet egy unczia lepárolt vízben) e' végre használni. Némelleyek a' gyöngé vörös higag-írt is ajánlják, csakhogy ez a' nagyobb gyúladékonyság' jelenlétekor gyakran igen káros következtetés lehet.

Az eddig leírt történetek a' franczus makkanku' jelenlétét nyilván mutatják, ha a' *vénus' koronája* kiképződve látszik. Ilyenkor mindég a' higannyal való élés jelentődik. Leginkább adatik az enyhe sósavas higacs, a' *Hahnemann-é*, és a' rágó sósavas higag; e' mellett az első napokban a' gyúladásellenző diaetát, utóbb pedig a' higannyal éléskori még szorosabban meghatározandó magatartást kell követni.

Jó, az orvoslás alatt a' nemirészeket valamelly tartóban hordozni 's felkötni, és a' Betegnek a' többszöri nézegetést és tapogatást azokra nézve megtiltani.

A' kankunak következési bajaira, ú. m. a' makk koronájának mindenkori gyúladékonyságára és a' kölesforma bőrkiütésre való hajlandóság ellen, hasznos a' fojtósavas higacs' nedvével való külső élés. Még egy igen chémiátlan de erős és igen foganatos érczes vegyíték is ajánlatik:

Rec. Hydrarg. muriat. corrosivi gr. jv.

Plumbi acetici Θ β .

solve in

Aq. destill. simpl. unc. jv.

et adde

Zinci oxydati albi Θ j.

M. D. Sig.

Jól felrázva napjában 2 vagy 3szor külsőképpen alkalmaztassék.

A' franczus fekélyről (Schanker).

82. §.

A' franczus fekélynek meghatározása.

Az itt szóban lévő, mélyre és szélesebbre gyorsan elharapozó, szalonnás fölsejű, kerges felemelkedett szélű és egyenetlen piros fenekű fájdalmas fekély, neveztetik *előszöri bujaráknak*, *bujafenének*, vagy *rákfekélynek*, franczus vagy *bujafekélynek* (primairer Schanker.) Neve a' *cancer* szótól látszik származni; hihetőleg azon saját, és a' rákfenevel is közös tulajdonságától, hogy a' közellévő életmivezetet gyorsan elrontja, vette ezen nevezetet.

A' történetek' leírása,

Az életmivűségnek minden igen gerjedékeny részében, ha ezeket a' franczus anyag igen közel és szinte dörsölődve érdekli, támadhat franczus fekély. A' csupa érdeklés azonban erre nem mindég látszik elegendőnek. Ha tehát ezen okból valamely franczura hajlandó személynél a' ragadvány megfogamzik: akkor rendszerint a' második és hatodik nap között holmi derült nedvességgel teljes hólyagocska támad a' ragadványtól akármiképpen érdekeltetett helyen. Azonban némelyek szerint ez a' hólyagocska már 12 óra múlva, mások szerint pedig csak a' 8dik nap körül képződik. Ez osztán a' bőr fölött felemelkedvén elpukkanik, és ekkor egy kis bőr kipálláshoz hasonlik, és gyakran csak most vetetik a' Betegtől észre; ezen utolsó válik osztán az előbbi sban leírt fekélyé. Néha ez a' fekély nem valamely tiszta nedvességgel teli hólyagocskából származik, hanem a' makkon holmi szívóér-huroknak egy kis gyúladásos daganatja támad, melyet *Schmidt* az előszöri franczúnak egy új formája gyanánt terjesztelő, és *Bubonulus*-nak nevezett. Ez a' daganat fájdalmas, és végtére igazi, többnyire igen gonoszféle, mély és hirtelen harapozó franczus fekélyé válik, melynek hihetőleg legelső csirája is. De az úgynevezett *Bubonulus* nem igen gyakran fordul-elő, és csak a' legkritább esetekben, ha a' bujarák a' makkon vagyon, vetetik észre. Az ilyen *Bubonulus* a' kankut is szokta megelőzni.

Az elhálás után kevés órák múlva megjelent bujafekélyek, millyeket *Hunter*, *Bell* és *Swediaur* látanak, *Lagneau*-nak helyes észrevétele szerint, csak bőrpállásoknak lenni látszanak.

84. §.

Ismértető jelek, mellyek a' bujarákat minden más fekélyektől megkülönböztetik.

Mivel a' helyes diagnosis (nyavalya-megismérés) és a' franczus fekély' tulajdon mivoltának és természetének attól függő meghatározása igazítja-el a' prophylaktikai és therapiiai orvoslásnak gyógyjelentéseit: azért minden bujarákhoz hasonló 's vele rokon formákat szoros tekintet alá kell vonni, hogy az itt annyira káros elcserelésnek helye ne lehessen.

Mindenek előtt meg kell az előszöri (primair) fekélyt ezektől különböztetni, mellyek a' másodszori bujakórság' tünetényeit szoktak lenni, és következési (consecutiv) fekélyeknek hívattatnak. Ezek azáltal különböztetik-meg magokat, hogy leginkább az olyan részeken támadnak, a' hol közel csontok vannak, p. o. a' fejen, a' lábszárakon, a' szájrégben és az orron. Minekelötte ezen fekélyek megjelennek, már más franczus tünetények mentek-előre: itt a' bőr csupán rútszínű és apró hólyagocskákkal van behintve, végtére kifakadóz és gyorsan körülharapozó, inkább szélesen mint mélyen terjedő, nem igen fájdalmas fekélyeket formál, mellyekből csipős genyetség ömlik.

A' súlyös (skorbutos) fekélyektől az előszöri bujarák annyiban üt-el, hogy az elsőknél a' súlyös rosznedvűségnek több vagy kevesebb nyomai tapasztaltatnak, úgymint: holmi futó fájdalmak, kivált a' lábokban, több sötétpiros fájdalmas foltok a' bőrön, bűdös lehellet, feketés fogak, taplós, kék, könnyen vérző foghus A' súlyös fekélyek magok is taplós, kékes, könnyen vérző szélűek, mintegy kirágottak és feketés bűdös fölületűek.

A' görvényes fekélyeket nem nehéz az előszöri bujaráktól megkülömböztetni: mert azok mindég többé vagy kevesebbé görvényes testalkotással kapcsolódnak egybe. Ennek jelei: a' sáppadt szín, vastag felső ajak, pöffedt orr, és kemény felfuvódott has, azonkívül a' bőr is tisztátalan és rajta külömbféle sokáigtartó kiütések látszanak, az orr is többnyire varas és a' szemek gyöngék, gyakran könyezök. Az efféle fekélyeknek széke a' mirigyek szoktak lenni, leginkább a' nyakéi és a' felső végtagokéi; ezek fölületje fonnyadt és halovány színű, széleik pöffedtek, és belőlök csipős, ragadós, és az aludt téjhez hasonló nedvesség szivárog.

Igy különbözik a' köszvényes fekély is a' testnek közönséges alkotása és a' helybéli látszatja által a' bujaráktól. Illyenkor az izhajlásokban fájdalokat venni észre, mellyek hideg időben nagyobbodnak, melegben pedig enyhülnek. Azonkívül altestbéli bajok és a' köszvényeseknél annyira kitetsző rosszul emésztés is jelen van. A' fekélyeknek széles, egyenetlen és tisztátalan fenekét pöffedt halovány, gyakran kérges szélek környezik, és igen csipős, ragó, vizes, és a' ruhadarabokat gyakran feketére festő genyetség szivárog belőlök.

A' fenés fekély, melly hirtelen elharapozására nézve a' bujarához valamennyire hasonló, mégis ettől megkülömbözteti magát a' maga fájdalmas kidülledt szélei, igen egyenetlen, többnyire taplós, kártifolia forma kinövésekkel megrakott fölülete által, továbbá a' vékonyabb és sötét színű geny, és kivált a' fölöttebbi szuró és égető fájdalok által.

A' franczus, kivált másodszori buja fekélyek a' száj' taplós kifekélyesedésével (aphthae) gyakran felszerűlőhetnek. Csak hogy emezeknek rövid ideig tartása és jóféle tulajdonsága a' kétséget hamar elhárítja. A' szájüreg' taplós fekélyecskéjinek nincsenek semmi szélei, hanem csak csekélyen lapulva látszanak az inyen, és nem is rágják magokat mindég szélesebbre, hanem

inkább újabb fakadékok' származása által csik-meg a' tovább terjedés.

Szintolly könnyű, szoros megvizsgálás mellett, a' franczus fekélyeket az olyan nem bujakórságos fekélyektől is megkülömböztetni, mellyek néha a' tisztátalanság miatt a' Viselősök' csecsein mutatkoznak, vagy ambár igen ritkán, csak a' Négerek' nemirészeiken szoktak támadni. Az utól említett fekélyek a' legrégibb időben gyakortábbak lehettek mint most. Mert *Celsus* sokat beszél holmi fekélyekről, mellyek kivált nyárban a' nemirészekben támadtak.

Az *Autenrieth* szerint csinált borköves írnek alkalmaztatásakor származó fekélyeket is franczusnak tarthatnák a' tudatlanok, kivált ha azok, mint gyakran megesik, a' nemirészek körül támadnak: azonban nyilván különböznek származásokra és külsejökre nézve, mellyben a' borköves írniel támadó fekélyek, nemincmüképpen a' védhímlőkhöz hasonlók.

Az úgynevezett kénesői fekélyek, mellyek a' higannyal való fölöttébbi és vigyázatlan élés miatt származnak, nem csak súlyforma, scorbutos külsejek által különböznek a' franczus fekélyektől, hanem legkivált az által is, hogy a' higannyal való tovább éléskor naponként rosszabbodnak.

E' fekélyekről majd egy alább következő §ban fogunk a' kénesői nyavalya' előterjesztésekor bővebben szólni.

85. §.

Különös tüneteményei a' bujaráknak.

Tagadhatatlan, hogy minden érzékeny helyeken, mellyeken a' fölbőr vékonyabb, és lazább sokedényű alkotás látszik, ha a' franczus ragadványtól közvetlenül érdekeltenek, p. o. a' férjfiaknál a' makkon, a' makk' párkányán és kötöcskén, a' fehérszemélyeknél pedig a' kis és nagy szeméremajkakon, a' csiklyúu

és csecsbimbókon, továbbá az ajakakon és a' száj' szegletein és az ujjakon mint a' két Nemnél, támadhat bujafekély. mégis a' tapasztalás tanítja, hogy a' férjfiaknál a' bujarák igen ritkán támad az anyyra érzékeny makkon, hanem inkább az előbőrnek belső lapján és a' kötöcskén; melly környülmény arra indítja *Huntert*, hogy az elháláskor a' makkból egy olyan zsíros olajforma nedvességnek be nem bizonyított kiizzadását tenné-fel, melly a' ragadványt behatni nem engedi.

Girtanner pedig e' tünetényt úgy magyarázza, hogy a' ragadvány a' makkon nem elég sokáig marad, hanem hamar letörlődik és lemosódik, és ellenben az előbőrön és kötöcskén tapadhat-meg.

A' hosszú előbőrrel bíró férjfiak leginkább tétetnek ki a' bujaráknak, és általában a' nem franczus fekélyekre is hajlandóbbaknak látszanak; azért is a' Négerek Afrikában a' környülméletést inkább tisztaságból és a' fekélyeknek jobb elkerülhetése végett, mint valamely vallásbeli törvény szerint gyakorolják, a' mit *Schott* beszéli.

Azonban a' tapasztalás által annyiszor bebizonyított előbbi megjegyzés éppen nem zárja ki a' makkon lehető bujarákat is; itt is támadhat kétségkívül valamely előszóri fekély, melly magát jeles gonoszneműsége és a' beteges változások' termékenysége által külömbözteti-meg. Az illy bujarák leginkább mélyre szokott harapozni, és vannak példák, a' hol kevés napok mulva a' makk nagyobb részint elveszett. Az ilyenkor támadó fattyunövések igen hasonlanak a' kartifiolához és azért francziául *choux fleurs* nevet viselnek.

Az asszonyoknál a' bujarák többnyire a' szemérem-ajakon és a' hüvely' előlső részén foglal helyet, ritkán véletlik észre a' hátulsó felében, vagy közel a' méhnél. A' gyanús fehérszemélyeknek vizsgálásakor nagy szemesség kívántatik meg, mivel a' fekélyek gyakorta a' hüvely' ráncaiban mélyen rejteznek, és a' kevesb-

bé vigyázó szemeket hamar kikerülik. Leggonoszabbak szoktak lenni az ajakkötőnél; a' holtapasztallattak már olyan bujafekélyek is, mellyek az egész gátot elrontották és a' két nyílást egygá tették.

A' nagy gondatlanság, ügyellen velebánás és egyéb még szorosán meg nem határozott környülállások miatt a' bujafekélyek úgy megszapordhatnak, hogy a' czomban körül szinte a' seggig húzódnak, és itt amarrút, vénus' övének (cingulum veneris) nevezett formát képzik.

Szármozására nézve szembetünő különbsége a' bujaráknak az, hogy néha varral jelenik meg a' makkon. Az először beképzett e' tünetnyének több tapasztalások szerint a' következési (consecutiv) fekélyekre a' befolyása nagyon; ezek t. i. rendszerint nyilt évesedéssel állanak elő, midőn amaz először beképzett var-képpen jelentenek meg; ha pedig, mint többnyire szokott lenni, az először beképzett jöttek évesedve, akkor sokan a' consecutiv félék között varrat mutatnak.

A' történetek' nagyságára nézve némi különbséget látszik szerezni a' ragadvány' felvételének módja is. Ha a' franczus anyag már kisebesült helyekre vagy nyilt fekélyekbe vitetik által: akkor igen fájdalmas, makacs és gonosz fekélyre ad okot, és ilyenkor a' másodszeri bujakórság is keményebbé válik és makacsabban tart.

86. §.

A' bujarák' mivolta.

Bár mi nagy tekintettel birjanak is *Hunter*, *Hecker*, *Bell* a' franczus nyavalyákról való tanításban: mégis meg kell jegyezni, hogy az ő véleményök a' bujarák' helyiségéről, mellyre osztán annak csupa helybeli orvoslását is építék, egészen hamis. *Hahnemann Fridrik*, Doctorságra lett emeltetésekor 1812ben kiadott értekezésében e' tárgy felől, a' bujarák' helyiségé-

rő felállított régibb vélemény ellen szer nesésem vívott, és kétséget se szenved, hogy a' bujarák az egész életmivűségnek nyavalyája képpen jelenik meg, bár melly csekély tünetény által nyilatkoztatja is magát. *A' bujarák az egésznek megfertőztetésére mutat, az orvoslást is tehát az egészre kell alkalmaztatni.*

§7. §.

Jövendöles a' bujaráknál.

Az előremondást a' bujarák' helye, tartása és gyógyadékonyságának állapotja határozza meg. A' férjfiaknál a' makk 's ennek párkánnya, az asszonyoknál pedig a' szeméremajakak, a' legveszedelmesebb helyek.

Mennél sokább tartott a' bujafekély, annál elkerülhetetlenebb a' másodszori franczu' veszedelme. Mennél betegesebb 's érzékenyebb a' személy, annál gonoszabbá lehet a' bujarák, és vannak olyan esetek, a' hol az, kivált a' külső, rágó szerekkel való orvosláskor, fenés látszatúvá és igen gonosz lefolyásúvá válik.

A' varas bujafekélyhez, ha igen izgatólag, helybeliképpen orvosoltatik, könnyen üszög ütkezhetik. Valamíg a' bujarák holmi könnyű gyúladékonyság' állapotjában tartatik, mind addig az egész életmivűségre nézve helytartói munkásságot szokott viselni, 's ekkor a' másodszori franczu elő nem tűnik; azért tanácsolja *Quarin* is Animadversiójnak 2dik részében az olyan bujafekélyeknél, mellyek hő evesedésben vannak, a' kénesőnek egészen való félretételét, azt reménylven (csak hogy igen helytelenül) hogy ezen *Emunctorium naturae* a' másodszori franczúnak minden további kiűttetését el fogná mellőzni.

Gyakran vetekedtek már arról, vallyon a' bujarák meggyógyúlhat e' önként. Ha a' gyógyulás alatt nem a' ragadványnak 's az ez által támasztott dyskrasiának

elenyészése, hanem csak az egész nyavalyaformából eredő valamely külön tüneténynek megszűnése értendő: akkor igen is az ilyen önként való gyógyulások lehetségesek. A' mi egy helyütt elenyézik, az másutt megújult alakzatban tűnik-elő. Nem is tapasztaltatott hogy az önként eltűnt bujafekély a' testben elterjedt franczuz valóban elhárította volna. Csak kevés, nem eléggé bizonyos esetek vannak a' bujadögnek úgynevezett öngyógyulásairól az Orvosok' írásaiban feljegyezve. A' bujarák' veszedelmességét még némelly igen alkalmatlan együttérzetes formáknak, minő a' *Phimosis*, *Paraphimosis* és *Bubo*, nagyon könnyű megjelenhetése is neveli.

A' meggyógyult bujarák' helye soha el nem enyészik; valamint a' bujafekély miatt elromlott kötöcske sem pótolódik vissza többé.

A' bujarák' orvosoltatása.

Egy franczuz eredeti forma sem kívánja meg olly nyilván a' védő (prophylactica) orvoslás mellett még a' helybéli és közönséges gyógyítást, mint a' bujarák. A' közönséges orvoslás itt elkerülhetetlenül szükséges. A' helybéli ápolgatásra nézve általyában tanácsos, a' higanyt nem csak belsőképpen adni, hanem külsőképpen is alkalmaztatni; így az, a' fekélynek saját természetére is munkáland és a' franczuz munkásságot hátrába fogja szorítani. Az ollyan esetekben pedig, a' hol a' szenvedő résznek individuális nagy érzékenysége, vagy más, az életmivűségben és a' Beteg' körülállásaiban fundálódó okok a' kéneseinek külső alkalmaztatását meg nem engedik és némelly utóbb hővebben előadandó módosításokat kívánnak, ott az e' szerrel való belső élés bizonyosan elegendő lesz a' franczuz dyskrásia eltörlésére, azért ilyenkor az előszöri bujarák csak egy-

szerű fekély gyanánt orvosoltatik, és ha nagyobb volna vagy igen tisztátalan, a' leggyöngébb digestivumokkal köttetik-be.

Bizonyos, hogy a' franczus fekélyre külsőképven alkalmaztatott higany valóságos millyenségi vonzódásban vagyon a' visszapótlódáshoz (reproductio); és *Walch*-nak is igaza látszik lenni, midön a' pokolkőnek és rágó hamagnak annyiszor tapasztalt szerencsés munkálatjairól is ugyanazt gyanítja, és ebben az érczéség' fundamentomának, a' mennyiben a' tápláltatás' körével bizonyos öszveköttetésben áll, sokat tulajdonít, *Berlinghieri* volt leginkább, a' ki a' bujarákat helybéli bajnak állítá, és csupán helybélileg tanácslá orvosoltatni. Ennek igen sok követőji vagynak; legtöbbben egyezni látszanak abban, hogy elejéntén a' csupa helybéli orvoslás elegendő, *de ezen alaptételnek helyes voltát álltalyában meg nem engedhetni.*

A' bujaráknak csupán helybéli orvoslásmódjai három isméretesek:

A' bujaráknak kimetszése; csak hogy ezen régi szer, a' részeknek igen érzékenysége, ismét a' nagy vérzés és a' visszamaradni szokott mély sebhely miatt, megvetendő;

A' széleknek elrágatása, hogy a' bujarák tiszta fekélyvé válják; azonban ez a' mód fölötte nagy vigyázást kíván és a' kitetszőbb gyúladékonyságnál igen káros következésű lehet.

A' higanyszereknek alkalmaztatása; mellyeknek szükséges voltáról a' ragadványra való különös munkálatjok miatt már bővebben szözlöttünk:

A' bujarák ellen ajánlott számos szerek között, imezek tartoznak a' leghathatósbakhoz.

Girtanner a' rágó sósavas higagot lélben felolvasztva ajánlá, így:

Rec. Hydr. muriat. corrosiv. gr. ij.
 Ammonii muriat. gr. xv.
 solve in
 Aq. destill. simpl. unc. ij.
 dein adde
 Spir. Lavendul. compos, unc. j.
 M. D

Vogel a' következőt ajánlja :

Rec. Aq. Calcariae ustae ℥ β.
 Hydr. muriat. corrosiv. gr. xiiij.
 Aloes opt. dr. iij.
 Op. theb. gr. x.
 Mellis rosat. dr. vj.
 M. D.

Swediaur c' végre kétféle higany-vizet javasla, mellyeknek egyike feketének, a' másika sárgának neveztetik. Az elsőben az enyhe sósavas Higacs mézsviz-zel van vegyítve :

Rec. Hydr. muriat. mitis dr. j.
 Aq. Calcariae ustae unc. jv.
 M. D.

A' sárga nem egyéb a' régibb étető-viznél (aqua phagedaenica).

Rec. Hydr. muriat. corrosivi dr. β.
 solve in
 Aq. Calcariae ustae ℥ jj.
 D.

Rust is a' fekete étető-vizet ajánlja, mellyel *Swediaur* él; csak hogy még négy scrupulus mákonyt ad hozzá. Bár melly sok és aránytalan legyen is ez a' pótolék; mégis tagadhatatlan, hogy a' mákony egy igen derék segítő-szere az ilyen higanykészítményeknek a' bujarák' orvosoltatásánál.

Fritze a' fojtósavas higacsot javasolja ekképpen :

Rec. Aq. destill. simpl. unc. ij.
 Liq. Hydr. nitrici gutt. x—xx.

A' higanykészítményeket ezen kívül még ír, és porzó képpen is alkalmaztatják. Ír gyanánt leginkább az enyhe sósavas higacs és a' vörös higag használatik:

Rust ímez Írt ajánlja:

Rec. Calomel dr. j.

Adipis suillae unc. j.

Pulv. Op. puri dr. β .

M. D.

Fritze a' vörös higagot így:

Rec. Hydr. oxydati rubri dr. j.

Ungti Basilici unc. j.

M. D.

Porzó vagy is hintőszer gyanánt is a' vörös higag, de leginkább csak akkor használtatik, ha a' fekély' körülete nincs igen meggyúladva és olly vastag szalonnaféle varral van befödve: hogy ellene egyéb szerek mind haszontalanok.

A' higany-füstölések, mellyek annakelőtte a' bujarák' gyógyítására szokásban voltak, most e' végre nem alkalmaztatnak, ámbár a' legújabb időkben, ha nem a' bujarák ellen is, de a' megrögzött bujadög ellen a' *Galé* készüléteben kifejlődő kéneső-gözők nem ok nélkül ajánltattak.

A' higanykészítményeken kívül még más rágószer (Caustica) is ajánltatnak az előszöri bujarák' gyógyítására, a' mellyek a' czélszerű franczu ellenes belső orvoslás mellett csak ugyan használhatnak is, ha semmi ellenjelentések a' velek való élést nem tiltják.

Ide tartozik a' rágó hamag' alkalmaztatása, továbbá a' kék gáliczé és a' rézvirágé, mellyek kivált az újabb időkben gyakorta elővételtek.

Rec. Kali caustici \ominus j.

solve in

Aq. destill. simpl. unc. iij—iv.

D.

Rec. Cupri sulfurici Θ β .

solve in

Aq. destill. simpl. unc. iij.

D.

Rec. Viridis aeris dr. vj.

Liq. ammonii caust. unc. ij.

M. D. Sig.

Minden unczia lepárolt vízhez adassék hat csöpp. De ha a' bujarák' szélei igen gyúladtak, és a' körülete igen izgatott állapotban van, akkor tanácsos helybéliképpen mind addig semmi rágószert nem alkalmaztatni, és az enyhe sósavas higaccsal való belső élés mellett, a' bujarákot mind addig enyhítő és lágyító borogatásokkal és egyszerű viasztapasszal orvosolni, míg a' gyúladás' erőszakossága le nem csillapodik.

Az asszonyi bujaráknál ugyanazon gyógyjelentések adják-elő magokat; csak arra kell itt figyelmezní, hogy a' helybéli szerek sokkal nagyobb mennyiségben alkalmaztassanak; ezen okból tanácsos, a' szereket feleresztett hig formában alkalmaztatni, melly végre legajánltathatóbb a' rágó sósavas higagnak és a' rágó hamagnak gyöngé olvasztékja.

A' közönséges orvoslásra, a' melly, miként már fölyebb említettük, itten elkerülhetetlen, legjobb és legbátorságosabb a' higany-készítményekkel való célarányos élés. Az olyan esetekben, a' hol a' bujarák' szármozása még új, a' történetek csekélyebbek és a' Beteg az itt megkívántató életmódot szorosán megtarthatja, az enyhe sósavas higany és a' Hahnemann' kén-esője a' célra elegendők; a' súlyosabb formáknál pedig és a' hol az illy szerektől könnyen szármozható nyál-folyás káros lehetne, az orvoslást, ha sürgető ellenjelentések ninesenek, a' rágó sósavas higaggal vihetni véghez.

Meenyire légyen az ásványsavakkal való belső élés, vagy a' *Besnard*-tól ajánlott franczuellenes Festvény,

a' bujakórságnak általyában és különösen az ő előszöri vagy másodsöri formájinak gyógyítására elegendő: erörl egy különös §ban fogunk többet szöllani.

89. §.

A' bujaráknak utöbbi orvosoltatása.

Valamelly franczus fekélynek közönséges utögyógyítása abban áll, hogy az előbbi §ban előadott higany-kúra még a' fekély' behegedése után is *egy darab ideig* folytattassék.

Gyakorta megesik, hogy a' petyhüdt és igen érzékeny testszerkezet miatt a' bujarák valamelly tisztán gyöngeségbeli (atonisch) fekélyé fajül-el, minekutána az előszöri franczus fekélynek minden bélyeges jelei elenyésztek. Illyenkor jó, a' fekélyt holmi könnyü, erösítő és öszveüzö szerekkal, p. o. timsóval vagy kén-savas horgaggal (fehér gáliczczal) kötni-be.

Rec. Aluminis crudi dr. j.
 solve in
 Aq. destill. simpl. unc. ij.

D.

Ide való különösen a' *Swediaur*-tól ajánlott vegyíték is:

Rec. Zinci sulfurici
 Spir. vini camphor. singul. unc. β.
 Aq. destill. fervidae ℥ ij.
 misce et per chartam cola.

D.

90. §.

A' Phimosi's' (makkbezáródás) megfogatja.

Az előbörnek a' makk előtt való öszveszorulása neveztetik *Phimosi's*-nak. Némelly személyeknél az igen

hosszú és valamennyire öszveszoruló előbőr csupán alkotási hiba, 's ilyenkor ez *Phimosis congenita* nevet visel. Ezen kívül más külső ártalmak, p. o. nyomás vagy ütés által is okoztathatik az előbőrön daganat 's ennél fogva néminemű nem franczus *Phimosis*; ilyen lehetett az is, mellyet már *Celsus* ismért.

91. §.

A' *Phimosis* lefolyása.

Az előbőr elejente viszket és lassanként dagad; csak ritka esetekben nő a' daganat hirtelen. A' gyógyulás' erőszakosságától függ az előbőrnek külső látszatja, a' melly vagy világos piros valamelly csekély de feszült és fénylő daganattal és erős fájdalommal; vagy a' pirosság csekélyebb 's nem olly fájdalmas, ellenben a' daganat erősebb, félig átlátszó, pöffedt és néha apró hólyagokkal van behintve. *Fritze* egy ilyen oedemát (hideg daganatot) az előbőrön 10 minuták alatt látott származni és egy ökölnyi nagyságra nevedekni valamely öszvehuzó befecskedő szertől, melly a' kankunak utolsó stádiumában egy igen mélyen betolt hosszú fecskendezővel alkalmaztatott.

A' nagy öszveszorulás miatt a' vizellet ki nem folyhat, és mivel az előbőrt hátrahuzni nehéz vagy éppen lehetetlen: az előbőr' belső lapján lévő bujafekélyek vagy a' velek együtt lévő makkanku a' leggonoszabb fekélyekké fajulnak-el, mellyek isszonyú fájdalmakat okoznak és a' legrosszabb következésekre adnak alkalmat. Az előbőrnek állapota, a' mint azt nehezen vagy éppen nem lehet hátrahuzni, indított némelly Orvosokat arra, hogy a' *Phimosis*t tökéletlenre és tökéletesre osszák-fel; az utolsónál rendszerint valamely kemény és erősen megdagadt gyűrű (*annulus venereus*) gátolja a' visszahuzhatást, melly gyűrűt az előbőr'nyi-

lásán lévő bujarákkfékelyek, vagy az ottani zseitszövetbe lett nedvszivárgás (infiltratio) okozza.

92. §.

A' Phimosi's' okai.

Az igen hosszú előbőr a' legfőbb 's talán egyetlenegy előre készítö ok, a' mellyet ismerünk. Alkalmobéli okok lehetnek minden izgatö ártalmnak a' kanku' vagy a' bujarák' orvoslásakor, mellyek ezen részekben a' gyúladékonytságot nagyobbíthatják. Ide tartoznak meg: a' tisztátalanság és e' miatt megduguló kifolyás, ingerlö táplálékok, erős mozgás, elhálás, szűk ruházat, erős nyomás és hasonló behatások. E' formának mivoltát rendszerint valamelly orbánczos gyúladás teszi, a' melly csak az igen erős, tisztán életeres gyúladásokra hajlandó személyeknél szokott sötétebb pirosságot 's inkább phlegmonosus mineműséget magára venni. Gyakran úgy jelenik meg mint az előbőrnek halvány éles oedemája, de a' melly mindég többé vagy kevesebbé a' gyúladás belyegét viseli. Ezen gyúladás' erőszakossága függ részint a' ragadvány' behatásának erőszakjától, részint a' Beteg' individuálításától és az előbőr' alkotásától, részint végtére a' mindjárt elejente alkalmaztatott orvoslásmódtól. A' consensuális phimosi's' gyúladékonytságot mindég gyöngébb történetek késírik, mint azt; a' melly az előbőrnek belső lapján lévő sok bujafékelyek' jelenlétekor a' már bekövetkezett másodszeri franczutól veszi szármozását.

Há a' phimosi's' háromféle állapotjára tekintünk és megfontoljuk, hogy ezen nyavalya egyes esetekben mint phlegmonosus gyúladás, leg többnyire mint *Erysipelas oedematosum*, és néha a' már régen elhárított acutus állapot után, ama' porczogóféle gyűrtü által okoztatva, mint chronikus öszveszorulás jelenik meg: úgy fogjuk találni, hogy *Burseri*-nak ime' felosztása, *Phi-*

mosis sanguinea Ph. serosa, és *Ph. scirrhosa*, nem üres okból történt.

93. §.

Előremondás a' Phimosisnál.

A' czélszerű és vigyázatos orvoslásra ezen gyógyulás hamar és bizonyosan eloszlik; azonban mégis né-mellykor, a' bajnak erőszakossága vagy orvoslási hibák és gondatlanság miatt, más igen szerencsétlen kimene-telek is lehetségesek.

Voltanak esetek, a' hol a' tályogok az előbört át-furták, 's így a' makknak útát nyitottak. Illyenkor az új nyílás alatt lévő része az előbörnek holmi képtelen daganattá válik, melyet gyakran igen fájdalmas seb-orvosi munkával kell elhárítani. *Necker* egy olyan ese-tet írt le, a' hol a' phimosissal való nem gondolás miatt az előbör és a' makk egy gyermekfej nagyságú formát-lan taplós daganattá vált. A' makkból több nyílásokon méne a' vizellet, és csak a' taguak elvágatása volt azon egyetlen eszköz, mellyhez ilyen esetekben mindég nyúlni kell. A' legújabb időben egy egészen hasonló eset adá elő magát, a' hol a' gond alá nem vett phi-mosisra következett isszonyú daganatot szintúgy le kellett vágni.

Szerencsétlen környülményekben üszög is üthet a' szenvedő részhez.

Néha az előbörön holmi chronikus dagadás marad vissza, melly amazt hátra nehezen engedi húzni és csak lassanként háríthatatik-el. Ha a' Beteg erővel próbál-gatja az előbört a' makkon hátrahúzni; könnyen pa-raphimosist kaphat. Ez pedig nem éppen ritka eset.

A' phimosis' következései közzé tartozik a' makk-nak az előbörrel öszvenövése is. A' belőle származó bajok és romlások gyakorta kínos seb-orvosi munkákat tesznek szükségessékké.

A' Phimosis' orvosoltatása.

A' gyógyjelentések a' phimosisra nézve imezek:

- 1) Az előbőr' gyúladékonyságát kevesíteni;
- 2) az előbőr' alatt 's mögött meggyült kifolyásnak szabad utat csinálni, és
- 3) minden káros következéseket elmellőzni kell.

Az első gyógyjelentést a' gyúladásellenes készüléttel érhetni-el, a' hol elejente 's kivált a' mélyebb gyúladásnál néhány nadály alkalmaztathatik.

Ez meglévén, zsemlye-morzsalékból Goulárd' vízével csinált könnyű langyos pépboríték tétetik fel. Lehet, ha a' fájdalmak igen nagyok, lágyító specicskből egy kevés belindékfűvel 's téjjel készült langyos pépet is a' tagra felrakni. Belsőképpen a' szorosabb antiphlogistikus készülétre ritkán leszen szükség; többnyire elég valamelly vékony mandolatéj salétrommal, vagy a' citromlével kielégített hamag.

Az előbőrnek csekélyebb gyúladásakor; ha tisztán orbánczos vagy oedemás állapot van jelen, lehet a' tagra a' lágyító párlatnak való specicsket szárazan alkalmaztatni. E' mellett a' Beteg csendesen tartsa magát, és a' tagját felkötve arra való zacskóban hordja.

A' második jelentés teljesítettik, ha kellő vígyázzal az előbőr' nyílásán által a' makk és az előbőr' közzé befecskendések tétetnek, mellyeket a' legnagyobb gyúladás' stádiumában ziliz vagy mályvafőzetből, vagy csupán téjből és vízből készíthetni. Kissebbedvén a' gyúladás: lehet Bűrök - forrázatot, és ha a' rész oedemás és igen kevésbé érzékeny, gyöngö sublimát - olvasztékot fecskendeni-be, így:

Rec. Hydr. muriat. corrosiv. gr. ij.
 solve in
 Aq. destill. simpl. unc. viij.
 et adde
 Trae op. simpl. dr. β.
 M. D.

Leginkább a' tisztaságra szorosan kell ügyelni, és a' befecskendéseken kívül a' langyos mosogatás is föltötte hasznos.

A' rossz következtéseknek eltávolztatására, minden phimosisnál, a' melly először (primair) franczus formával jár, szükséges kéneső-szereket adni a' már többször említett rendszabások, és különös sban még bővebben meghatározandó, módok szerint; elég pedig a' higany-készítményeket belsőképpen venni, ámbár sokan a' higanyírnek külső helybéli alkalmaztatását is ajánlják.

Az idején és vigyázva történt orvoslás által minden rossz következtés bizonyosan elmellőztetik, és az előbőrnek hátrahuzása lehetőségessé tétetik.

A' phimosis' operációja, mellyet némelleyek a' legveszedelmesebbik stádiumban ajánlottak, egy igen fájdalmas és még sem bizonyos szer. Az előbőrnek felhasítása, midőn t. i. a' meggyúladt 's mennél hátrább huzott előbőr hátúlról előre egy rejtett kését (bistouri caché) hosszában felvágatik, szerencsétlen esetekben a' gyúladást csak még nagyobbá teszi, és az üszög' elérkezését sietteti; azonban, ha egyéb már nem használ, ezt sem kell elmúlasztani. Az Orvos mindég eszében tartsa, hogy a' *gyúladásellenző készület*, ha korán és elegendő mértékben bátran és vigyázva alkalmaztatik, minden efféle kétséges operációkat szükségtelenné tesz.

Ha tályog (abscessus) támadna: ezt a' mesterség' szabásai szerint érlelni 's felnyitni kell.

A' hol az előbőr rossz színű, és rajta sötét barnás foltok támadnak: ott az üszög nincs messze, melyet mindenképpen igyekezzék az orvos megelőzni. E' végre a' jéghidegségű borogatások, sőt a' jégnek és hónak alkalmaztatása is ajánltatnak; azonban ezen orvoslás csak az üszöghöz közelítő igen nagy gyúladásnál jelentődik. Ha a' bőr' színe már rút színű, akkor ez a' gyógyjelentés czélaránytalan; hasznosabb itt a' Chinát és tölgyfahéjat pépboríték vagy párgolásképpen alkalmaztatni. Lehet hozzájuk rothadásellenző füveket: úgymint tarorját e rutát, kappanórt, ürmöt és efféléket tenni.

Rec. Pulv. Cort. Chinae unc. iij.

— hb. Rutae

— fl. arnicae, singul. unc. jβ.

M. D. Species

Sig. Forró borral csináltassék kásapéppé.

Rec. Cort. Quercus unc. ij.

coq. in suff. V. per 1/2 hor. sub
finem coct. inf. per 1/4 hor.

Hb. Absinthii

— Scordii, singul. unc. j.

Colat. ℥ j. refrig. adde

Spir. vini Camphorati unc. ij.

M. D. Sig. Langyosan párlat gyanánt használ-
tassék.

Kissebbedvén a' gyúladás' erőszakossága, ha az előbőrt vigyázva tett próbálgatás mellett még ekkor sem lehetne hátrahuzni: ilyenkor ezt vagy az előbőr' nyílásánál lévő kemény gyűrű, vagy az előbőrnek a' makkal történt öszve növése, vagy végtére annak belső lapján lévő kérgesség okozza. Az első, esethen hasznosak a' lágyító szerek, írek, kásák és gözök; ha ezek elégtelenek volnának, nincs egyéb hátra a' gyűrű' levágatásánál. A' legújabb időben néhányszor már történt, hogy az ilyen kemény, az előbőrön lévő buj-
rákokkal nem gondolás miatt 's ebből származó phi-

mosisnál támadott, gyűrű késsel lekerítettvén, a' baj hamar meggyógyúlt. A' második és harmadik esetben csupán mechanikus szerek használhatnak; itten csak a' préselt spongyiának ügyes és vigyázatos alkalmaztatása, vagy, ha ez nem használna, a' seborvos' kése segíthet.

De ha így sem lehetne a' lenőtt előbört a' makk-tól elválasztani, akkor némelyek annak lefejtését tanácsolták. Azonban ezen operatio csak ott lehetséges, a' hol az öszve növés csak kis helyre határozódik. A' hol a' lenövés szélesebb, ott a' lefejtés igen fájdalmas, veszedelmes és mindég kétséges lészen.

95. §.

Leírása a' Paraphimosisnak.

Egy a' maga belső mivollára nézve a' phimosishoz igen hasonló, de külsejére nézve ellenkező forma, a' *Paraphimosis*, makk' kizáródása, másként spanyol gallér; melly az előbörnek a' makk' mögött lévő öszveszorulásában áll.

Az előbör annyira megdagad és gyúlad, hogy több helyen gyűrűképpen látszatik öszvehuzódva lenni, e' miatt a' vérforgás egészen meggátoltatik és az üszögnek út nyittatik. Ez a' forma hirtelen kifejlődhetik, azért is minden előszöri franczus formánál e' tünetényt lehetségesnek kell gondolni. A' makkitt egy meggyúladt 's gyakran igen nagy daganatot formál, mellynek érintése sok fájdalmat okoz.

96. §.

Okai a' Paraphimosisnak.

Az előrekészítő ok vagyon a' makk' fölöttébbi érzékenységében és az előbörnek igen hosszú és szűk voltában, mint a' phimosisnál.

Az alkalombéli okokhoz tartozik mind az, a' mi a' gyúladást nevelheti, 's ekképpen a' makk' vagy az előbőr' daganatját nemzheti. Illyenek: az igen izgató diaeta valamely előszöri franczus forma' jelenlétekor, minden helybéli nyomás vagy dörsölés, és az előbőr' belső lapján lévő számos bujafekélyek, vagy a' makk' koronája mögött megjelenő sok fakadékok (pustulae) a' makkgyúladáskor. Különös gerjesztő okúl szolgál a' már fölyebb (93. §.) említett erőszakos visszahuzása is az előbőrnek a' phimosis' jelenlétekor; itt a' második baj az elsőnél sokkal nagyobb 's veszedelmesebb szokott lenni.

Tevő okát a' makk' kizáródásának' csupán a' makk' és előbőr' gyúladékonyágában kell keresni. Nyilván csalatkoznak, a' kik e' formának legközelebbi okát görcsnek tekintik. A' gyúladás itt is néha orbánczféle, azonban gyakran mélyebbre hat és phlegmonosussá léshen. A' petyhüdt alkotású személyeknél hosszabb ideig tarthat, 's illyenkor az előbőrnek állapotját inkább valamely savós nedvességnek öszvegyülésében és az ez által okozott oedémás daganatban kell keresni.

97. §.

Előremondás a' Paraphimosisnál.

Ezen forma a' legélesb 's legveszedelmesebbek közé tartozik. Ha a' gyúladás igen nagy és az orvoslás nem czélarányos; akkor néhány órák múlva üszög következhetik és az élet is veszélyben foroghat. Ritkán ugyan és csak a' legnagyobb gondatlanság vagy igen helytelen gyógyítás miatt döntheti a' paraphimosis az életet veszedelembe; de még is vannak példák, hogy némelyek az illyenkori üszögnek áldozatjaivá lettek.

Az evésedés ezen formánál még ismérletlen kimepetel.

Valamelly hosszas éktelenség maradhat vissza néha az előbőrön, ha ennek visszahuzhatását bevagdálások által kellett eszközölni.

98. §.

Orvoslása a' Paraphimosisnak.

A' történetek' erőszakossága és nagy veszedelmesége miatt gyors segedelemre van szükség. A' fölöttébbi gyuladaskor legjobb néhány pióczákat tenni fel a' meggyúladt előbőrre; a' mi ha idején történik, nem sokára az előbört könnyen előre lehet huzni. Azután jéghidegü borogatások, ólmos vízzel vagy timsó-olvasztékkal vegyítve, vagy a' hónap és jégnek alkalmaztatása, használtathatók, A' veszedelem nagy volta még a' kankunál is kimentí a' hidegnek alkalmaztatását; csak hogy az utóbbi esetben arra kell vigyázni, hogy a' paraphimosis elhárítása után a' mákonyal vagy belindekkel készített langyos kúsborogatásoknak tovább folytatott alkalmaztatása által a' kanku mint határba szorított hugycsőbeli forma fontartassék és minden fontosabb consensuális baj elmellőztessék. A' paraphimosisnál rendszerint a' most nevezett langyos borogatásokat vagy meleg szíkfü-öntettel való párlásokat szokták ajánlani, minekelőtte még a' hideg alkalmaztatnék; azonban ennek a' tapasztalás ellent mond; mennél nagyobb a' gyuladékonyság: annál hasznosb a' vérelesztés és a' hideg. Valamelly kevésbbé mély gyuladásnál, alkalmaztathatni ugyan a' langyos borogatásokat; de osztán nem lészen szükség, hideget elővenni. Mihelyt kissebbedett a' feszülés, próbálhatni gyöngeszorítás által a' marokban a' megduzzadt makkból a' vért visszanyomni, és *csekély erőszakkal* az előbört előre huzni.

Ha minden helyesen teljesítették és a' munkálkodó (opérateur) elég ügyességgel bír: akkor az előbőrnek visszahuzatása csak ritkán nem sül el; de ha ez mégis

mégesne, és az üszögösödés veszedelemmel fenyegetne: akkor nincs egyéb hátra az előbör' felhasításánál valamely üres szonda' (Sohlsonde) segítségével, mellynek bevihetése végett előbb az előbörnek, közel a' feszülésnél felfogott, ránczán egy kis metszés tételik.

Ezen munka után a' feszülés azonnal megszűnik, és nem szükséges az előbört többizben előre huzni próbálgatni; csupán horogátásokat a' párlásra való speciekből, mellyekhez China vagy tölgyfahéj is adathatik, kell alkalmaztatni.

A' hol az üszög már jelen van; ott mindent elő kell venni, a' mi az ilyen esetekben hasznos lehet; a' china, kappanör, kámfor, fűszeres füvek és bor, belső és külsőképpen alkalmaztatva, az üszögöt bizonyosan mérsékelni és a' közellévő részeket megmenteni fogják. Ekkor csupán a' makk' vesz-el, és a' barlangos testeket is meg lehet tartani. A' hugycsőnek teljes össze növéstét ilyenkor az által igyekeztek megakadályozni, hogy abba valamely ólomesövet dugtanak be, mellyet a' Betegnek sok alkalmatlanságára a' gyógyulásig a' hugycsőben hagytak. Az újabb tapasztalások megbizonyíták, hogy ezen kínzás szükségtelen; amaz ólomeső nélkül a' metszés hamarébb begyógyúl, és az össze növést a' vizelléskor kiürülő kogy eléggé gátolja. Ha az üszög már az egész tagra elterjedett, akkor csak a' tagnak elvágásától várhatni segédet. Jóllehet a' férjfitagnak mindjárt a' fán-ivnél való elmetszetésétől az itt lévő ütereknek bajos leköttethetése miatt sokan irtóztanak: mégis ama' két eset, mellyekről *Dzondi* (l. *Beztráge* 1. Th.) emlékezik, megbizonyítja, hogy az ügyes kezek ezen munkát is szerencsésen végezhetik.

99. §.

A' Bujadob' megfogatja.

A' franczus *Dob* (*Bubo*) alatt valamelly ágyék-
 lásbeli mirigynek daganatja értetődik. A' daganat mind
 az első mind a' második sorban lévő mirigyet elfoglal-
 hatja. A' hely' külömbsege a' dob' meghatározásában
 semmi valódi külömbözést nem tesz. Fontosb azon kü-
 lömbőség, valyon a' dob valamelly együttérzésneké kö-
 vetkezése, vagy a' másodszori franczúnak képviselője-e.
 Az első esetben az consensuális (együttérzeti), a' má-
 sodikban idiopathiai névvel külömböztetik. A' dob
 1532-dik évben a' közönséges franczu képviselőjének
 (*Reflex*) ismértetett, és *Massa Miklóstól* mind dia-
 gnostikai, mind therapiái tekintetben szorosan le-
 íratott.

A' bujadob' lefolyása.

A' lágyék' táján valamelly kellemetlen feszítő ér-
 zettel kezdődik ezen daganat. A' Beteg a' láb' kinyúj-
 tásakor és a' czombnak befelé hajtásakor a' lágyéktáj-
 ban fájdalokat érez; azért igen nehezen járhat. Az
 elejente csak tapogatás által ismértelhető daganat las-
 sanként szemmel is láthatóvá lesz, a' tapintáskor ke-
 mény, és a' zsejtszövetben ide 's tova tolatthatik. A'
 gyúladékonyság' jelenetei szaporodnak, a' fájdalok
 tartósakká lesznek, és a' vörösség igen szembetünövé;
 egy vele járó estvéli hideglelés jelenti ezen környül-
 ményeknél az egész életművéségnek együtt szenvedését.
 Ha bizonyos esetben ez a' daganat nem akar eloszlani,
 vagy gond nélkül hagyatik: akkor evesedés áll be, és
 a' fájdalom nagyobbodik, kopogóvá és nyilalóvá lé-
 szen. Az illy mirigy valahol meglágyúl, és a' köz-

pén megcsucsosodik. Így a' mindég lágyabbodó bőr alatt, az evesedéssel járó, 's a' gerjedékenyebb személyeknél gyakran igen erős, hideglelés közben, tályog készül, midőn némelly, még nem eléggé bizonyos környülmények között, a' körüllevő zsejtszövetnek oedemas daganatja is ide szokott járulni. Ezen tályognak kifakadása vagy felnyittatása után, az evesedő mirigy mind tünetényeire, mind az egész élethez való viszonyaira nézve egy másodszori franczus fekélyt képz.

101. §.

A' bujadobnak szorosb meghatározása.

Az ágyékhajlásban több olyan formabéli romlások vannak, mellyek részint a' munkásságnak valamelly belső beteges változásából erednek, részint valamelly erősen munkáló külső ártalom miatt származnak. Vannak magyanis esetek, a' hol a' franczus dob a' lágyékmirigyeknek görvényes és hurutbéli daganatjaival cseréltetett fel. A' ki a' beteg emberi életmivűség' tünetényeit nem egyenként és a' többtől külön szakasztva igyekezik megítélni, az nem esik efféle tévedésbe.

A' görvényes mirigydaganatoknál a' Betegnek egész alkotásán nyilván kitünő *Dyscrasia scrophulosa* sok világosítást ad. Itt a' baj' lefolyása sokáig tartó: a' mirigyen a' keményedésre való hajlandóság nyilván-ságos.

A' hurutbélínél mindenek előtt a' franczus tünetények' nem létele, a' hurutos formának tisztán éles lefolyása, az esztendei időjárásra (constitutio annua) 's kivált azon környülményre való tekintés, hogy rendszerint az állkapcza alatti mirigyek vagy a' sültőmirigy is megdagadnak, eléggé mutatják ezen daganatnak nem franczusj természetét.

A' lágýéksérhés különbözik a' dobtól:

1) a' maga hirtelenvaló és erőszakos testi mozgásokra következő szármozása által;

2) a' maga helye vagy széke által; mert a' sérés' daganatja inkább a' mirígynek fölső, a' dob ellenben annak alsó részét foglalja el;

3) tapogatózás által; minthogy a' lágýéksérés rendszerint puha, rugós és fájdalmatlan, a' dob pedig kemény és fájós a' tapintáskor;

4) a' bőr' színe által, melly a' lágýéksérésen változatlan és természetes, ellenben a' dobnál vörös és gyúladt látszatú.

102. §.

A' bujadobnak okai.

A' bujadobra való hajlandóságot lehet részént valamelly görvényes alkotásban, részént az előbbi már kiállott mirígy nyavalyákban, és holmi más még nem eléggé ismérletes környülményekben keresni.

Gerjesztő oka valamelly elsőszori franczus forma, a' hol a' dob vagy elsőszori consensualis tünemény vagy a' másodszori franczunak képviselőjeképpen jelenik meg. A' dobot is franczus formának veszik ugyan; de minden fundamentom nélkül és mindég csak lehetségesképpen. A' franczus dobnak közvetlen megjelenését valamelly gyanús elhálás után, a' most nevezett eredeti formák' egyikének közbejövetele nélkül, se theoretice, se practice meg nem mutathatni.

A' kankunál a' dob consensualis, és mint minden együttérzeti tünemények mind azon ártalmak által okoztatik, mellyek a' gyúladást nagyobbíthatják és a' közzelfekvő részeket együtt szenvedésre gerjeszthetik; ide tartoznak különösen az erős testi mozgások, az elhálás és szeszes italok.

A' bujarák után származó dob rendszerint a' másodszori franczunak képviselője; többnyire csak akkor

szokott támadni, ha az előszöri fekély egy darabideig tartott, vagy már behegedt, kivált ha vele nem gondoltak, vagy csak helybéliképpen orvosoltatott. Külömbözik a' consensuálistól, hosszasabb szármozása, és az evesedésre való igen nagy hajlandósága által.

Ollyan esetek is vannak, a' hol egy eredetileg consensuális dob valamelly új avval egybeköttetésben lévő alkalmak által idiopathice támad.

A' dob' mivolta gyúladás, a' melly hol nagyobb hol kisebb. Azon környülmény, hogy a' felső sorbeli lágyékmirigyek a' magok nyirkedényeiket a' férjfiaknál a' makkból, az asszonyoknál a' gáthól, a' mélyebben fekvők pedig a' férjfiaknál a' végtagoktól. a' fejrészemélyeknél a' nympháktól vagyis vizlányoktól veszik, oka annak, hogy a' férjfiaknál a' felső, az asszonyi nemnél ellenben a' *poupart*' kötőjéhez közel lévő mirigyek, gyakortább meggyúladnak, mint az alább állók.

Vannak mégis példák, hogy az alsó sorban is dob formálódik. *Swediaur* és *Moscati* önnön példájikat említik; az elsőnek a' nagy lábujján volt egy franczus fekélye, mellyre az alsó rendben támadt egy dob. Az utóbbik mind a' két lágyéktájban ugyan azon következt tapasztalta egy meleg lábfördő után, mellyet a' kankunak fölöttébbi gyúladtságakor használt. A' franczus anyagnak által vitelét a' lágyékmirigyekre, holmi peristaltikos átvitel vagy az anyagnak materiális vándorlása által ki nem magyarázhatni. A' visszapótló körre (*reproductiva sphaera*) való közvetlen bemunkálás ugyan azt saját módon hatja meg, és így történik most a' tovább terjedés a' mirigyig, mint a' visszapótlódás' közép életmivéig.

A' dobnál olly gyakran származó evesedés nem függ csupán a' gyúladástól, hanem a' dobnak legbelsőbb mivoltától is; a' dob, a' melly consensualiter támad, ritkán veszi ezen irányt, mellyet az úgynevezett idio-

pathiainál többnyire a' legnagyobb szorgalom mellett sem lehet elmellőzni.

103. §.

Jóslás a' bujadobnál.

Itt az előremondás függ a' beteg személynek individuális szerkezetétől. Ha annak testszerkezete erős és sértetlen, semmi dyskrasia által elromolva nincs: akkor a' dob hamarébb eloszlik, és ha megevesedik is jó és gyors lefolyása szokott lenni; csak hogy a' legjobb esetben is az evesedés sokáig, 4, 5 hétig is eltart és igen fájdalmas.

A' petyhüdt göthös személyeknél gyakran igen hosszú lefolyású a' bujadob; a' melly ilyenkor vagy a' keményedésre hajlandó, vagy egy szüntelen folyó, csöves, fölötte gonosz fekélyé fajul-el, kivált ha helytelen orvoslás ezen szerencsétlen kimenetelre okot ad.

Az evesedésbe ment dobot nem tanácsos tovább oszlató szerekkel orvosolni. Némelly esetekben itt is lehetséges ugyan az elosztatás, de erre részint nem lehet számot tartani, és pedig annál kevesebbé, mivel az oszlató orvoslás néha csöves fekélyekre ad alkalmat, részint azért is, mivel az efféle későn történő eloszlások miatt a' formálódó tályog nem annyira a' mirigyben, mint inkább az ezt környékező zsejtszövetben szokott támadni.

104. §.

A' bujadob' orvosoltatása.

Itt kétféle gyógyjelentésnek van helye: az Orvos hárita-el a' gyúladást, és igyekezzék a' másodszori franczu' elharapozását megelőzni.

A' consensuális dobot, melly valamely előszöri franczus forma' gyúladásának nevedése miatt, és nem

a' másodszeri franczuból veszi származását, miként már fölyebb említők, könnyebben 's bizonyosabban ellehet osztlatni. Az eloslás itt olly saját és bizonyos kimenetel, hogy az érlelő szerek által sem következik evesedés, hanem inkább felszivódás (eloszlás.)

Mihelyt a' Beteg az agyékahlásában feszülést vesz észre: tartsa magát mennél csendesebben, és gyúladás-ellenes életrendet kövessen. Valamelly híves, zsemlyebéblől Goulárd' vizével készült kásaborogatás, vagy eczetből 's vizből álló hívesítő párlás a' még nem igen elhatalmazott formára nézve elegendő. Ha a' gyúladás messze haladott, a' Beteg' testszerkezete erős, a' forma' mivolta az üterek' nagyobb munkásságából eredett; akkor lehet a' fölöttébb gyúladt mirigy körül néhány pióczákat rakni fel, és osztán a' hívesítő borogatásokat, a' mint előbb javasoltatott, elővenni. Az igen erős személyeknél a' gyúladás nagy voltakor eret is vágthatni. A' szoros gyúladás ellenző diaetán, és a' hasnak mindenkori nyitva tartásán kívül, nem szükséges egyéb belsőképpen, mint a' mit a' jelen való előszöri forma megkíván.

A' hol az együttérzetes dob kankuval jár; ott tanácsos, a' tagot langyos borogatások által őrizni a' hideg' befolyásától, millyeneket a' dob szükségesekké tesz.

Ha a' gyúladás nem nagy, a' forma inkább orbánczféle, és a' Beteg' szerkezete gyöngé 's érzékeny; akkor a' hideget távoztatni kell; ilyenkor a' zsemlyéből tejjel készült meleg pépek, mellyekhez, ha fölöttébbi érzékenység volna jelen, bürköt, mákonyt vagy belindeket is adhatni, vagy a' kásának való speciesekből ugyan azon pótolékokkal csinált borogatások, jó szolgálatot tesznek.

Midőn a' dob chronikussá akar válni, és a' gyúladás' történetei lassauként, a' daganatnak szembetünő apadása nélkül, elenyésznek: akkor hatalmasabb osz-

lató szerekhez nyúlhatni. E' végre jó a' rózsairt egyenlő résznyi röpülőkenettel vegyíteni, vagy helyette könnyű kénesőirt alkalmaztatni:

Rec. Ungti flavi unc. j.

— Hydr. ciner. unc. β.

M. D.

mellyből napjában 2szer a' czombnak belső és előlső lapjára lehet egy részecskét bekenni. Az oszlató tapasztok (flastromok) is, mellyekkel az előbb mondott esetekben a' csupán megdagadt de nem gyúladt mirígyet kell befödni, igen hasznosak:

Rec. Empl. Conii

— hydr. ciner.

— litharg. compos

singul. unc. β.

Malax.

D. Sig. Börre vagy irhára kenve alkalmaztassék.

A' bujadob' eloszlása után, ha az előszöri forma a' kénesöt nem tenné is szükségessé, mégis néhány napokig tanácsos valamelly gyöngé higany-készítményt adni. Mert, ámbár *Schmidt* véleménye, hogy a' dob mindég a' másodszöri bujadögnek bizonyosága, meg nem állhat is: mindazáltal a' gyöngé kénesö - készítményekkel való helyes élést egyfelül a' nem egészen bizonyos diagnosis' nehézsége, más felül a' forma' természeté méltán javallani látszik. *Fritze* botlik, midön az illy környülményekben a' kénesövel élést ártalmosnak mondja; a' tapasztalás ellent mond neki.

Mikor a' dob a' 102. §ban előadott környülményeknél a' másodszöri franczu' képviselője képpen jelenik meg, és lassúbb kiképződése által magát efféle formának mutatja, akkor a' gyúladás sem szokott olly erőszakos lenni, hogy a' kiterjedtebb gyúladás ellenes készületet megkívánná.

Az arról való vetekedést, valyon az illy dobot eloszlatni, vagy evesedésbe kell e hozni, legjobban el-

lehet ama' bebizonyított de fájdalom! igen gyakran semmibe vett tanácsadás által: *quo natura vergit, eoducenda*, határozni. Az idiopathiai dobok leghajlandóbbak az evesedésre, úgy hogy ezen hajlandóság náluk charakteristikai ismértető jelnek vétethetik, és olly nagy, hogy a' leghathatós b oszlató szerek is legtöbbsnyire az evesedést csak halaszthatják, de meg nem gátolhatják. Illyenkor tehát fölötte hibázik, a' ki a' természet' nienetelét erőszakosan háborgatni akarná. Az evesedésbe menő dobot tehát folyvást erővel eloszlatni akarni, annyi miut gonosznemű csöves fekélyre első alkalmat nyújtani, mellyre minden bujadob a' magasaját belső nyoltánál fogva igen hajlandó.

Bizonyos, hogy a' dob nem kritikus tályog, melly a' bujadög' egész formáját elhatározhatná; igaz, hogy az idiopathiai dob egy új formája a' már másodszerilag megjelenő franczúnak: de az is igaz, hogy legtöbb esetekben az idiopathiai dob valamelly beteges helytartó munkásságot vállal fel igen sok más életmivekért, mellyeknek a' franczú elharapozásak or bizonyosan szenvedniök kellene. Arról sem kételkedhetni, hogy az idiopathiai dobot, némelly még eddig nem elléggé megmagyarázott környülmények között, a' már valamenynyire haladott evesedéskor is, ellehet oszlatni: de alig történt meg az eloszlatás, midön (ha ellene hathatos orvoslás által nem munkálkodunk), a' másodszeri franczú más életmivekben, kivált mint másodszeri fekély a' torokban, mutatja magát. Ennek valóságát a' legújabb időbeli példák váltig bizonyítják.

Mind ezekből kitetszik, hogy kétszeresen hibáznak, a' kik a' nyilvánságos evesedésre való hajlandóságnál is az eloszlatáson igyekeznek. A' hol a' természet az eloszlatásra hajlandó, ott ezt elő lehet mozdítani, csak hogy az eloszlatást czélszerű kéneső orvoslás kövesse, melly a' nagyobb szerencsétlenséget el távoztassa.

Illyen kor bürökkel vagy belindekkel készült kásaborogatások, valamely gyöngé zsiradéknak, p. o. a' sárga Írnek bekenése a' mirigybe, elejente elegendők szoktak lenni.

Ha az evesedés igen lassan történik, és az eloszlásnak ismét némelly nyomai látszanak: akkor a' pépborogatást folytatni kell és az eloszlást a' kénesőr' be-dörsölése által elősegíteni, de ezt nem annyira a' meggyúladt mirigyben mint inkább körülötte kell cselekedni. Itt a' hideg borogatásokat, imint némellyek akarták, gyakorta melegekkel váltani fel, éppen nem tanácsolhatni, és ez által legtöbbnyire a' meggyúladt daganat a' keményedésre tétetik hajlandóvá.

A' fölöttébbi gyúladáskor néhány nadályok' alkalmaztatása, és néha az érvágás is szükséges lehet, de az utolsó csak ritkán. A' hideg alkalmaztatása a' nagyobb gyúladáskor ezen formánál hasznos: de ha a' langyos pépborogatások szükséges voltáról meg vagyunk győződve: ne alkalmaztassunk ismét hideget.

Végbe menvén az evesedés, jóllehet a' tályog' léendő felfakadásának helye látszik is: mégis a' lágyító és érlelő szereket mind addig folytatni kell, míg a' dob önként fel nem fakad, a' midőn osztán a' kásaborogatásoknak, hogy a' még kemény szélek meglágyuljanak, tovább folytatása és a' legnagyobb tisztaság megtartása mellett a' jól intézett kéneső orvoslás által eszközöltetik a' gyógyulás.

Előbb a' bujadob' mesterséges felnyitása, hogy a' felszivódás és a' bujadög' elharapozása meggátoltassék, szükségesnek ítéltetett. De helytelenül: mert a' nyirkos edényeknek annyira megváltozott munkálkodása és ellenkező munkásságakor semmi visszaszivódástól nem félhetni, azért is a' dob' felnyitását többnyire a' természetre kell bízni.

Nem csak a' mesterséges felnyitás tartatott szükségesnek, hanem némellyek, *Sograf Jánosnak* sokaktól

tapssal fogadott de valójában helytelen tanácsa szerint, a' meggyúladt mirígy' kivágatását is ajánlották.

Vannak azonban olyan esetek is, a' hol a' dobnak mesterséges felnyitása szükséges lehet. Mikor t. i. a' bőr igen vastag, és az igen nagy fájdalmak' jelenlétekor a' tályog magától fel nem fakad, vagy a' dob valamely veszedelmes helyen akar felfakadni.

A' dob' felnyitására legjobb eszköz a' kés; a' vágásnak elég nagynak kell lenni, és az evességet nem erővel kinyomni.

Étető szereket is használtak az ilyen mesterséges felfakasztásra, és azokra nézve három gyógyjelentést alapítottak meg. Először, ha a' dob a' gyúladás' csekély volta miatt igen lassan formálódik, és másodszor ha annak szélei igen kemények és kergesek és harmadszor ha a' Beteg a' késtől nagyon fél. Ezek között csak az utolsó jelentés lehet szükségessé. A' mi pedig a' dobnak lassu kiképződését és a' széleinek tartós keménységét illeti: ezek az etető szerek' alkalmaztatására elég-telen okok. Illyenkor olyan belső szerek tanácsosak, mellyek a' jelenlévő dyskraziát jobbják, és olyan külső szerek, mellyek az evesedést előmozdítják és a' széleket meglágyíthatják.

A' hol etető szerekre van szükség, ott az etetőszer valamely lyukas flastromra alkalmaztatik, és több óráig a' bőrön hagyatik, hogy varat égessen, a' melly oszlató-írrel lágyíttatik fel. Rendszerint arra egy óra is elegendő, a' midőn osztán a' var' leválása és az evnek kiürülése után a' már leírt orvoslásmódot kell követni.

Belső orvoslásra legfőbb szer a' higany (kéneső); azonban a' legismereteseb Írók által más szerek is ajánlottak e' végre. *Hunter* és *Andre* különösen ajánlják a' hánytatószeret, és azt bizonyítják, hogy igen derék hasznokat vették légyen. De ezek csak annyiban munkálhatnak, a' mennyiben az erőszakos megrázás által

a' nyirkedények' munkásságát erősebb felszívásra indítják, a' mit nem könnyű elérni. Mások a' mákonyt kámforral állították különös fogatúnak, ámbár ez az öszvetétel nem éppen czélarányos; mégis lehetnek esetek, a' hol fölöttébbi érzékenység és nagy fájdalnak lévén jelen, (a' mennyire ezen állapotok nem hideglelősek és atoniával járnak), ez a' vegyíték is jót tehet, A' hol a' gyúladás még új, ott ezen szerektől semmi jót nem várhatni.

Midőn a' gyúladás' erőszakossága vagy gondatlanság miatt, a' dohhoz üszög ütött: akkor mind azon gyógyjelentéseknek helye vagyon, mellyek ilyenkor alkalmaztathatók 's mellyekről már többször említést tettünk. A' hathatós antiseptikus (rothadásellenző) gyógykészület mindég megszabadíthatja az életet; azonban a' gyógyulás mégis igen lassan történik ilyenkor.

A' hol keményedésre való hajlandóság van inkább jelen; ott ide illő orvoslás kívánatik meg. Mindent a' mit erre nézve már javasoltunk, itt elő kell venni. Magától is értetődik, hogy a' keményedés' gyógyítását czélarányos kéneső orvoslásnak kelljen elősegítenie, Ilyenkor a' kénesőhöz bürök vagy nadragnyla tétetik. E' mellett keserűdes venyigék' főzetje rendeltetik, a' szenvedő hely körül és a' czombok' belső lapjának hosszában sárga írrel vegyített szürke higanyos ír döröszöltetik be, és a' helyek tengeri nyúl bőrrel födetnek,

Másodszori vagy utóljáró Franczú.

105. §.

A' másodszori franczú' megfogatja.

Ha a' franczút előszöri alakjában ki nem írtják: akkor másodszori formájában, nem mint külön történet, hanem mint a' legkülömbféle tüneményeknek öszvesége lép elő. E' tüneményeknek egyike sem charakteristikos, és csak az öszvefüggés és az előszöri formákra való legszorosabb tekintet teszük lehetségessé a' diagnosit; azért is egy franczia Orvos a' legújabb időben a' bujadögöt mint nyavalyaformát tagadja és egy elmés munkájában: *Sur la non existence de la maladie vénérienne* a' tüneményeket másként igyekezik magyarázni. Ezen rémséges állítás azonban olly kevés lábra kaphatott, hogy az említett munka, igen sokat ígérő és fönnyen bíráló czímje mellett is, az érdemlett feledékenységre jutott.

A' testnek részei, mellyeket a' másodszori franczú különösen meg szokott szállani, *Hunter*-nak igen helyes tapasztalásaként, a' bőr és ennek folytatásai a' szájuüregbe, nyakba, orrba, szemekbe és a' segg felé; a' bőrön kívül még a' testnek belsőbb részei is, az idegek (*Sehnen*), kötök, bönnyék, a' csonthártya és a' csontok magok. E' részeket pedig a' másodszori franczunál a' legkülömbféle történetek és romlások alá vannak vettelve, úgy hogy *Brassavolus* kétszáz harmincz négy azaz 234 formájit vagy mutatványait számlálta fel a' másodszori bujadögnek. Mind az által a' most említett Írótól felhozott történeteket általyában a' következő formákra szoríthatni:

Sokáigtartó gyúladások, fekélyek különbféle helyeken, mindenféle foltok, bőrrepedések, dagana-

tok és fájdalmas csontnyavalyák, mellyekhez a betegség' folyvást terjedésekor valamelly saját sorvasztó hideglelés járul a' belső életművek elevesedésével. Ezen formákat egyenként fogjuk megvizsgálni és nosologiai és therapiái tekintetben mindeniket előadni.

A' franczúnak itt egyenként előszámlált formájról általyában azt állíthatni, hogy bár melly különbözőknek látszassanak is külsejekre nézve, mégis legbelsőbb mivoltokra nézve tökéletesen egyeznek, ugyanazon dyskrasiától függnek, ugyan azon gyógyjelentések' teljesítése által gyógyúlnak meg.

106. §.

A' másodszori franczu kiütésének ideje.

Még nincsen meghatározva egészen, mennyi idő mulhat el az előszori franczu és a' másodszorinak kiütése között. *Musitanus, Sylvatius, van Swieten,* vele *Rosenstein* 's több mások azt állítják, hogy a' másodszori franczu 30 esztendő mulva is kiüthet, és *Agostini* említ egy esetet, a' hol egy Apácza 40 eszt. korában szenvedett franczus csontfájdalmakban (osteocopus), melly nyavalya' ragadványát még csecsemő korában a' dajkájától kapta volna. Az ilyen elbeszélte orvosi tapasztalások igen rémségeseknek látszanak ugyan, és talán gyakorta inkább az orvosoknak jószívű könnyenhivőségét mint a' lött dolognak bizonyos voltát mutatják: de még sem lehetetlenek, és az újabb részrehajlatlan tapasztalások az efféle tüneteknek inkább hihetősége mellett, mint ellene szólnak.

Az előszori franczu után hat hét mulva szokott megjelenni a' másodszori. Ezen állítást legtöbb tapasztalások bizonyítják. Ambár *Hunter* és *Frank* is ezen véleményben vannak, mégis az első egy olyan példát hoz elő, a' hol az utoljáró franczu az előszori

franczznak meggyógyítása után egy esztendővel jelent meg, és *Frank* több eseteket említ, a' hol a' másodszeri és előszöri franczu között, 5, 6 hónap mult el. Az igen korán kiütö bujadögnek esetei, mellyeket *Fritze* említ, ritkábbak, a' hol t. i. az előszöri forma után kevés napok mulva másodszeri franczu ütött ki.

107. §.

Szorosabb leírása a' másodszeri franczunak.

Bár melly bizonytalanok és rendetlenek is általyában a' másodszeri franczunak történetei: még is mindnyájokat 2 sorra oszthatni el, mellyeknek elsőbbikébe a' közelebbiek, és az utolsóba a' távolabbiak tartoznak.

Az első sorba valók a' nyaknak, bőrnek, mirigyeknek, szájüregnek, szájszegleteknek, orrnak, szemnek és seggnek lágyabb, és akármelly anyagtól könnyebben érdekeltető, részei megszálló bajok. Formaképpen ide tartoznak mindenféle *fakadások, foltok, gyúladások; fekélyek, repedések és kinövétek*, mellyeket külön szakaszokban bővebben le fogunk írni.

A' másodikba tartoznak a' reproductio' körében mélyebben fekvő úgy nevezett kemény részeknek, úgymint a' csontoknak, csonthártyának, idegeknek (*Schnen*), kölöknek és bőnyéknek szenvedései. Illyen formák: a' *puha és kemény daganatok, kinövétek, éjjeli fájdalmak, csontfene Anchylosis és osteosar-cosis* képpen. Ezekről is külön szakaszokban fogunk szöல்லani.

108. §.

Az első sorbeli tünetmények.

Az első sor' tünetményei soha sem jelennek meg egyszerre, hanem a' franczu mindég a' sorbeli néhány jelenetekkel kezdődik. Lássuk tehát őket egyenként:

A' *franczus fakadékok* hol franczus rüh, hol sömör, gyakran gonoszféle kosz gyanánt, hol pedig, igen roszt esetben, valamelly makaes börpoklosság' formájában jelennek meg. Legtöbbsnyire a' homlokon, ábrázaton, a' mejjen, kezeken és néha egyéb részeken is szoktak támadni. Több Írók igyekeztek ezen fakadékokat különböző formájok és színek szerint lerajzolni; azonban ezek éppen nem látszanak olly nagy sajátsággal bírni, hogy más eredetű fakadékok is ugyanazon tulajdonsággal ne bírhatnának. Legtöbbsnyire apró hólyag vagy lenése formájuk, gyakorta egészen rühneműek, és rendszerint (a' hólyagocskákat kivéven) barna színűek. A' fakadékok' ismételére szolgál az is, hogy gyakorta apró kelisecskék ként jelennek meg, de a' mellyek nem evesednek, hanem csak nedvet szívárognak. Megjegyzésre méltó és ritkán hibázó tulajdonságok az is, hogy inkább égnek mint fájnak, és hogy az érzemények éjjel nagyobbodnak.

Ha az illy fakadékok a' homlokot veszik körül és sömörféle kört formálnak, ezen állapotot vénus' koronájának (*corona veneris*) nevezik; hasonló nevet visel ama' már fölyebb leirt fakadékos tünemény is, melly a' nemirészekről kezdődven, a' czombot öv gyanánt veszi körül. Meg kell jegyezni még, hogy a' fakadékok többsnyire az ollyan franczunak *symptomáji* szoktak lenni, melly a' kanku által eredeti forma képpen ment be az életmivűségbe.

A' *Foltok* elejente nagyobb vörösségök által melly utóbb sötét máj - vagy rézszinre változik, különböztetik meg magokat. Leginkább a' nyakon, mejjen, kezeken, vállak között és a' nemirészek' közeliben vétetnek észre. Némelleyek azt állítják, hogy az ábrázaton fölötte ritkán jelennek meg; de ez a' megjegyzés csak egyes tapasztalásokból látszik folyni; mások ugyanis éppen ellenkezőt tapasztaltak. Rendszerint fájdalomatlanok, a' bőrön nincsenek felemelkedve, csak néha

okoznak holmi kellemetlen égetést, és kivált valamely kénesős orvoslás alatt, midőn a' gyógyuláshoz közelgetnek, fölülégesen le is hámlanak; néha csipős nedvesség is szivárog ki belőlök, 's ekkor fakadék formán emelkednek fel a' bőrön és könnyen fekélyé változnak.

Midőn az efféle foltok, vagy az előbb említett fakadékok a' test' szőrös részein jelennek meg: akkor ezekről, a' meddig a' foltok érnek, ki szoktak a' szőr-szálak hullani. Ekképpen a' fej is megkopaszodhatik (Madarosis). A' körmök alatt is jelennek meg ilyen foltok; 's ekkor azok leesnek vagy a' gyökéröknél támadó fekélyek miatt leválnak. Az új köröm vastag, durva és egyenetlen, gyakorta igen éktelen szokott lenni.

A' *gyúladások*, mellyek a' másodszori franczuval járnak, a' bőrön mindenütt 's ennek a' belső üregekbe terjedő részein támadhatnak, a' hol is égető fájdalommal valamely határba szorultorbáncz nemű vörösség gyanánt jelennek meg, imitt amott más szint váltanak 's végtére fekélyé formálódnak. De nevezetesen azok a' gyúladások méltók megjegyzésre, mellyek ilyenkor jelesen a' füleken és kiváltképpen a' szemeken támadnak. Az utolsók' gyúladását nem kell felcserélni az elnyomott kankubeli szemgyúladással (Conjunctivitis ex suppressa medorrhoea), azonban annak is mint ennek egészen saját formája van, úgy hogy szinte lehetetlen a' gyakorolt szemnek a' két bajat egymással vagy egyébbel feleserélni. Ez a' másodszori franczú' tüneténye gyanánt formálódott szemgyúladás megkülömbözteti magát főképpen a' nagy világosságtól-irtózás, szemkönyezés, a' véredényeknek valamennyire való pöffedsége, a' szemfénynek aránytalan öszvehuzódása, a' szaruhártyának homályossága, és a' szem' belsejében érződő nagy fájdalmak által. Általában csak a' dologhoz értő látja a' szemén a' veszedelmet, mellyben

az valójában forog. Ezen gyúladásnak terjedésekor is a' szemnek belső életmivezete és nevezetesen a' szivárványhártya igen szenved, de a' veszedelem itt még sem olly nagy, nem is olly sürgető, mint az úgynevezett kankubeli szemgyúladásnál.

A' bujadöggel járó fülgyúladás, vagy egyenesen a' fülben támad, vagy az Eustachius' kürtjén által torokgyúladásképpen terjed oda; igen nagy fájdalmakkal van egybekötve és könnyen tályogot és gonosz fekélyeket hágy maga után. Ezen utolsók a' közellévő részeket támadják meg 's rontják el, a' midőn az ott szármozott igen fájdalmas és terhes csontfene miatt az élet is veszedelemben forog.

A' szájüreg 's kivált torok' gyúladása magát hosszas makacssága és vörös színének bizonyos sajátsága által különbözteti meg. Ez némelly helyeken sötétebb, másutt rút színű; többnyire apró fekélyek által félbeszakasztva, sugárformán ereszkedik a' mélyebb tájakra és a' *Schneider'* hártyáján végig az orr' üregébe terjed. Ezen gyúladás első tünete szokott lenni a' másodszori franczunak, és, ha ez a' bujarák általhatott a' testbe, mindég vele jár.

Az *utóljáró* (consecutiv) *fekélyek* elejente apró hólyagokként a' torokban. a' kemény és lágy szájpaddaláson és a' szájüreg oldalain támadnak; néha a' szájnak külső szegleteiben is; felpattanván mindenfelé elterjednek, a' midőn gyakran igen hamar az orrlyukakra elszármoznak.

Saját szalonnás látszatjokból, gonoszféleségökből és a' körülöttök lévő gyanus gyúladásból ismerhetni reájok; ámbár nem tagadhatni, hogy a' roszféle torokfájásban is jönnek elő hasonló fekélyek, csak hogy itt a' forma' lefolyása és a' vele járó történetek' számbavétele elég világosságot nyújt. Igen gyorsan elharapoznak és az alattok lévő csontokban, kivált az orrnak és szájpaddalásnak spongyiás csontjaiban fenét okoznak.

A' bujadögnek nem minden formájiban vannak jelen, de a' bujaráktól megelőzött franczuban ritkán vagy soha sem hibázik. *Frank*-nak a' lött dologra nézve igen helyes észrevételét, hogy t. i. ezek a' fekélyek a' másodszori franczunál ritkábban kerülnek elő olasz országban mint a' hidegebb vidékeken, nem csak az éghajlati befolyás, hanem inkább azon környülmény által magyarázhatni meg, hogy a' melegebb tájékon általyában a' bujarák ritkább.

Gyakran a' franczus torokfekélyek olly mélyen vannak, hogy igen nehéz rájuk akadni. *Autenrieth* valamelly szintelen, egészen vizes, apró buborékokból álló tajtékbán, melly csupán hátul a' nyelv' gyökerén kissébb vagy nagyobb mértékben van elterülve, egy olyan bizonyos ismertető jelet vél lenni, a' mellyből valamelly mélyen lévő fekélynek jelenlétét méltán következtethetni. A' ki ama' saját vörösséget, melly a' még olly mélyen lévő franczus torokfekélyek' jelenlétekor is szinte a' szájpadtás ivéig terjed, jól isméri, az nem fog *Autenrieth*' jegyére szorulni.

A' száj' és orr' üregein kívül még más helyeken is mutatkoznak másodszori franczus fekélyek, de leginkább azon a' tájon, a' hol sok csontos részek vannak: a' fejen, a' bordákon, kezeken és lábszárakon.

Elejéntén egy kis folt látszik meggyúladvá, szokatlan színre változva, a' hol vagy valamelly hólyagocska jelenik meg, a' mellyen, elpukkanván, a' fekélynek első tünetényei lépnek elő, vagy holmi csipős geny szivárog valamelly kinyílt fel nem emelkedett helyen. Így kezdődik a' fekély egyenesen az állományban (in der Substanz). Ezen fekélyek az által külböztetik meg leginkább magokat, hogy gyorsan szélyel harapoznak és fájdalmatlanok. Mig a' vörösség tart, égetés van jelen, de mihelyt a' fekély kifakadt, ezen érzemény is megszűnik.

A' *repedések* alatt szokatlan színű bőrhasadások értetődnek, mellyek a' tenyereken, talpakon és a' segg' közeliben igen megkülömböztető rézszínű körülettel támadnak, csipős roszféle genyet öntenek és több tekintetben fekély gyanánt viselik magokat, azért helytelenül számláltattak a' kinövetek közzé. Széleik fájdalmasok, valamennyire kidülledtek és kérgesek. Legtöbbnyire azoknak a' kezeiken 's lábaikon vétetnek észre, a' kiknek igen vastag és a' munkától megkeményült bőrök vagyon. A' meggyógyúlt bujadög után, minekutáua a' repedések a' franczus charaktert már régen elvesztették, még egy darabig holmi hasadások maradnak vissza a' bőrön, mellyeknek széleik lefoszlanak. A' fön említett repedések szokott tünetenyei a' franczuanak, melly a' kanku által hatott az életművéségbe; ezek is igen makacsok és sok vigyázást 's állhatatosságot kívánnak.

A' *kinövetek* mind formájokra, mint alkotásokra nézve egymástól különböznek; legjobb oket szemölcsökre és figeszümölcsökre (*Verrucae et Condylomata*) osztani fel. Az elsők holmi apró, kiálló, folyúl rovátkolt megkeményedések, mellyeknek belseje kemény, száraz 's szinte lyukacsosnak tetszik. Szármoznak részint a' nemirészeken, a' hol közvetlenül az előszöri franczu után jelennek meg és a' formának nem tökéletes gyógyulására mutatnak; ide tartoznak különösen a' bujarák' leírásakor már említett apró kérges biber-csók, mellyek a' hamar behagedt fekély után ezen a' helyen támadnak, és a' gyógyulás tökéletlenségét nyilván bizonyítják. Azon kívül támadnak szemölcsök, mint másodszöri franczu' jelenetei, az ábrázaton és kezen is gyakorta igen számosan, és azoknak néha megmagyarázhatatlan megjelenésök a' bujadögnek egyéb nyomai nélkül az Orvosnak igen fontos felvilágosítást szerez. Ezen szemölcsök fájdalmatlanok. mozdíthatatlanok.

nok, és a' bőrön kiállóbbak, mint azok, mellyek a' nemirészeken támadnak.

A' *figeszümölcsök* (Condylomata, mariscae) formájokra nézve különböző, puha, husnemű, a' tetejőken szinte rovátkos kinövetek, mellyek különböző alakjokra nézve más meg más nevet kaptak. A' mint az elevenebb képzelődés azokat a' kakastaréjhoz, szerdjhez, figéhez, kedeszfűhöz, hagymához, kártifiólához vagy hangyabolyhoz hasonlóknak találta, a' szerint *Cristae*, *Mori*, *Ficus*, *Thymi*, *Porra*, *Myrmeciae* neveket kent rájuk. Támadnak a' nemirészeken 's körülöttök, és a' seggen, a' hol leginkább a' taréjszümölcsök jelennek meg és néha az aranyércsomókkal cserélődnek fel, míg a' szoros vizsgálás és az előrement tünemények számbavétele által a' tévedés el nem oszlik. Fölsejékből néha csipős geny szívárog ki, gyakran vérzenek is; mindenik leginkább azoknál történik, a' mellyek igen rovátkos, barázdás alkotásuak, mint a' *Thymus*, *Porrum* és *Myrmecia*. Néha az eszéle kinövés fel is fakad, s így másodszori franczus fekélyt formál. Ezen kinövetek, ha velek nem gondolkodik, úgy is igen makacsok lévén, külömbféle formájú és gyakran több fontot nyomó éktelen masszákká válhatnak; legtöbbsnyire a' fürt és csomóformájuknak Parókanemű alkotások vagyon. Ama' *Guillaumet*-től először említett kristálynevű fehér daganatok is a' szeméremrészeken, a' most előadott történetek közzé tartoznak.

Itt nem kell felejtetni, hogy néha az egészen egészséges személyek' nemirészein is jelennek meg olyan apró taréjforma kinövések, mellyek azonban nem franczus eredetűek, hanem valamelly történetelt nyomásnak vagy véletlen esett zuzódásnak következtetése. — Igen szemes vigyázat és minden környülményeknek szoros megfontolása háríthatja csak el ilyen esetben a' tévedést.

109. §.

A' második sorbeli franczus tünemények.

A' második rendbeli tünemények, gyakorta mint a' másodszori franczu' jelenete igen hamar szoktak támadni, de mindég későbbben mint az első rendbeliek; és csak ugyan ezen okból történhetik, miként *Schmidt* igen helyesen megjegyzi, hogy néha a' meghívott orvos már miud a' két sorbelieket készen találja. Magától is értetődik, hogy ezek a' romlások a' bujadögnek csak igen ritka formájával szoktak együtt lenni.

A' *franczus csontfájdalmak* igen kínzók és mélyre hatók szoktak lenni; ritkán szállják meg az ízhajlásokat, legtöbhnnyire a' csontok' közepét foglalják el; a' Betegeknak úgy tetszik, mintha a' csontok' belsejét valami áskálná és rágna. A' szárcsontok, karcsonok, a' mellsont, vállperecz és a' kaponyacsontok vettettek leginkább ezen formának alója. Ugy látszik, hogy ezen forma a' csonthártyának valamennyire lett meggyulladásától függ. Szinte bizonyos ismértető jele ezen fájdalmaknak az, hogy éjjel az ágy' melege által nagyobbodnak, regvel pedig a' testnek szaporodó kigőzőlésekor enyhülnek és nappal gyakran egészen megszűnnek. Bár melly fontos légyen is ez a' jelenet: mégis, több Írók és részrehajlatlan tapasztalások szerint, nem egészen bizonyos, mert némelley megrögzött csúszbeli fájdalmaknak is lehet hasonló lefolyások, a' mellyek, franczus eredetűek nem lévén, minden kéneső nélkül is meggyógyúlnak.

Azonban az ilyen tapasztalások általyában igen ritkáknak látszanak lenni; rendszerint az efféle fájdalmaknál a' Betegnek is jut eszébe valamelly korábbi ertőztetés. Igaz ugyan, hogy a' bujadög' meggyógyulása után gyakran maradnak vissza a' csontokban fájdalmak, mellyek minden kéneső nélkül csupán erősi-

fő szerék és mikony által orvosoltatnak meg; de ezeknél nincs meg az éjjeli rosszabbulás és nem is olly kinzók, hanem inkább a' tagok' hágyadtsága's nagy gyöngeségeképpen jelennek meg, mellyek miatt a' Beteg' térdei gyakran üszverogynak. Közönségesen a' francus fájdalmak helytállók; de vannak példák, a' hol azok kóborlók voltak's helyöket változtatták. Ha a' csontfájdalmak (osteocopus) sokáig tartanak: a' csontok könnyen megrevesednek; a' széles csontok ezen romlásnak inkább alája vettetnek mint a' hosszucsősök; de ha emezek revesedni találunk, akkor szerencsétlen esetben olyan széltövis (spina ventosa) szokott származni, a' minő a' gonoszféle görvénynél támad. A' romlás belülről kifelé történik, a' csontfenének szokott jelei is itt előtűnnek; az avas saját szag, a' seborvosi eszközöket és kötőlékeket megfeketítő csipős genyetség, a' csont' darabossága, a' körülötte látszó szokatlan szín, és maró fájdalmak bizonyos jelei ezen romlásnak. Tünetényeire és következéseire nézve legrettentőbbé ezen revesség (caries) akkor lehet, ha a' szájpaddás', és orrüreg' csontjait, vagy a' halláséit és a' most nevezett csontok körül lévő kemény részeket támadja meg. Itt isszonyú romlásokat vihet végbe, sőt az életet is igen kinzó módra tenkre vihatja.

Némellykor a' csonthártya feldagad, és középütt holmi kocsonyaféle massa gyül össze; az egész némimemű puha mozgó, de nem tolatható daganatot formál, mellyet *Gummi*-nak neveznek. Illyenekre akadáhatni rendszerint a' lapos csontokon, kivált a' homlokcsonton a' szemüreg' ívezetén és a' mellycsonton.

A' *tophus* egy hasonló, de kemény és többnyire kisebb's mozdulatlan daganat; a' benne lévő massa krétanemű, és a' régi kőszvénycsomókhoz sokban hasonló. Csak hogy az utolsókat az előrement kőszvény, az izhajlásokban, kivált a' végtagokéin lenni szokott helyök, kiformáltatások után való: fájdalomtalan vol-

tok, és végtére azon környülrálás különbözteti meg hogy a' velek járó fájdalmakat a' meleg' befolyása enyhíti. A' *tophusok* rendszerint csak az olyan csontokon támadnak, melyeket kevesebb izmok fődnek, kiváltképpen a' szárcsontokon, vállpereczen és a' kaponyacsontokon Nem tagadhatni, hogy ezek a' daganatok egy az életbe igen mélyen gyökerező franczura mutatnak; azonban mégis a' czélszerű belső és helybéli orvoslásra ezeket is gyakran csudalátosan elmulni tapasztaljuk. Fölötte fájdalmasak; de ezen fájdalom az *osteocopus'* törvényeit követi. Egy gyakorta rettenetes kínok között töltött éjnek elmultakor reggel felé gyakran minden fájdalom elenyészik és a' Beteg csupán a' tapogatáskor érzi a' *tophus'* alkalmatlan jelenlétét.

Midőn a' bujadög' lefolytakor a' csontnak állománya romlik meg; akkor *Exostosis syphilitica* vagon jelen. *Plenk* az *exostosis* általyában olyan daganatnak írja le, melly a' csont' substantiájából támad, és csontkeménységű. Az *exostosis* pedig függ a' csonthártyának gyúladásos minémiségétől, melly a' csontra is elterjed, és a' csont' tápláltatásának saját megromlásától, melly az efféle puhaságot és nyúlhatóságot szerzi. Ezen baj a' hosszúcsős csontokon szokott szármozni; de a' laposak sem egészen menttek tőle. *Schmidt* helyesen állítja, hogy a' csontot a' franczu ott hántja rendszerint, a' hol a' substantiája legtöredékenyebb.

Az *exostosis'* makacssága nem egyenlő; az a' *tophus*-hoz ebben 's holmi más tekintetben hasonló. Az *exostosisok* gyakran a' leghathatós b orvoslásnak is elment állanak, és a' franczunak ki irtása után is mint formabeli fájdalomtalan romlások megmaradnak; gyakran pedig hamar megkissebülnek és még a' bujadög' egyéb történeteinek elmulta előtt elenyésznek. Ezen környülményre a' Beteg' egész reproductiójában lévő munkáságnak energiája legtöbbet látszik tenni. Az éjjeli csontfájdalmakkal együtt származó *exostosis* a' bujadög'.

jelenlétét bizonyítja. Vannak ugyan minden franczu nélkül csupán súlyos dyskrasiából származó csontdaganatok is: de mindeniket az e' dyskrasia által bélyegzett testalkotás eléggé megválasztja. A' súlyos exostosisok nem is valóságos csontdaganatok (tumores ossei), hanem csak a' hosszucses csontok' belső üregének megnagyobbodásai, melly mindég az állomány' megromlásától függ. A' görvényes exostosisok inkább a' csontok' végein és nyujtványain támadnak, és helyök rendszerint a' kézláb és könyök izhajlásokban vagyon.

Az igen elhatalmazott bujadög' történetei közzé tartoznak még két, a' magok tünetényeikre nézve ellenkező formák is: *csontoknak beteges merevénysége* (Anchylosis), melly a' későbbi esztendőben a' csonttöréseknek fölötté kedvez, és az izhajlásokban az anchilosisnak saját formája gyanánt jelenik meg: és a' *csontok' ellágyulása* (osteosarcosis), melly a' csontoknak legnagyobb éktelenségeire nyujt okot. Az ilyen ellágyulás általyában minden exostosis többé vagy kevesebbé meg szokta előzni.

A' csontokon előforduló formák mindég a' bujadögnek késérőji gyanánt jelennek meg, nem nézván az előszöri franczura; de leggyakrabban mégis a' *Lues confirmata*, melly a' bujarák által hatott be az életmivűségbe, látszik eme' történeteket magával hordozni. A' melegebb éghajlatok nem kedveznek ezen csontnyavalyák' kifejlődésének, és *Schmidt*-nek igaza lehet, midön azt állítja, hogy amaz éjszaki lakosok, a' kik déli Francia országban keresnek a' megrögzött bujadög ellen orvoslást, az éjjeli csontfájdalmaknak 's egyéb ezekkel egybefüggő történeteknek enyhülését inkább a' melegebb égaly' jóltévő befolyásának, mint a' franczia orvosok gyógyitalainak köszönhetik. Mert hidegebb honjokba; lett visszatérésök után gyakran, a' régen meggyógyúltaknak vélt fájdalmak újra megjelennek.

110. §.

A' bujadögnek (lues-) mivolta.

Már egy fölyebbi §-ban érintettük, hogy a' franczus anyag a' visszapótlódás' rendszerében, a' mennyice az életmivűség általa érdekelletik, fölötte beteges változást okoz, a' melly magát egyfelül a' zsejtszövet' megsemmisítésén való törekedés, és másfelül a' bőrön és csontokban való beteges munkásság (*Luçuriren*) által nyilván jelenti. Már az előszöri franczu' tünetényei erre mutatnak, ama' két rendbéli történetek pedig a' másodszeri franczuban ezt tökéletesen bebizonyítják.

Hogy a' franczu a' visszapótlódás' körét különösen érdekli, ezt már *Hunter* gyanítá és *Schmidt* világosan kimondá. Az ingerletességet és érzékenységet legtisztábban mutató életmivűket a' franczu soha sem támadja meg közvetlenül. Ezt mondhatni leginkább a' szivről, izmokról, üterekről, agyvelőről, gerinczvelőről és az inakról. A' tüdők az igen elhatalmazott formánál részesülhetnek ugyan a' franczuban, mellyből ilyenkor az úgynevezett franczus tüdőkórság támad; de akkor is csak ezen életmivűek belsejét födözö hártvás szövet szenved, nem pedig a' tüdöknek tulajdon ingereltethető edényes része.

Ez a' visszapótlási körben (*sphaera reproductiva*) való beteges törekedés teszi, hogy mind az, a' mi az általa okozott romlások' saját munkássága által készül 's elválasztódik, mint valóságos franczus ragadvány, az arra hajlandó személyeknél franczút támaszthat. Ilyen a' fekélybeli szalonnás evesség, a' bőrrepedések-ből jövő csipös genyetség, a' kedeszmirigyből való vizes nedvesség, és a' reves csontokból szivárgó, kozmás szagú, sűrű kiválasztódás. Vannak ugyan olyan orvosok, a' kik *Hunter*-nak szintolly merész mint bizonytalan próbájira támaszkodván, a' másodszeri bujadög'

productumot nem tartják ragadósaknak: de ezeknek ellent mond a tapasztalás, valamint egy újabb észrevett eset is az előbbi vélemény mellett szól. Egy Beteg ápolónak, a' ki egy másodszori bujadögben 's a' többi között az orrcsontok reves romlásában sinlődő személlyel bánt 's ezt gyakorta kezein hordozta, úgy hogy ennek be nem kötött ábrázatja a' jótévő Ápolgátónak ábrázatjához ért, — egyszerre, a' nélkül hogy e' már öreg, és a' nemi közösülésre sem alkalmas és hajlandó embernek szemérem részein valami gyanús jelet lehetett volna észre venni, az ábrázatján az orrközeliben valamelly gonosz, szélesre 's mélyre harapozó szalonnis fekély támadott, mellyen az előszöri franczúnak jelei oly nyilván megtetszetek, hogy lőbben, a' kik eddig kételkedtek, az efféle elragadhatásról tökéletesen meggyőződtek. De mind e' mellett is, meg kell engednünk, hogy az elragadás igen könnyen megfogható okokból sokkal gyakortább történik az előszöri, mint a' másodszöri franczúnál fogva.

Sprengel-nek tökéletes igaza van, midőn a' vérnek megfertőztetését a' franczusoknál tagadja. Minden, a' mi az életmivűségben a' franczus változások' körén kívül készül 's elválasztódik, nem franczus; ide tartoznak a' véren kívül, minden; testből kitakarodott nedvek, a' mellyek csak annyiban ragaszthatják el a' franczut, a' mennyiben azok közzé valamelly franczus anyag keveredik, a' mi csak ugyan a' nyállal, hügygyal, tenyésznedvel, és téjjel gyakran megtörténhetik.

A' franczusokon esett sebek szintűgy gyógyúlnak meg mint az egészségeseken. A' *Callus'* formálódásakor ez, ritkábban történik. Ha a' *lues confirmata*-ban sinlődőnél csont törik ez rendszerint igen lassan gyógyúl, többnyire csak a' franczúnak elhárítása után: csak ekkor formálódik a' forradás (callus) tökéletesen. Ez is egy bizonyága annak, hogy a' venusi betegség

a' vegyülést és munkásságot, az ingereltetthezőséggel különösen felruházott és az egyszerű sebesedéseknél kiváltképpen szenvedő izomalkotmányban, nem bántja, hanem inkább a' csontokat, 'mellyekben a' visszapótlódás (reproductio) egyedül uralkodik.

Midőn azt állítjuk, hogy a' franczus Betegek' nedvességei a' franczus változások' körén kívül nincsenek megfertőztetve és nem ragadósak: akkor éppen nem tagadjuk a' tápláló nedveknek mennyiségi vagy minémüségi megváltozhatásokat, kivált a' minémüségi arányosság igen megmásolva látszik; a' nedvek nem olly táplálók, nem olly formálók, mint az életműűsége nézve kívántatik. A' viselős franczus asszonynak vére, a' bujadöghen szenvedő dajkának teje, nem ragasztják el a' gyermekre a' saját franczus betegséget; de a' gyermekök rosszúl táplálódik, elnyomorodik; több gyermeki nyavalyákra, az ótvarra, rosszúl emésztésre, sorvadásra, görvényre, ebagára, hajlandóság adódik. Ezen értelemben a' franczuban szenvedett atyának vétkét is megsíntheti a' gyermek, a' nélkül hogy a' tenyésznedv, mint ragadványos anyag, a' magzat' csiráját szármozásának első pillantatában megfertőztethetné.

111. §.

Az álorczás vagyis álbuja dögről.

(Lues larvata.)

A' bujadögtől sok orvosok annyira félnek, hogy arról szinte minden makacs nyavalya ellőttök gyanut gerjeszt. Egy már megholt híres orvos minden hosszás nyavalyánál egész komolysággal ezt szokta mondani: *Quilibet praesumatur venereus, donec probet contrarium* E' nagy félelem szülte az álbujadög' ideáját, mellyet sokféle képpen igyekeztek felvilágosítani.

Többen azok között, a' kik a' másodszori franczúnak kiüthetését több esztendei, a' 106. §ban szorosabban előadott, időre tették, azt hitték, hogy a' ragadvány megköltött állapotban ezen egész idő alatt a' testben elrejtve maradhat és csak azután üthet ki. De az illy vélemény meg nem állhat és semmi által be nem bizonyíthatatik. Mátok azt vélték, hogy a' franczu valamely más, tünetényeire nézve szokatlan, forma mögé rejtezik, és midőn ezen nyavalya gyanánt különválva (isolirt) áll elő, az álbujadög' megfogatját határozza meg; így adhatják p. o. a' *rüh*, a' *kosz*, *vizelletbéli bajok*, *szemgyúladások* a' franczus forma' megfogatját, a' nélkül hogy a' saját forma megismértessék és helyesen orvosoltassék. Igenis vagynak illy *álorczázatok*, de ki nem látja, hogy itt az álorcza inkább az orvos' ítéletére, mint ezen tünetényre nézve áll? Ha az illyen orvos a' franczus alakzatoknak saját jelenségeit szorosán ismerné; ha az orvos az előrement történeteket, kivált az előszöri franczúnak tünetényeit megfontolta volna; ha tudná, hogy a' franczu Protensforma, melly különbféle de mégis saját jegyekkel bíró alakzatokban jön elő, úgy a' nyavalyát álorczájától megfosztotta és gyógyította volna.

A' franczúnak más nyavalyaformákkal való bonyolódásait is gyakran amannak álorczájául vették, nem gondolván meg, hogy a' franczus ember ugyan azon ártalmaknak van kitételve, mellyeknek az egészséges, hogy tehát más részint éles, részint hosszas nyavalyafermák járulhatnak hozzá, mint: *mindenféle hideglelések*, a' *súly*, a' *rüh*, a' *köszvény*, *aranyérbéli bajok*, ée. Némelleyek ugyan, tapasztalások szerint mondják, hogy a' franczu' jelenléte több, kivált éles hideglelési formáktól, 's nevezetesen a' hagymáztól (typhus) megőriz. és úgy látszik, hogy e' formában egy a' fontanellakéhoz hasonló helytartó munkásságot kerestek: de valamint ezen utolsók nem mindég őriznek

meg bizonyosan, úgy a' bujadög sem. Az utolsó járványban (epidemia) elég példa volt, a' hol a' franczú' mentő ereje nem használt. Midőn valamely már megévő bujadöghöz járul gonosz féle hideglelés, akkor ez igen veszedelmessé lesz. Ennek oka tagadhatatlanul a' reproductionnak az előbbi §ban említett millyenségi megváltozásában vagyón.

A' megerősödött bujadögnek egészen tulajdon álorzája függ egy e' nyavalya' egész orvoslására nézve igen fontos környülménytől, attól t. i. hogy a' már igen elhatalmazott bujadögnél az életművéségnek reproductiva rendszere a' maga legbelsőbb életében 's munkálkodásában annyira meg van sértve, és az alája rendelt életművek vegyületekben és munkájikban annyira megváltozva, hogy az egészség gyakorta holtiglan megcsönkulva marad. Illyenkor föltette vigyázni kell az orvosnak, hogy egy felül ne tartson minden rosszullétt az álbujadög' nyomának, és más felül semmi arra mutató valóságos tünetény el ne kerülje figyelmét.

Megtörténik ugyan, hogy némely másodszori franczus történet, sőt előszori forma is nevezetesen a' bujarák, mint tünetény megszűnik, a' nélkül hogy ezért a' bujadög meggyógyultuak tartathassék. Elég korán áll osztán valamely más tünetény elő, hogy, ha sikeres és czélarányos eszközök nem használatnak, egy új még rosszabb történetnek engedjen helyet. Ezen állapotot, a' melly egy franczus tünetények megszűnése és egy másiknak lassan de észre vétetlenül haladó szármozása közben, az elfogódott és vigyázatlan megvigyázóra nézve gyógyulásképpen látszik, lehetne némi tekintetben igen helyesen *álbujadög*-nek nevezni.

112. §.

Előremondás a' bujadögnél.

A' bujadögnél való jóslat igen nehéz, és csak a' formának általyában, és lehető irányzásainak szoros

ismérete különösen, határozza meg a nyavalya' kimenetelét néminemű behatósággal. Leginkább a' következőkre kell a' jóslásnál ügyelni: A' kimenetelt kiváltképpen a' Beteg' szerkezete és kora határozza meg; mennél erősebb és tápláltabb a' személy: annál könnyebb az orvoslás; mennél érzékenyebb és gyöngébb a' személy, annál makacsabb a' franczu. Minden bonyolódás más nyavalyával, kivált valamelly más megrogzött dyskrasiával, a' gyógyulást föltöbb nehezíti. Az életkorra nézve úgy tapasztaltatik, hogy a' közepkorú erős személyek könnyebben gyógyúlnak, mint az öregek és gyermekek. A' nyavalyának tartása és az életmivőség' egész életéhez való létele, és mélyen gyökerezése, igen fontosak az előre mondásra nézve. Mennél kevesebbig tartott a' betegség; annál kedvezőbb az előre mondás. Az először franczu is könnyebben gyógyul, mint ha már másodszerivá vált. Ha a' másodrendbéli tünetények ütnek ki; kivált ha mély romlások, nevezetesen csontok' revessége van jelen a' fejnek jelesebb részem, a' kaponya' fenekén, a' gerinceken, a' szemgödörben 's a' l. akkor a' Beteg' élete is veszedelemben forog.

Hansoló rosztól félhetni, ha makacs franczus fekélyek a' nagyobb edényekhez közel harapoznak szélyel, 's ekképpen halálos vérzésre adhatnak okot.

Az évszakaszok is különös befolyással vannak a' franczu' gyógyulására: télen nehezebben történik, mint nyáron. Az enyhébb éghajlatnak jóltévő behatásáról már emlékeztünk. Az utolsóra nézve bizonyosságul szolgálnak *Ferguson*-nak a' portugalliai úrmáda' kórházai' fő felvigyázójának jegyzetei (lásd: *Med. chir. Transactions* Vol. IV. 1810.) E' szerint a' franczu Portugalliában igen szelíden múlik, úgy hogy a' legiszonyúbb eredeti fekélyek sem terjednek tovább, és a' bujadögnek másodszeri formáji legfolyébb is csak franczu ellenes safozetet, és csupán a' csontfájdalmak kívánnak

valami fölötté csekély mennyiségű kénesőt; holott az angoly ármádákban, 's általyában az egyesült királyságokban a' franczu a' legrettentőbb alakban jelenik meg.

A' természet önnön munkássága által ezen nyavalyát nem látszik elháríthatni; rendszerint tehát a' mesterség' tárgyává lesz. Egyes megvigyázatok szerint az öngyógyulás is lehetségesnek látszik ugyan; mindaz által ez fölötté ritkán eshetik, és csak a' nem tökéletesen kiképződött franczunál.

Mivel a' tapasztalás szerint mind eddig hathatós és biztosabb szer a' bujadög ellen, a' kénesőnél (higanynál), nincsen; kiki átlátja, hogy mind azok, a' kik a' kénesőt fölöttébbi érzékenységek vagy különös természetök miatt el nem szenvedhetik, avagy a' kiknél a' kénesővel élés hamar nyálfolyást gerjeszt és így a' megkívántató orvoskést lehetetlenné teszi, igen félhe nek a' franczu miatt.

A' kénesőről még az előre mondásra nézve meg kell jegyezni, hogy az avval való fölösleges vagy célaránytalan élés is igen káros következéseket vonhat maga után.

Ha a' mélyen ható franczus romlásoknál az organismus' belsejében az életmiveknek valamely beteges állapotja fejlődik ki (labes organi); vagy sorvasztó hideglelés járul hozzá: akkor a' bujadög' veszedelme még nagyobb.

A' fontosabb és mély gyökeret vert franczu miatt a' terhes asszonyok vagy idétlent szülnek, vagy igen gyöngé és nyomorúlt gyermeket hoznak a' világra.

Ennél az egész életet annyira megható nyavalyánál amaz orgános romlásokat is tekintetbe kell venni, mellyeket az különbféle életmivekben maga után szokott hagyni. Ide tartoznak a' franczuban szenvedett személyeknél néha megjelenő keményedések a' zsejtszövetben, mellyek gyakorta igen messze terjednek, és

az inak' substantiájában való vastagodások. *Cirillo* (1. prakt. Bemerk. über die venerische Krankheiten pag. 134.) egy emberben, a' ki halála előtt többideig az alsó végtagjaiban franczus csontfájdalmakban szenvedett, az inakat ezen helyeken háromszorta vastagabbaknak találta, mint rendes állapotban.

A' franczu' makacsságáról és lassu meneteléről való számos példákat se felejtse el a' jósoló orvos. *Sanchez*-nek ugyan nincs igaza, midőn a' bujadögnek káros következéseit a' hatodik, sőt az ötödik nemzésig is felviszi; azonban való, hogy nyomai igen sokáig megmaradnak.

Minden egyenes formák magokat tartós makacsságok és gonosz neműségek által különböztetik meg. A' vele járó szewgyulladás a' látást mindég veszedelemmel fenyegeti; rontólag hat mint formájára, mind munkásságára a' szemnek. A' csontreveltségtől okozott romlások a' franczunak legszomorúbb következései közé tartozik. Amaz éktelenségek, mellyek ilyenkor az ábrázaton látszanak, legtöbbnyire az orresontoknak és a' homlokcsontnak reves romlásaitól származnak. Azokban ilyen éktelenségek a' *Gummi* és *Nodus* formák után maradt ripacsok által is okoztathatnak; ezen utolsók legtöbbnyire a' szewgödörnél találhatnak. A' szájpadlás' csontjának revesége és a' nyelvcsapnak az elvesedés miatt elveszése, a' beszéllés és nyelésre nézve veszedelmesek. Ha a' revesedési romlás okozta nyílás nem nagy, akkor idővel az minden úgynevezett dugasz (obturatorium) nélkül is öszveforrad.

Minden kinöveteken, foltokon és fakadékokon kitetszik azon franczus tulajdonság, hogy mindnyájan igen hajlandók az újra meg újra támadásra. Ha a' franczu valamelly czélarányos belső orvoslás által el nem harítottatik: semmi helybeli szer ki nem irtja a' mindég újra termő mindenféle kinövéseket; sőt az égetés és

elvágás sem gátolja meg bizonyosan azoknak visszatérését.

113. §.

A' Bujadög' orvosoltatása.

A' bujadögnek első megjelenésekor tett orvoslási próbák kezdetben olly szerencsétlenek voltak, hogy az Orvosok, minekutána sokféle szereket adtak volna, bele unván a' gyógyításba, ezen Betegeknek ápolásáról egészen lemondottak és őket a' hivatlan kurusolókra és himpellérekre hagyták, és ezt annál nagyobb jussal vélték cselekedhetni, midön *Sennert* idéltlen ájtatóságból ezt a' nyavalyát az elkövetett hűnért való nyilvánosságos isteni büntetésnek, és a' nyavalya' eltávoztatása és orvoslása végelt tett próbákat vakmerő gonoszságnak tekinté. A' felvilágosodott *Fallopious Gábor* másként gondolkodott és *Sennert*-nek félszeg állításait igyekezett megczáfolni.

A' bujadög ellen használt legelső szerek az akkor még közönségesen uralkodó oskola' szelleme szerint voltak. A' mint az Orvos a' nyavalya' taplóját a' vérben, az epében vagy a' nyálkában (torhában) kereste, a' szerint érvágást, oszlató vagy gyöngén hajtó szereket rendelt. Későbbben a' viperákat jól kiválogatva és különösen elkészítve adták a' franczus Betegeknek. Utóbb, midön az Orvosoknál az úgynevezett *Alexipharmaca* voltakak keletben; izzasztó szerekkel dolgoztak; az izzasztó almáriomoknak kelle minden Beteget meggyógyítaniok. Belső szerül e' végre különösen a' Gajak használtatott, mellynek fáját és héjját egy bizonyos *Odello* hozta, a' mint mondják, legelőször Európába és a' gyógyszerek közzé.

Minekelötte a' Kéneső a' franczu ellen használtatának, már régen éltek vele az Orvosok a' sokáigtartó bőrkiütések és különösen a' rüh ellen; *Petrus Pintör-*

nak egy akkori öreg tapasztalt, és VI-dik Sándor udvarában volt Orvosnak írásából is, a' melly 1500dikban Rómában jött ki és a' bujadögről a' legelső és legritkább monographiák közzé tartozik, nyilván megtetszik, hogy akkor a' kénesőir' békenése és a' kénesővel füstölés az új nyavalya ellen használtatni szokott szerekhez tartozott.

Két Fördös (Bader) volt, a' mint mondják, a' kik a' *Impetigo*-ról a' bujadögre következést huzván, ezen utolsó ellen belsőképpen kénesőt legelőször merészeltek adni. Egyik ezen Fördösök közzül, kik csupán *Barbae tonsores* név alatt említetnek, félvén a' rossz következtől, a' kénesővel való orvoslást abba hagyta; a' másik pedig ez által magának pénzt és tekintet szerzett. *Berengarius* látta, ekképpen orvosoltatni a' bujadögöt, és ő ajánlta ellene legelőször a' kénesőt. De csak *Joannes de Vigo* adá elsőben ezen szert belsőképpen, és azért méregkeverőnek hívták őtet. Az Algieri és Tunisi tengeri rabló fejedelem, *Barbarossa* által 1537-ben ismeretesekké lett és Első Ferencz francia királytól használt pilulák voltak a' legelső híres kénesőszer a' franczu ellen. Állottak durva kénesőből, a' melly terpetinnel és liszttel döröltetett öszve.

114. §.

A' kéneső' munkálatjáról való nézetek
általyában.

Nem fogjuk mi a' kéneső' munkálatjának korábbi magyarázatjait az emberi életmivúségre nézve felhordani, mivel meg vagyunk győződve, hogy már ma senki sem fogja többé ezen szernek franczu ellenes hatóságát annak nehézségében, hashajtó tulajdonságában, a' Hügyaghoz való atyafiságában, vagy egyéb, a' régibb Humorálpathológoktól, Jatromathematikusoktól vagy Chemikusoktól gyanított tulajdonságban ke-

resni; csupán azon nézetre fordítjuk figyelmünket, melly a' Brownianismus' uralkodásakor születvén, sokaknál mostanáig is magát föntartja; ezek a' kénesőnek gerjesztő munkálatot tulajdonítanak, és többen ezt még az által igyekeznek meghatározottabban kimagyarázni, hogy a' kéneső' gerjesztő tulajdonságának legközelebbi munkálatjául az úgynevezett kéneső hideglelést veszik jel, mellynek a' bujadög' gyógyulását is tulajdonítják. A' mi *Brow*-nak oskoláját illeti, abból sok jó került ugyan ki, és bizonyos, hogy az újabb orvostudományak emelkedésére nézve hatalmas rúgó volt; azonban még sem tagadhatni, hogy a' mennyiségi *scala* az orvosszerekre nézve, a' millyenségi aránynak tekintete nélkül mindég nagy hiba marad. Ez a' többi között kiváltképpen a' Kénesőről is igaz, mellynek az életműködéshez való arányosságát soha sem lehet csupán mennyiséginek és annál kevesebbé csupán gerjesztőleg felvenni. A' részrehajlatlan tapasztalás tanítja, és *Swediaur* különösen észre vette és feljegyezte, hogy a' kénesővel élés az úgy nevezett tonikus, erősítő és tisztán gerjesztő szerekek se hogy össze nem fér. Az olyan Orvosok, a' kik Chinát, vasat, erősítő és gerjesztő fürdőket és hasonló izgató szereket kapcsolnak össze a' kéneső orvoslással, önnön magok vetnek akadályt a' gyógyulásnak.

Göden' állítása: hogy a' kéneső a' bujadögöt azért gyógyítja meg, mivel az eleven ázalék férgeket megöli, mellyek az ő véleménye szerint a' franczus ragadványt képzik, elmés ugyan de be nem bizonyíthatatik; általyában a' *Pathologia animata* soha sem kapott szerencsére, és ki is akarná kimagyarázni, hogy a' bujadögnek gyógyulása a' kéneső által szintúgy történik, mint a' tetvek' megöletése a' kénesőir által?

A' *Kéneső' munkálatja a' cohaesiót* (összefüggést) *kevesíti, és ennél fogva a' beteges visszápótló*

vagy *reproductiva munkásságot határba szorítja*; ezen vézet a' természetből származott, és a' tapasztalás által naponként megbizonyodik. A' nyálfolyás legfőbb tüneténye a' felbomlott cohaesiónak, de a' gyógyulásra éppen nem szükséges feltétel. Mert jóllehet a' franczu' orvoslásakor a' kénesőt mind addig adjuk is, míg a' nyálfolyásnak első nyomai nem látszanak; mindazonáltal ez csak azért történik, hogy a' kéneső' behatásáról bizonyosak legyünk, nem pedig ama' nyilván hibás theoria szerint, mintha a' tartós nyálfolyást a' bujadög' gyógyítására nézve elkerülhetetlenül szükségesnek tartanók.

A' hideglelés, melly a' nagyobb mértékben lévő nyálfolyáshoz kapcsolódik, az ilyenkor együttsszenvedő ingereltethetőségnek következése szokott lenni; és mindég jelen vagyon, ha mirigyek dagadnak meg és *colliquatiók* állanak be. Ezt az úgy nevezett kéneső-hideglelést némellyek a' bujadög' gyógyulására mindég szükséges feltételnek tartják, de helytelenül; mert, a' mint a' tapasztalás naponként tanítja, a' bujadög' a' nélkül is jól és alaposan meggyógyul fölötte gyakran.

Azon tulajdonsága által, hogy az életműves testnek cohaesióját kevesíti, a' kéneső a' bujadögnek milyonségileg (*qualitative*) tételik ellenébe. A' bujadögnek mivolta ugyan is áll. a' rendetlen formáltatásoknak beteges bujanövésében és a' test' külsejére való huzamos bujálkodó tolakodásában, miként a' franczura tartozó valamennyi formák nyilván bizonyítják. Mivel pedig a' Kéneső a' cohaesiót kissebbíti 's ez által a' *reproductiva munkásságot határba szorítja*: ebből megmagyarázhatni, miként tartóztathatja ezen beteges formáltatásokat, és háríthatja el a' már megtörtént változásokat. Következik ebből az is, hogy semmi úgy nevezett tonikus és öszvehuzó szerek, mellyek a' cohaesiót nyilván nagyobbítják, a' kénesővel öszve nem férhetnek. Azon tetemes haszon is, mellyet több ké-

esőkészítmények a' hártvás gyúladásoknál és a' nyirkrendszerben a' fölöttébbi gerjesztés miatt származott más betegségeknel hajtanak, derék bizonyosságára szolgál az általunk előadott nézetnek, a' kéneső' munkálatjáról. Annak okát, mért nem szabad a' külső gyúladásoknál kénesőkészítményeket rendelni, szintúgy inkább a' kénesőnek cohaesiót kissebbítő, mint sem gerjesztő tulajdonságában kereshetni. Amannál fogva a' rágó készítmények szétronrólág munkálnak, és a' gyúladás által úgy is nagyon szenvedő életmives masszának öszvefüggését erőszakosan elbontják.

115. §.

A' különbözö kéneső készítményeknek különös munkálatokról.

Háromféleképpen használtatik a' kéneső, mint higacs, mint higag és mint só. Mind a' három alakban ugyan fő munkálatja a' kénesőnek az öszvefüggés' kevesítése: mind az által a' figyelmes megvigyázó előtt tudva lészen, hogy e' három különbözö formában, különbözö módosítások jönnek elő a' kéneső' munkálatjában. A' tapasztalás szerint, a' higacsok (félmeszek) inkább nyálfolyást, a' higagok (tökéletes kéneső meszek) pedig inkább hasfolyást gerjesztenek; ellenben a' sók bővebb huyelválasztást könnyebben okoznak, mint nyálfolyást. Ezen észrevétel igen fontos a' kéneső' rendeltetésére nézve, a' hol nem csak a' Betegnek individuális szerkezetére, hanem külső környülményeire is kell tekinteni.

116. §.

A' kéneső' vagy is higany' alkalmaztatásának különbféle módjai.

A' kénesővel való belső élés kétség kívül minden más módokat folyúl múl; csak különös környülmé-

nyek és elháríthatatlan ellenjelentések tilthatják ezen alkalmaztatás módot, a' midőn osztán az Orvos azt külsőképpen fogja így vagy amúgy haszonra fordítani. A' kénesóvel élés tiltó gyógyjelentéseket egy tulajdon §-ban fogjuk előhordani.

A' kénesónek külső alkalmaztatása mostandig sokféle változtatásokon ment által, a' mint ezeknek felalálójik a' magok meggyőződésök szerint, vagy a' történhető ártalmaktól való félelem miatt, vagy végtére újítani kívánásból, e' vagy ama' módot jobbnak tartották.

Először is itt a' bedörzsölésről fogunk szólni, midőn t. i. a' kénesó a' test' színének valamelly részére, kivált a' végtagok' belső lapjára bekenetik, melly végre a' szürke ír leginkább ajánltatik. Ezen mód a' legrégibb, és ma is az olyan esetekben, a' hol a' kénesót belsőképpen adni nem lehet, javallásra méltó, csak hogy igen vesződéses és ezért gyakorta nem alkalmaztatható. Franciaországban igen lábra kapott és nagy szer (*grand remède*) név alatt ismeretes. Ezen, most a' legszorosb diatával egybekapcsolt, és *Louvrier'* kúrája vagy éheztető orvoslás névű *methodust*, *Osbeck*, *Weigel*, *Trafvenfeldt* és *Rust* tették az újabb időkben híressé és kelendőbbé. Azon állítás, hogy ez a' kúra a' kénesóvel élés mellett a' felszivódást fölöttébb szaporítja és a' *chylificatiót* 's *reproductiót* egyszerűbbé teszi, és ennél fogva a' Higany' legkissebb részecskéjinek felszivódására és specifikus erejének munkálkodhatására okot nyújt, a' nélkül hogy mellékhatásával az inaknak ártana, — tetszés szerint való ugyan, de nincs fontosság nélkül.

Louvrier-nak e' most dícsért kenőkurája, a' mint azt *Rust* a' Betegeknek tulajdon környülállásaikhoz képest előadja, itt igen gyakran és mindég a' legjobb foganattal használtatott. Általa legtöbbször tökéletesen meggyógyult a' nyavalya, jóllehet egynéhányszor

szükséges volt ezen orvoslást ismételni is. Csak két esetben szerzett csupán könnyebbülést, de olyant, melyet mind a' két Beteg köszönettel megismért. Egy szerencsétlen, kinek nyakgerinczeit már a' franczuz csontfene ette, és a' torok' hátulsó falán már ki is látszotak, ezen mód által szabadult meg. A' felöle szerzett tapasztalások szerint az igen elgyöngülteket, már sorvasztó hideglelésben, aszukórságban szenvedőket, ezen kúra alá fogni nem tanácsos, másként az illy Betegeknek végső feloszlását siettetné.

Említjük itt *Cirillo*-nak orvoslásmódját is, a' ki a' kénesőt, különösen a' rágó sósavas higagot a' talpakra javasolja bedörzsölni. Ezen könnyen elmaradható methodus leginkább déli olasz országban van szokásban.

Cirillo szerint minden este a' talpakba egy nehezék (drachma) dörzsöltetik a' következő irból:

Rp. Hydr. muriat. corros.

Ammon. muriatic. singul. dr. j.

Axungiae porci unc. j.

M. tere per nycthemeron.

Végtére a' kénesőt, nevezetesen az enyhe 'sósavas higacsot, a' foghusba is szokták bedörzsölni. *Clarke* és *Cruischank* voltak ennek, az angolyoknál még szokásban lévő, nem csak fölösleges de nem is biztos methodusnak ajánlóji. *Brera* efféle bedörzsölésekkel nem csak a' foghuson, hanem más helyeken is a' nyirkedések' menttében haszonnal élt.

A' bedörzsöléseken kívül még más külömbféleképpen is fordítottatott a' kéneső haszonra; kivált a' *Chevalier* és *Thiullier* által igen dicsért kénesőfüstölések voltak annak előtt szokásban; e' végre a' nyers kéneső vagy a' fekete higanykenet (*Mercurial Mohr*) vagy a' cinobriom használtatott. De ezen mód szintolly veszedelmes mint kétséges, és veszedelmessége miatt méltán veszté el polgári jussát. Már ma, midőn *Galé* kénfüstölési készülete, ha jól és czélarányosan alkalmaz-

tatik, a' tüdöket az ártható gőzöktől tökéletesen megőrzi, lehet a' kénesőfüstöléseket is az igen makacs esetekben és a' hol a' higanynyal való belső élés tilalmaztatik, haszoura fordítani. Illyen készüléket állított fel *Biett* a' *St. Louis* nevű kórházban, holott a' kénesőfüstölések a' chronikus hörnyavalyák ellen, kivált ha franczussal elegyesek, igen jó sikerrel alkalmaztatnak.

Párisban egy *Baume* nevű Gyógyszeres a' rágósavas higag' olvadékát fördőül ajánlá a' bujadög' orvoslására. Harmincz fördöt akármelly Betegnek kigyógyítására elegendőnek mond. *De Horn* ezen fördöket különösen a' fekete epés személyekre nézve, a' kik inbéli bajokra hajlandók, ajánlja. Azonban a' tapasztalás nem sokára ennek a' fölötte kétes methodusnak elégtelenségét is bebizonyítá. A' legújabb korban *Cassé*, egy Párisi Orvos, ismét próbát tett ezen fördökkel, és különböző éghajlatok alatt és más meg más esztendő tájban használtatta azokat. Ő azt állítja, hogy a' sublimátfordök a' legmakacsabb franczus történeteket tizenkét nap alatt elhárították. Elejente egy fördöbe két nehezéknyi rágó sósavas higagott adott, és utóbb többet is. A' fördöket még a' meggyógyulás után is egy ideig folytatta, de kevesebb sublimátot adott beléjük, a' mint a' Beteg kigyógyulni látszott. Ide tartoznak az újabb időkben *Wedekind* által magasztalt sublimátfordök is.

Roger a' sublimátnak lenmagfőzettel vegyített olvadékát klisztérül ajánlotta a' bujadög' ellen. A' Beteg napjában két illyen klisztért kapott. *La Font*, *de Horn*, *Buchan* és *Lefebure* dicsérék ezen methodust, általa a' legsúlyosabb franczus történetek mondattak meggyógyulni. *Gardane* mondott ellenök legelőször, és ezen klisztéreknek elégtelen voltak helyesen vitatta. Most már egészen elvagynak hagyva.

Bizonyos *Cortilio*, belül higanyírrrel megkent nadr ágot javasolt folyvást a' testen hordozni. Ezen me-

thodus nyilván mutatja Feltalálójának hajlandóságát a rendkívül valókra, és nem is jöve szokásba többé.

117. §.

A' franczu' gyógyítására fordítottatni szokott higacsok (kéneső-félmeszek).

A' ma szokásban lévő Félhiganymeszekhez tartozik először a' *szürke higanyír*, *Ungtum Hydr. cinereum Pharm. borussicae*. Ez készül 8 unczia ürüfagyúval öszvedörsölt 12 uncziányi eleven kénesőből: mellyhez a' keverés után még 10 unczia disznósír és egy nehezék citrom olaj vegyítettik. Ezen utolsó hozzátétel nem olly ártalmos ugyan, mint az előbb közibe vegyített terpetinolaj: azonban mégis jobb az iffüle Írekhez semmi aetheres olajokat nem adni, mivel ezektől megcsipősödnek és a' Betegek' bőrét könnyen gyúladásba hozzák. Sokkal jobb a' tehetősebb Betegek' számára, a' disznósír helyett kákaó-olajt venni, így az Ír szelidebb és a' használatra alkalmasabb lesz.

Ezen Írt többnyire a' végtagok' belső lapjára szokták bedörzsölni, naponként vagy minden második harmadik napon $1/2$ nehezéktől 2-ig, a' szükséges vigyázattal mellett.

Ezen methodus ollyankor ajánlatik, ha a' Betegnek emésztő életmivei olly gyöngék, hogy a' kénesőt még mákonnyal sem bírják meg, vagy ha hasmenésre való hajlandóság vagyon jelen. Ugyan azt több Orvosok a' csontfájdalmaknál is eleibe teszik a' kénesővel való belső élésnek, a' mit a' tapasztalás is sok esetekben igazolni látszik.

E' bedörzsölések sok nehézséggel járnak, a' Beteg' részéről igen nagy vigyázást kívánnak; téiben nehezen alkalmaztathatók, és illő vigyázat és a' kéneső készítményeknek ismerete mellett legtöbbnyire a' belső higanyorvoslás által kipótoltathatik. Nem tagadhatni mind

az által, hogy a' *Rust*-tól (l. *Rust's Magazin* 1ten Bände 3tes Heft, pag. 354.) ajánlott methodus, a' franczuz' régibb formájának orvoslására, fölötte foganatos, és nem csak a' most említett környülmények között, hanem más megrögzött, és a' reproductióban mélyengyökerezett nyavalyáknál is követésre méltó. Több szerencsés tapasztalások bizonyítják ezen orvoslásmódnak hathatóságát, mellyet azonban soha sem lehet a' franczuz' eredeti formájánál, sem a' most kezdődő bujadögnek csekélyebb tünetényeinél javasolni, és általyában nagy vigyázással kell használni.

A' közönséges orvoslásnak előmozdítása végett ezen ír kisebb helyeken is dörzsöltetik be. Így a' megdagadt mirigyeknél és a' mellékherék feldagadásakor, a' midőn is a' bedörzsölés a' ozombok' belső felén történik; a' tophusoknál és egyéb franczuz daganatoknál, csak hogy itt gyakran a' mákonnyal pótoltt higacsos tapaszt fordítatik inkább haszonra. E' most nevezett flastrom készittetik 24 unczia egyszerű ólomgléflastromból, 6 unczia sárga viaszból, 8 unczia kénesőből, és 4 unczia terpetinből. Elsőben a' flastrommassza a' sárga viasszal öszve olvasztatik, és a' terpetinnel előbb egybedörzsölt kéneső hozzá tételik. A' higanyos tapaszt öszvetétele a' következőképpen történik:

Rp. Empl. hydr. cinerei unc. j.

Opii puri dr. j.

Malax.

Egy más igen ismeretes és szokásban lévő kéneső készítmény a' *Mercurius solubilis Hahnemannii* (hugyagos higacs; Hydrargyrum oxydulatum nigrum Pharm. novae). Áll higanyból, melly választóvízben felolvasztatván, tiszta folyó hugyaggal veretik le. A' színe haragos fekete, és puha, poronyú tapintású. Leginkább belső haszonra való, de illyenkor (feltalálójának állításával ellenkezőleg) könnyen nyálfolyást gerjeszt. Mind azon által egy igen derék készítmény, mel-

lyet fél grántól egyig napjában két vagy háromszor leginkább porformában adni be az előszöri franczu, 's kivált a' bujarák ellen, és a' másodszeri franczu' kezdődésekor, igen ajánlásra méltó.

Rp. Hydr. oxydul, nigri gr. vj.

Pulv. Op. thebaici gr. jv.

Lap. Cancr. ppt. gr. xxiv.

Sacchari albi dr. iij.

M. divide in pulv. aequales Nro. xij.

D. Sig.

Napjában 3-szor 1 por vétessék.

Ezt még bedörzsölésre is ajánlották, de mivel a' testnek részét, a' hova bedörzsöltetik rúttól befeketíti, a' Betegeknél nem mindég alkalmaztatható, és azonkívül is a' szürke higany ir által könnyen kipótoltatik. Ezt pedig annál szürkéségsébb cselekedni, mivel nagy árra miatt külső haszonra nem mindenütt vehetni elő.

Az újabb prüssiai gyógyszer-tárba felvett *fekete higanykenet* (hydr. sulfuratum nigrum) áll egyenlő résznyi higanyból és kénből, mellyeknek öszvedörzsöltetéscor származik a' higacs. Ezen vegyítés által a' kénese ereje igen meggyöngül és azért a' franczus formák ellen nincs is bizonyos foganatja. Némelleyek ugyan kétségbe hozzák, hogy a' kén ezen öszvetételhen a' kénese erejét megkiéssébbíti és ennek más irányt adhat. De a' tapasztalás bizonyítja, hogy egyetlen egy fontos franczuserforma sem gyógyul meg az efféle öszvetett szerék által, és hogy ezek általyában csak igen ritkán gerjesztenek nyálfolyást. Még a' *calomel* is, ha kénnel vegyítve adatik, (melly öszvetételt a' tisztán gyúladási formáknál, a' hol calomel kivántatik, különösen a' kankunál, már ajánlottuk) csupán szaporább székürülést okoz, de soha nyálfolyást nem, mellyet, kén nélkül, a' továbbig vett enyhe sósavas higacs mindég szokott gerjeszteni.

A' fekete higanykenet azonban mind e' mellett is egy igen derék készítmény marad, és a' régi bőrkiütések 's más megrögzött gyanus bajok ellen, mellyek a' görvényes, ebagás és hasonló dyskrasiáktól függnék, hathatós szer léend. Lehet az egy vagy másfél esztendő gyermekeknek belőle napjában 2 vagy 3-szor egy gránt beadni, A' Felnötteknek fél scrupulust is lehet 2 vagy 3-szorra beadni naponként. Mind az által az újabb időkben ez a' készítmény, valamint a' következő is több esetekben csak akkor vétetett haszonnal, ha már előbb más kéneső készítmények szinte a' nyálfolyás megjelenéséig adattak, és holmi gyanús tünetények a' kénesővel való tovább élést még megkívánták.

Hasonló orvoslási de hathatóbb erővel bír a' dár-danyozott higanykenet is (Hydr. stibiato sulfuratum) melly 2 résznyi nyers piskolezból, egy rész tiszta kén-eséből és ugyan ennyi tisztított kénből készítettik. A' fejkosz, franczus ruh, gyanus szümölcsök és foltok ellen gyakorta kitünő haszonnal adatik ezen szer. Belőle a' Betegnek szint annyit adhatni, mint az előbbiből.

Rec. Pulv. res. nat. Guajaci

Hydr. stibiato sulfur. singul. dr. β.

Sacchari albi unc. iij.

m. divide in pulv. aequales

Nro. xij.

D. Sig. Napjában 3-szor 1 por vétessék.

A' többi kéneső készítmények, mellyekben higas vagy on, részint bizonytalan foganatúak részint fölös-leg valók. Illyenek: a' *Plenk' mézgás higannya*, a' *Merc. saccharatus*, *alcalisatus*, ée.

118. §.

A' K é n e s ő s ó k.

Jöllehet a' kéneső csak a' legtöményebb savanyakban felolvadható: még is igen sok savanyakkal (savak-

1) egyesül, és innét készülnek annyi kénesösök, melyeknek nagyobb vagy kisebb hathatósága részént a' savval egyesült kéneső' több vagy kevesebb savulásától, résziut ugyan annak rágósságától függ.

A' *fojtósavas higacs* (Hydr. nitricum), a' kénesőnek tiszta fojtósavban lett felolvadékja. E' készítmény nálunk jégformában erőszakossága miatt nem használtatik. Az új gyógyszer-tár *) egy unczia tiszta higanynak elegendő tiszta fojtósavban lett olvadékját ajánlja. Ehez osztán annyi lepárolt víz vegyítették, hogy az egész öt unciát nyomjon. Ez most az úgynevezett *feleresztett fojtósavas higacs* (Liquor. Hydr. nitrici). Mivel pedig igen bomlékony (zerstbar), azért minden hozzá tett pótolék nélkül kell azt rendelni, és lepárolt vízzel véteni be. Elejente belőle napjában kétszer csak egy csöpp nyujtatik a' Betegnek, utóbb 5 — 6 csöppet is adhatni. Mellette könnyű hus és téjeledelekkel éljen a' Beteg. Az igengyöngé egészgű, vagy vérpökésben szenvedett, úgy az aszúkorságos személyeknek is fölötte vigyázva kell ezen készítményt adni.

A' ki a' fojtósavas higacsot jégformában, mint *Augustin* (Pharmacop. extempor.), inkább szereti rendelni; az kövesse *Augustin*-nak a' megjegyzett helyen leírt methodusát, vagy adja pilula formában, a' mint utóbb a' rágó sósavas higagnál említeni fogjuk.

A' megrögzött, és a' reproductiva körnek életébe mélyen hatott franczuznál, gyakran ez csudálatosan a' legerőszakosb történeteket hárítja el; leginkább pedig a' makacs fekélyekre és a' második sorbéli tünetnyekre illik ezen szer. Külsőképpen mosdóviz képpen is használtatik, lepárolt vízzel feleresztve. A' híres *Ungv. hydrargyri citrinum*-ban is hasonló készítmény a' fő állató rész. Ugyan ehez vesznek egy unczia kénesőt, mellyet elegendő fojtósavban felolvasztván egy font disznózsirral vegyítenek.

*) Mindenütt a' borussiai értetődik. — A' fordító.

A' *rágó sósavas higag* (Hydr. muriaticum corrosivum) egy a' kénesőnek tömény kénsavban feloldása és a' konyhasónak elbomlása által, emennek szikagja és amannak kénsava között lévő atyafiságos vonzódásánál fogva származott készítmény. Ezen szer a' bujadög ellen való leghathatósbb orvosságok között tartozik; és minden kéneső készítmények között legtöbbször is élnek vele. Munkálása gyors és bizonyos, de hosszasan élni vele nem tanácsos; valamint a' beteges személyeknél is nagy vigyázást kíván. Különös tekintetet érdemel más szerek fölött azért is, mivel a' vele élő Betegnek semmi igen szoros életmódot nem kell követnie.

A' hol a' bujadög igen meggyökerezett, vagy igen hirtelen elharapozik, és a' hol erőszakos történetei által az életet vagy nemesebb életmiveket veszéllyel fenyegeti: ott legtöbbször ezen kéneső készítmény vétetik elő; p. o. az úgy nevezett Ozoena' jelenlétekor, a' mélyen beevödött fekélyeknél és a' fölötté gonoszféle bőrkiütéseknél. Ezen esetekben a' sublimátnak legnagyobb ellenkezőji is, kik között *Quarin* első érdemel említést, kénytelenek annak hasznos voltát megismérni. A' legnagyobb veszedelem elhárítása után többnyire szelidebb készítmény szokott helyette elővéteni, olyan t. i, mellyel bátorságosabban élhetni.

Ezen higag vagy olvadékban vagy pilulaformában adatik, ezen utolsó kevesebbé bátorságos. Porképpen rágó tulajdonsága miatt nem rendeltethetik.

Rec. Hydr. muriat, corrosiv. gr. ij.

solve in

Aq. destill. simpl. unc. jv.

et adde

Trae op. simpl. ℞ j.

M. D. Sig.

Regvel és estve egy evőkalánnal vétessék.

Töményebb olvadékját is lehet csöppeként rendelni, *Markus* szerint imígy:

Rec. Hydr. muriat. corrosiv. gr. jv.

solve in

Aq. Cinnam. vinos. unc. ij.

et addé

Trae op. simpl. ⊖ ij.

M. D. Sig.

Napjában 4-szer 40 csöpp valamely nyálkás folyóságban vételessék,

A' pilula vagy is labdacforma imez:

Rec. Hydr. muriat. corrosiv.

Pulv. Op. theb. singul. ⊖ β .

Succi depur. Liquiritiae ⊖ iv.

Aq. destill. simpl. q. s.

u. f. l. a. pil. Nro. C.

consp. Pulv. Cinnam.

D. ad Seat.

Sig. Regvel és estve egy labdac vételessék, utóbb lassanként 3, 4 is.

A' pilulákat elejente fehér kenyérbéllel, vagy kenyérbélből és czukorból álló vegyítéssel készítették; de így azok fölöttébb megkeményednek, és egészen haszontalanokká válnak. *Pfaff* Ur ugyan a' maga *Materia medica*-jában ócsárolta a' vonatoknak kénesőszerekkel való öszvetételét, mivel ezek amazok által szétbomlanak; azonban ez csak a' növény nyálkákra illhetik; azért is igen jól megtisztított higviriczvonalat kell hozzá venni.

A' Sublimátról még meg kell jegyezni, hogy többnyire minden, Francia országból hozzánk kerülő, és kéneső nélkül készülteknek hírelt titkos szerekben, a' rágó sósavas higag a' leghathatós állatorész. Illyenek: *L'Affecteur*' Lésürüje, *Royer*' liquorja, *Arizoni*' szürpje, *Le Febure*' csokoládéja, *Velnos*' szere, ée.

Lásd ezekről: *Hufelands Annalen* 1ter Band és Schreger's *kritisches Dispensatorium der geheimen Mittel*.

Külső haszonra is fordítottatik ez a kéneső készítmény igen gyakran, és kelletténél is többször. Erre is az olvadékja használtatik, mellyhez igen helyesen szinté mákony adatik: akármit zugolódjanak is ezen öszvetétel ellen a' chemiai Puristák.

Rec. Hydr. muriat. corrosiv. gr. ij.

solve in

Aq. destill. simpl. unc. ij.

et adde

Trae op: simpl. dr. β.

M. D.

Az újabb Gyógyszertárban ajánlott *Liquor Hydr. muriat. corrosivæ* (24 grán régo sósavas higanyból és ugyan annyi szalamiasóból, mellyek 2 font lepárolt vízben felolvasztva egy unczia rózsamézzel vegyítettnek) külső haszonra igen alkalmas.

Az előszöri franczus fekélyeknél akár a' makkon, akár egyébütt, a' másodszeri formáknál, úgymint a' kifekélyesedéseknél, bőrⁱⁿ omladozásainál, mindenféle külső desorganisatióknál, ha franczu van gyanu alatt, ez a' készítmény vétetik elő. Itt mégis említésre méltó, hogy az *Aqua phagedaenica*, — melly a' régibb Gyógyszertárookban, a' mint tudva vagyon, igen chemiállap felolvasztása volt a' sublimátnak mésvízben, igen gyakran az érzékenyebb személyeknél és a' gyógyadásra hajlandó fekélyeknél, orvoslásul többet ér az újabb készítményeknél is.

Az *enyhe sósavas higacs* (*Hydr. muriaticum* mite) készül, ha a' sublimátban lévő fölös sósav még tiszta higannyal, a' sublimáthoz képest úgy, mint 3 a' 4 hez, kielégítettik; a' midön is, a' nagyobb oxydatio megszünvén, a' kéneső higacs képpen egyesül a' sósavval. Most ezen munka csak egyszeri felszállítás által történik; ellenben az előtt helytelenül úgy vélték, hogy a'

többszöri, felszállítás a' kénesöt még szelidebbé teszi; így származott az ötszöri felszállítás által az *Aquila alba*, a' hatszöri után a' *Calomel*, a' *Panacea mercurialis* pedig a' kilencszöri fel szállítás után.

A' Calomel nevet ezen készítménynek feltalálója *Mayerne Tódor* azért választá, a' mint mondják, mivel ötet annak készítésekor egy fiatal Mór (szerecsen) segítette, a' kit *szép feketének* hívott, és így akart megörökíteni.

Ezen készítmény vagy pilulákban, vagy még többször porképen adatik féltől egy egész gránig napjában két vagy háromszor, az előszöri franczúnak kevésbé gonosz formájiban és általyában a' szelidebb formák ellen és különösen az igen érzékeny személyeknél. Az az egy hibája nagyon, hogy könnyen hasmenést vagy nyálfolyást okoz, kivált ha erős mákonyadatokkal egyesítetik. Mégis a' hasmenés' eltávoztatásáért, tanácsos a' mákonyt el nem hagyni. Szoktak holmi felszívó földet is hozzá tenni, hogy a' gyomorban, lehető savany elháríttassék, és a' por mindég szárazan maradjon;

Rec. Hydr. muriatici mitis gr. xij.

Pulv. Op. thebaici gr. iij.

Lap. Cancr. ppt. dr. β.

Sacchari albi dr. iij.

M. divide in Pulv. aequales.

Nro. xij.

D. Sig. Regvel és estve egy por vétessék.

Az *eczetsavas higacs* (Hydrarg. aceticum.) most a' mi Gyógyszertárunkban egészen másként de sokkal czélarányosabban is készíttetik, mint annak előtte. E' végre 5 unczia olvasztott eczetsavas hamag 4 font lepárolt forró vízzel seleresztetik és ehez 4 unczia Liq. Hydr. nitrici tétetik, a' midőn a' szóban lévő fényes só mint nehezen olvadható seprelék a' fenékre száll. Ezen készítmény az előtt jobban szokásban volt, mint

most; különösen mint a' fő állatorész az u. n. *Kaiserpilulákban* igen lábra kapott. Az újabb időkben, hihetőleg mivel a' Gyógyszertárnak régibb kiadásai szerint, azt vörös higagból szokták készíteni, mint kétséges és veszedelmes szer, csak igen ritkán fordítatik orvoslásra.

Ezen készítmény az első rendbeli franczus formátókra illik, de ha a' nyavalya mélyebb gyökeret vert, helyette hathatósb higany szerekre van szükség. Legtöbbnyire pilulákban adatik, ritkábban porban. Híg formában felolvadhatlansága miatt nem rendeltethetik. A' felnőtteknek napjában 2, 3 grán elegendő.

Az olvaszthatatlan hügyagos sósavas higag, (hydrarg. ammoniato-muriaticum) a' rágó sósavas higagnak 's ugyan annyi sósavas hügyagnak elegendő lepárolt forró vízben lett olvadékjából veretik le szén-savas szikaggal, hófehérségű olvadhatlan por gyanánt. Ez az úgy nevezett hármás só éppen nem való belső haszonra, külsőre ellenben igen derék szer. Minden gyanús bőrkiütések, rüh, sömör, kosz ellen, úgy a' felrepedezéseknél, foltoknál és minden franczus bőrnyavalyáknál, ha a' belső szükséges orvoslással kapcsolatik öszve, igen foganatos szer. Rendszerént irképpen alkalmaztatik. Ez az, egy unczia zsirral öszvedörzsölt hügyagos sósavas higagból készítettetni szokott, 's előbb *Werlhoff*' és *Zeller*' neveik; most pedig *ungtum hydr. album* név alatt nálunk isméretes ír, mindég jeles készítmény fog maradni.

A' porosz gyógyszerárban találtató folyebb leírt higanysókon kívül még két, a' legújabb időben elhíresedett készítmények is említésre méltók, úgymint a' *hydrargyrum phosphoricum* és a' *hydr. zootinicum*. Mivel az ezeknek alkotásokra szolgáló savanyok is állati substratumok: már csak ezért az érzékenységet különösen érdeklő egyneműségért (homogeneitas) is különös tekintetet érdemelnek.

A' *villósavas higag* (hydrargyrum phosphoricum) a' mi (porosz) gyógyszerárunk' 2dik kiadásában még fel volt véve, és a' kénesőnek fojtósavban lett felolvasztása által, mellyhez vízben felolvadt villósavas szikngot csöpögtettek, készítettett. Illyenkor fehér por-képpen verődött le.

Sok tapasztalások szóllanak ezen szer mellett; a' hol egyéb erős készítményeknek semmi különös fogantatjok nem volt, ez az érczso gyakorta hamar segített; adatik napjában 2, 3 ízben, $1/2$ grántól egyig porban vagy pilulákban.

A' *kéklőgyúlotsavas higag* (hydr. zootinicum) leginkább *Theer*-nek pöriraltja által 1811. jött szokásba, és *Horn* első tett vele Berlinben többször próbákat. Adatik $1/2$ gránként cukorral, vagy *Horn* szerént kálmos gyökérral kétszer napjában, mind az előszöri, mind a' másodsöri franczu ellen. Külsöképpen is használtatik felolvasztva (2, 3 gránt számlálván 3 unczia lepárolt vízre) a' fekélyeknél.

Húz grán, *Horn* szerint, elég a' meggyógyulásra; azonban a' legújabb tapasztalások nem bizonyítják be ezen állítást. Készül kettös atyafiságos vonzódás által, melly egy résznyi vörös higagnak és két résznyi egészen tiszta kéklőgyúlotsavas vasnak vegyítéséből származik. (A' többit lásd felöle in *Doerffurtd deutschem Apothekerbuche*. Leipzig, 1812. 5 Theile. pag. 417.) Egyéb-aránt ezen szert praxisra azért nem ajánlhatni, mivel a' tökéletesen tiszta kéklő gyúlotsavas vasat kapni nehéz, 's e' miatt a' belöle készítenő kéneső szer mindég vassal vegyes, és munkálatja bizonytalan. Ez a' készítmény a' mi gyógyszerárunkban soha sem nyert polgári just, 's késöbben egészen feledékenységbe ment. Maga *Horn* is felhagyott vele.

A' kéneső sókhoz tartozik még a' *borkösavas higag* is (hydrargyrum tartaricum,) Ez készül, ha egy rész rágó sósavas higag 4 résznyi borkösavas hamag-

gal együtt lepárolt vízben felolvasztatik, és ezen olvadék lassan elgőzöltetik, a' midőn kettős atyafiság által a' borkősavas higag pikkelyes fénylő só gyanánt fenékre száll, és utóbb a' sósavas hamag áll elő.

Hunter kiváltképpen ajánlotta ezen sót; és Angliában még most is gyakran élnek vele. Nálunk ritkán vétetik elő, hihetőleg mivel *Swediaur*' ócsárlása által, a' ki ezen készítményt egészen megvetette, az orvosok tőle elidegenítették. Legalább nem látszik éppen szükségesnek. Belőle annyit lehetne adni, mint az ecetsavas higagból.

119. §.

A' tökéletes kénesőmesz e k.

Az úgy nevezett higagok közül csak egy van elfogadva, és a' franczu ellen szokásban. Ez a' *vörös higag* (hydr. oxydatum rubrum), melly mostanában nem a' levegőnek 's tűznek hosszas bemunkálása, hanem, rövidebb uton, a' kénesőnek előbb fojtósavban való felolvasztása által készíttetik el. Ez a' kéneső mész színére nézve, a' mint neve is mutatja vörös, és fénylő. Belsőképpen is használtatott ez a' szer, melly igen mélyen hat a' romlott táplálódásra, és azoknál, a' kik elszenvedhetik, az igen makacs és ólálkodó másodszori franczuban igen hasznos, valamint a' makacs bőrkiütések, repedések és csontnyavalyák ellen is. Az igen gyenge testalkotású, rozsz mellű és hibás emésztésű személyeknek nem való, és általjában inkább külső, mint belső haszonra alkalmas. Legjobb azt belsőképpen imígy rendelni:

Rec. Hydr. oxydati rubri gr. ij—iij.

Pulv. op. theb. gr. iv—vj.

Sacchari lactis dr. iij.

M. divide in pulv. aequales Nro xij.

D. Sig. Napjában 3szor 1 por vétessék.

A' szeméremtagon lévő előszöri, igen tisztátalan, magas kérges szélű, és vastag szalonnás hártával bevont fekélyeknél, ha igen meggyúladván nincsenek, és a' beteg nem fölöttébb érzékeny; továbbá a' gonosz nemű kinövések, franczus huzamos szemgyúladások, kemény kérgességű másodszeri fekélyek ellen, a' vörös higag igen derék haszonnal alkalmaztatik.

Alkalmaztatik pedig vagy finom porképpen, de így is, valamelly kis ecsettel, csak a' szalonnás fölületű és nem gyúladt körületű fekélyekre hintethetik; vagy írképpen, melly végre az előbb külömbféle nevek, most *ungtum hydr. rubri* név alatt isméretes vörös kenőcs legczélarányosabb. Áll ez fél unczia vörös higagból és 5 unczia disznósirból, mellyekhez még az új gyógyszer-tár fél nehezék citromhéj olajt (ol. de cedro) is tétet, de ez fölösleges.

A' franczus szemgyúladás ellen legjobb fél scrupulus vörös higagot egy nehezék friss sóvalan írósvajjal kevertetni össze, és ezen készítményt gyakorta megújítatni.

A' *higanykenet* (cinnabaris, hydr. oxydatum sulfuratum) ma már a' franczu ellen nincs szokásban; anélkülte füstölésekre használtatott, mellyek mostanában, a' mint már föllyebb említők, ritkábban véteinek elő. Áll 6 rész erős higagból és egy rész kénből; műházakban készítették leginkább. A' pilulák' meghintésére alkalmaztatni sem jó.

A' *sárga higag* (turpethum minerale, hydr. oxydatum flavum), melly a' kénesőnek torró kénsav...n való gondos felolvasztása, és ezen masszának azutáni calcinatioja által készítették, ennekelölte külömbféle franczus formák ellen használtatott. Ezt adták a' többi között prűszkültető szer gyanánt a' franczus *Ozaena*, és hánytató szer gyanánt az *Epididymitis* ellen. De az idő megtanítá, hogy ez szint olly bizonytalan, mint veszedelmes orvoslás legyen; azért mind ezeknél a' for-

máknál, mind pedig a' dühös kutya harapás után, a' mint azt *Sauvages* a' viz-iszony' megelőzésére igen ajánlotta, egészen ki ment a' szokásból, és csak ugyan nem is vesztett vele az orvos tudomány.

120. §.

A' másodszori franczu' külön formájának első sorára vagy rendére való tekintetekről általában.

Az eddig kifejtett nézetekből nyilván kitetszik, hogy a' franczunak minden, kisebb helyre szorult, úgy nevezett helybeli bajként megjelenő formáji, az első rendbeliek úgy mint a' második rendűek, az által gyógyúlnak meg leghamarább 's legbizonyosabban, ha a' legczélszerűbb, a' beteg' és nyavalyaforma' individualitásával legegyezőbb kéneseó készítmény elegendő adatban vétetik be, vagy ritka esetekben közönséges bedörsölésképpen alkalmaztatik. A' helybeli franczus jelenetre alkalmaztatott kevés kéneseó készítmény elhárríthatja ugyan a' jelenvaló formát, de a' kitetsző dyskrasiát ki nem írthatja, a' mi által szükségesleg a' másodszori franczu' leggonoszabb történeteinek nyitattatik út jövendőben. Azonban meg kell jegyezni, hogy a' közönséges belső orvosláson, mint a' gyógyítás' legfőbb feltételén kívül, még a' helybeli bajjal is szükséges gondolni. Az így egybe kaptolt belső és külső orvoslás által részint a' franczus dyskrasia' sajátságában lévő millyenségi arányt bizonyosabban elérhetni, részint a' közel fekvő részeket fenyegető külön romlásokra való szorgos és kora ügyelés ezeknek gyors és mélyebb elharapozását gátolja meg.

Az ide tartozó rendszabások, a' mennyiben ezeket a' helybeli tüneteményeket illetik, nagyobb részint ki vannak már fejtegetve azon § ban, a' hol a' külön, ré-

szint külső haszonra való, higany készítményeknek jelentéséről szólottunk. Itt minden oda tartozó franczus formáknál a' legszükségesebbeket, részint még elmondani, részint bővebben fejtegetni kívánjuk.

121. §.

A' franczus fakadékoknak különös orvoslása.

A' *fakadékok* a' kénesőnek külső alkalmaztatását kívánják meg, a' mi elégséges is. *Lagneau*' állítása, hogy a' hólyagféle és rühforma fakadékoknál a' savított ír okvetetlenül szükséges, — üres alapon épült. A' belső czélarányos kénesős orvosláskor kijöhetni ugyan ezen írrel, de valamely külső higanyszer ennél sokkal bizonyosabb foganatu. Némelly orvosok a' szürke higanyírt ajánlják, a' melly jó szolgálatot tesz ugyan, de a' tisztasághoz szokottaknál nem igen kedves, az ábrázatra és kezekre pedig éppen nem alkalmaztathatik. Minden esetre jobb a' *Werlhof*' íre, melly a' szivárgó fakadékok és a' varas kiütések ellen gyakorta csudálatos hasznu, kivált ha egyszer'smind orvoslás által a' dyskrasia eltörültetik.

Ha a' franczus fakadékok' elmultával némelly helyeken a' haj kitalált hullani, lehet a' franczunak tökéletes elenyészése után ugyan azon helyeket abruta' és rozmarin' forrázatával mosatni. Gyakorta minden font illy forrázathoz egy nebezék szénsavas hamag is tétetik. Ez ha nem mindég csalhatatlan hasznú is, mindazáltal sok izben tapasztaltatott már segíteni.

122. §.

Különös rendszabások a' bőrfoltokra nézve.

Ugyan azon szerek, mellyek a' fakadékoknál ajánlottak, a' foltokra is alkalmaztathatók. Az olvaszha-

tatlan hügyagos sósavas higaggal készült írnek békenése, vagy a' foltoknak vékony sublimát olvasztékkal való nedvesítgetésök a' legczélarányosb és legkönnyebb módok közzé valók. Csakhogy ezen szereket több ideig kell folytatni.

Ha a' foltok lehámlanak; elvesztik világos színöket és megbarnulnak; ez ellen *Cüllerier* lánggal (alcohol) vegyített sós vízbe mártott compressákat javasol. A' lánggal kevert sublimát olvasztéknak további alkalmaztatása is igen jó. Minden léles (spirituosus) szer elégséges a' barna foltoknak elhárítására, ha mellette a' belső kéneső orvoslás is folytatódik, mert azok, a' franczus dyskrasia' eltörlése után, magoktól is, ámbár valamivel későbbben, elenyésznek.

A' franczus gyűléadásokkal való helybéli bánás.

A' *franczus gyűléadásoknál*, mellyek a' testnek valamely részén, kivált a' szemeken, orron, a' torokban, szemérem részeken és a' seggen a' közönséges bujadög miatt származnak, a' helybeli orvoslást, a' gyűléadási formáknak erőszakossága és a' betegnek elfogadhatósága határozzák meg. Mennél nagyobb az elsőbbik, és mennél szembetűnőbb az utóbbik, annál szükségesebb a' lankasztó, lágyító, fájdalom enyhítő orvoslás. Illyenek a' lágyító öntetek és főzetek mályvából, zilizből és lenmagból, mellyek vagy szemviz, vagy gargarisma, vagy párolás gyanánt használtatnak. Ide tartoznak a' lágyító kásák és zsemlye pépek, vagy a' lágyító szerek is (species emoll.), mellyek a' szenvedő részre, a' mennyire lehetséges, szoktak feltétetni.

A' gyűléadás' csilapodása után, ha a' beteg nem fölötte érzékeny, lehet az előbb említett mályva öntethez vagy zilizfözethez néhány csöpp feleresztett foj-

tósavas higacsot is, egy fonthoz emebből mintegy 8, 10 csöppet tenni, vagy a' *liquor. hydr. muriatici*-ből másfél vagy két uncziát egy fontnyi nyálkás folyósághoz vegyíteni, és így alkalmaztatni.

A' vörös higagos ír csak a' szemhéjoknak chronikus gyúladása ellen ajánltatható. Egyéb franczus gyúladásoknál mindég kerülni kell.

124. §,

A' consecutiv fekélyeknek orvoslása.

A' *consecutiv fekélyeknek* helybéli orvoslása már abból is kitetszik, a' mit felyebb a' bujarák' gyógyítása, és az előbbi cikkelyben a' franczus gyúladásnak helybéli orvoslása felöl mondottunk. Az igen gyuladt szélü fekélyekre, a' felöttébb érzékeny beteg személyeknél, lágyító és fájdalom enyhítő füvek, nevezetesen mályva, ziliz, lenmag, hürek, belindek, és lágyító szerek alkalmaztatnak, vagy főzetképpen, vagy a' hol lehet, téjjel kása gyanánt. A' száj' és torok' fekélyeinél a' gargarizmákhoz holmi könnyü tisztítók is adatnak, p. o. mirrha festvény, rózsa méz, és e.

A' kevésbbé érzékeny betegeknél a' gyúladás' elmulta után illenek a' könnyü sublimát olvasztékok, vagy a' feleresztett fojtósavas higacsból néhány csöpp. *Rust* a' franczus száj és torok fekélyek ellen különösen ajánlja ezt:

Rec. Hydr. muriat. corrosiv. gr. vj.

Extr. Conii

— Chamomillae singul. dr ij.

Rae op. simpl. dr. j.

Mellis rosat. unc. j.

M. D. sig.

Külső haszonra való.

Szint így kell az orrbeli fekélyekkel is bánni, a' hol az orrlyukakba felszívató nedvességekről ugyan

azt kell észre venni, a' mit a' szájj- és torokfekélyeker nézve javasoltunk. Csak azt kell még itt megjegyezni, hogy az orr' fekélyek, a' körülöttük lévő részeket igen fenyegető, és mélyen az életbe hatott franczura mutatnak, mellyet azért leghathatósb kéneső szerekkel szükséges vigyázva gyógyítani.

A' test' egyéb részein lévő fekélyeket szorgalmasan bekötözni és tisztán kell tartani. Ha a' széleik igen meg volnának gyúladva: a' felyebb adott rendszabások mellett csupán a' kénesővel való belső élésre támaszkodhatni.

A' *Locatelli balsama* néven isméretes, viaszból, olajból, terpetinből és vörös borból álló ír, ezen fekélyek' kötöttesére különösen alkalmas, és a' hol nem tiltatik, a' külső higany szerek' felvételére is használhatatik.

Továbbá *Langenbeck* szerint, a' közönséges gyógyítással egybe kapcsolt ír is, tojás' sárgájából és terpetin olajból, igen czélarányos.

Ugyan ezt mondhatni a' fojtósavból disznósírral készült *savitott ír*ről is.

Az ide különösen illő kéneső szerek között említést érdemel az *Aqua phagedaenica* is, melly a' régi gyógyszer-tár szerint mésvízben felolvasztott rágó sósavas higagból áll. A' *Rust* által javasolt, egy unczia disznózsír-ból, egy nehezék calomellből és $\frac{1}{2}$ nehezék mákonyból készült írrel is itt haszonnal élhetni.

A' nagyon evesedő fekélyekre különösen illik a' *Hoffmann* és *Wedekind* által ajánlott *sublimát-charpie*. A' hol a' franczus consecutiv torok fekélyek]miatt a' nyelvcsap elvész, ott ezt a' szóllásra és nyelésre nézve igen tetemes hiányt semmi által ki nem lehet pótolni. Az e' végre feltalált masinák mind eddig elégtelenek és nem alkalmazhatók.

125. §.

A' bőrrepedések' orvoslása.

Ezekkel szintúgy kell bánni külsőképpen, a' mint a' fekélyeknél előadtuk. Ha a' repedések fájdalomtalanok és jófélék, úgy a' jól intézett kénesős orvoslásra elmulnak, és külsőképpen a' szoros tisztaságon és valami gyenge higany íren kívül ritkán kívánnak egyebet.

De ha igen fájdalmasok, mélyek és gyúladt szé-
lűek, akkor *Celsus*nak, egyéb dyskrasiából eredő re-
pedések ellen ajánlott *methodusa* még ma is a' leg-
czélarányosb léend. Ide számláljuk a' meleg helybéli
fürdőket, gőzőket, melegen feltett főtt tojásokat, a'
szokott kása borításokat, olajos szereket, és e.

Későbbben a' *savitott irt* (*Adipis suillae unc. viij.*
Accidi nitrici unc. j.), vagy az *aqua phagedaenicá*-t
vehetni elő, a' midőn osztán a' huzamosan folytatott
higanyszerek által még is véglére ezen utálatos és ma-
kacs forma elhárítódik.

A' franczus kinöveteknek helybéli
orvoslása.

A' külömbféle franczus kinövetek' orvoslásakor
mindég észben kell tartani, hogy azoknak tökéletes
elhárítására semmi külső *methodus* nem elégséges.
Azonban nem is éppen gyógyíthatatlanok, ha helyesen,
és czélarányosan orvosoltatnak.

Ugyan is naponként láthatni, hogy a' kinövetek
a' kénesővel való belső élés által, minden külső szerek
nélkül, magoktól leválnak és többé meg sem jelennek,
míg mások, ha legerősebb rágó szerek vétetnek is elő,
újra meg újra támadnak mind addig, míglen a' czéla-
rányos belső kéneső orvoslás által a' franczus dyskrasia
és benne az illy változásokat szülő okok el nem hárít-
tatnak.

A' fájdalmatlan és száraz kinöveleknél, *Lagneau*' tanácslása szerint, helybéliképpen semmit sem kell cselekedni, és csak a' közönséges gyógyítást vigyázva és állandóan követni.

Csak, minekutánna a' kénesőt a' beteg már több ideig vette, és a' kinövelelel elmulni még sem akarnak, lehet a' helybéli orvosláshoz folyamodni.

E' végre háromféle methodust javallanak:

- 1) a' levágást; ez igen fájdalmas, és csak a' felettebb elterjedt illy nemű baj ellen használtatható szer;
- 2) a' lekötés, mellyet csak a' körte forma, vékony nyelven álló kinövéseknél vihetni véghez;
- 3) az elétetés, mellyre igen sok rágó szerek ajánl-
tattak.

Az efféle legisméretesh *specificumok* közzé tartoz-
nak: az *André*-től ajánlott kék gálicz' olvasztékja; a'
Szabini borókából: vörös ligagból és égetett timsóból
álló pora *Gardiner*-nek; a' *Walch* által javasolt fér-
jecs olvaszték (Arsenit-Auslösung) — 2 grán, 2 unczia
lepárolt vízben — és végtére ime', *Plenk*-től és *Swe-*
diaur-től magasztalt vegyíték:

Rec. Spir. vini rectific.

Aceti concentrati, singul. unc. β

Hydr. muriat. corros. dr. j.

Aluminis.

Camphorae.

Cerussae, singul. dr. β .

M. D.

Az érzékenytelen szűmölcs forma kinöveleknél
használhatni a' *Masius*-től ajánlott igen foganatos éte-
tőszert:

Rec. Hydr. muriat, corros.

Cupri sulfuricis singul. \ni β

Argenti nitrici gr. vj.

M. D. Pulvis.

E' porból egy kevés az elháríttandó kinövetre hintetik, és valami ecsettel reá egy két csep víz eresztetik.

Az apró és puha kinövésekre nézve elegendő a' Szabini boróka' pora, vagy az égetett timsó. A' mélyre hatóbb étetőszeret csak az igen makacs és fájdalmatlan nem gyúladt kinöveteknél lehet elő venni. A' hol fájdalom vagy gyúladás van jelen, vagy ha a' növeteken támadni szokott barázdákban mélyen harapozó fekélyesedés vétetik észre, ott a' fekélyeknél és repedéseknél ilyen esetekre nézve elő adott rendszabásokat szükséges követni.

127. §.

Gyógyítási rendszabások a' csontokban magokat nyilatkoztató franczus formáknak helybeli orvoslására nézve általjában.

A' csontalkotmány az öszves életnek 's törvényeinek van alá vettelve, mindazáltal benne kivált egészséges állapotban minden egyéb munkásság hátrább vonulva és csak a' fölöttébb lassan fejlődő táplálódás van nagyobb divatban. 'S éppen ezen környülállásból magyarázhatni meg minden csont nyavalyáknak gonosz természetét és gyakran minden békéstürest kifárasztó makacsságát.

Ez az, a' mit az Orvosnak, a' franczu' különböző formáinak második sorában felejtene nem kell.

A' legfőbb formának mivoltára nézve minden franczus csontnyavalyák megegyeznek az előbbeni §-ban említett anomaliákkal, csak hogy itt mélyebben van és nehezebben megfogható Gyógyulásokat csak fölötte lassan érhetni el, a' miattok lett romlásokat kipótolni igen nehéz, és gyakorta lehetetlen.

Ezen romlások ellen a' kéneső nem sikertelen ugyan, felejteti azonban még sem kell, hogy kiváltképpen ezen formáknál szorulunk egyéb szerek' alkalmaztatására is. Ide tartoznak különösen az izzasztó és az úgy nevezett vértisztító italok. Itt még a' mákony, g' ák, búzaszat 's egyéb hasonló szerek nélkül sem lehet ellenni.

Sok, a' mit a' kéneső készítmények' fejtegetésekor előhoztunk, ide is illik. Egyébaránt a' franczus csontnyavalyákról még többet és különösen a' következőkben fogunk szólni.

128. §.

A' csontdaganatok' és csontkinövetek' orvoslásáról.

Jól lehet mindenütt, a' hol *tophus*, *Gummi*, *nodus* vagy valamely külső ok nélkül támadó *exostosis* adja elő magát, az előre ment franczuról gyanakodhatni: mégis felejteti nem kell, hogy ezen kinövések lehetnek csupa formabéli hibák is, a' mellyeknek eredeti mivoltok többé fön nem forog. Ezen megjegyzés az orvoslásra nézve igen fontos és a' praxisra nagy befolyású. Különösen illeti pedig az olyan *exostosis*-okat, mellyek némellykor, a' czélarányos kéneső kúra után is, midőn egyéb franczus történetek már mindnyájan régen elmúltak, még fájdalomtalanul tovább tartván, csupán formabéli romlásnak lenni látszanak.

A' czélszerű belső orvosláson kívül a' nevezett csontnyavalyáknál még imezekre kell helybéliképpen vigyáznunk:

A' *nodus*-nál és *gummi*-nál, mint a' csonthártya' többé vagy kevesebbé kemény felporhanyulásainál, legjobb valamely lágyító kását az úgy nevezett lágyítószerekből hűrökkel vegyítve rakogatni fel és valamely mákennyal kevert írt kennibe mind addig,

míg a' daganat puhúlni nem kezd, a' midőn osztán azt azonnal hosszában fel kell vágni, és a' benne meggyülni szokott kocsonyaféle nedvességnek utat nyitni. Ez által ugyan egy nyílt, és maga után rút ripacsot hagyó fekélyre adatik alkalom, de csak egyedül így menthetni meg az alatt lévő csontot a' revesedéstől és az egész életművéséget a' legrettentőbb történetektől.

A' *tophus* a' már említett belső orvosláson kívül valami gyöngé *vörösítőt* kíván, a' melly körösbogár flastromból vagy mustártésztaból állhat. Ezekkel támadásakor födetvén be, gyakran egy éjtszaka elmúlik. Némelly orvosok ezen vörösítőktől félnek, nehogy alattok valamely gonosz fekély támadjon; de a' mint a' tapasztalás bizonyítja, félelmök egészen alaptalan.

A' *tophus* ellen javasolt *methodus* az *exostosis*ra is rá illik, de ha mégis ez nagyobb volna, akkor mákonyal készült szürke higanytapaszt, irhára kenve, lehet reá borítani. Önként értetődik, hogy ezt csak a' könnyebb eseteknél cselekedhetni, a' hol a' *tophus* és *exostosis* gyúladás nélkül jelenik meg. De ha ezt a' helynek vörössége, fájdalmassága és feszessége nyilván mutatná, akkor a' nádályok és a' gyúladás elleni orvoslásmód leghasznosabbak: ezen utolsót továbbig is kell folytatni. Általában nem kell felejtetni az efféle *metamorphosisok*nál, hogy azoknak kifejlődésével miudég valamely lassan haladó gyúladás szokott járni.

129. §.

A' franczus csontfájdalmaknak különös orvoslása.

Már fölyebb említök, hogy a' franczus csontfájdalmak ellen a' szürke Higanyírnék közönséges bedör-sölése legfőbb szer gyanánt ajánltatott légyen. Ez annyiban alkalmaztatható, a' mennyiben ezen orvoslással a' testnek legszorosabb melegen tartása a' téjfordók-

kel, mákonnyal és minden izzasztó szerekkel való élés is öszvekötletik. Egyébiránt a' mákonnyal adatott kén-eső is elegendő. A' fájdalmas helyekre vagy viaszos tafota, vagy az exostosisoknál javasolt kén-esős flastrom alkalmaztatik.

130. §.

A' franczus csontfenének különös orvoslása.

Nincsen olly nemű csontfene, mellynek gyógyítása holmi nehézségekkel ne volna egybekapcsolva, de leggonoszabb az itt szóban lévő franczus *Caries*.

A' hol tehát ezen nyavalya' lefolytában a' csontok feldagadnak vagy bennök helytálló fájdalom támadnak 's színök elváltozik: ott ilyen csontfenés romlástól félhetni, és azért mindent el kell követni, hogy e' rosznak eleje vélessék, vagy legalább mennél kisebb helyre szoríttassék.

A' franczú ellen irányzott közönséges gyógymethoduson kívül és a' mikel a' csontok' nyavalyájánál a' belső orvoslásra nézve is meg kell tartani, itt helybéliképpen még nevezetes gyógyjelentés: mindent elővenni, a' mi a' csontfenés lapnak elválását eszközölheti. Eszközlik pedig ezt részint a' rágószeres, részint a' mechanikai lefejtés. Az elválasztást maga a' természet viszi véghez, mihelyest a' megrömlött rész a' maga élékenységét (vitalitas) elveszti. A' romlott csontlapnak tökéletes elszáradását eszközlik a' helybéliképpen alkalmaztatott *mirha festvény*, *fütéj festvény*, a' sósavas higagnak vékony olvadékja vagy a' fojtósavas higacsból való vegyíték, a' tömény villósav, és efféle szerek.

A' második gyógyjelentés az itt kifolyó 'genyetségnek javítását és a' bűdösség' megkevesítését sürgeti. Megtörténik ez részint a' fűszerszámos részint a'

felszívó szerek, p. o. mésvíz, china, tölgy vagy fűzfahéj főzet; dióhéj', szíkfűvirág', kálmos' vagy szabina' forrázatja, a' szénpor, mirrha, vagy a' perui balsam, éc. által.

Mihelyt okunk vagyon gyanítani, hogy a' czélarányos orvoslás által a' franczus dyskrasia el van hártva; a' villósavat kell belsőképpen adni, melly a' csontok' vegyületére igen jótévéleg hat.

Rec. Dti Salep tenuior. unc. vj.

Acidi phosphorici dr. ij.

Syr. Rubi idaei unc. β.

M. D.

Sig. Minden 2 órában egy evőkalánnal vétessék.

A' hol a' franczus csontfene taplós és laza csontokat támad meg, ott a' telemes romlásokat megelőzni alig lehet. Azon iszonyú pusztítások, mellyeket ezen nyavalya az orrnak, szájpadrásnak és az ábrázatnak csontjaiban okoz, eléggé isméretesek 's azért azokat különösen leírni nem szükséges. A' legújabb időben *Autenrieth* (l. *Tübing. Blätter* 2ter B. 1 Stück p. 134.) egy olyan elhagyatott franczus fekélyt ír le, a' melly a' toroknak hátulsó falán ezt és a' felső nyak gerincz előlső részét olly mélyen be rágta, hogy ezen élő embernek száján által a' gerinczvelő' felső részének, még csak a' kemény agykértől fődött, előlső lapját látni lehetett. Egy hasonló eset, szinte a' legújabb időkhben, *Louvrier*' *methodusa* szerint olly szerencsésen gyógyított, hogy a' nyelvcsap, melly a' betegnek a' kórházba jöttekor is csak egy fonál forma rostou függött; a' gyógyulás után is így függve maradt.

Már fellyebb mondtuk, hogy, mihelyt a' kezdődő *Caries*-nek történetei megjelennek, azonnal a' legathatósabb 's az életbe mélyen ható orvoslásra legyen szükség, a' romlásoknak megelőzése és akadályoztatása végett. Leginkább megkívántatik ez, a' most le írt, orr' és szájpadrás' csontjaiban lévő csont fenére

nézve: Mihelyest tehát valamely franczus személynek a' száj padlásán, vagy az orrában holmi dagadások, tompa fájdalmak vagy gyanus színü vörösség vétetnek észre, és az orrból bűdös nedvesség kezd folyni (ozaena syphilitica), azzonnal erős kéneső kúrához kell nyúl-
ni, és ezt a' nyálfolyásig folytatni, de mindig vigyáz-
va és a' nyálfolyást a' még utóbb előadandó rendsza-
bások szerint mérsékelve.

De e' mellett a' helybéli kénesőszerekkel való igen erős orvoslást is kerülni kell. A' fölötte rágó kenni való nedvek, száj, orr és torokvizek a' romlást inkább előmozdíthatják, mint megelőzhetik. Megemlékezzék kiki, hogy porhanyú töredékeny csontokkal van dolga, mellyek már egészséges állapotjokban romlékonyak, 's azért beteges vegyületeknél fogva annál hamarébb elromolhatnak az erős rágószerék miatt. Ellenben a' tömöttebb 's keményebb csontokra nézve hathatós szerekre van szükség, és mind ide illik a' mit már fölyebb a' kiszáritó és égetőszerekről mondtunk.

A' csontfene okozta romlásokat az orrban és a' szájpadlásán, külömbfele néha igen elmés készületek által szokták elpalástolni és a' miattok szármozott alkalmatlanságokon könnyebbíteni. Így vannak mesterségesen készített orrok, de a' mellyeknek, egyéb hogy az elvesztett részhez valamennyire hasonlítanak, semmi hasznok nincs, és, miként a' mesterséges nyelvcsapok, igen kevés szerencsére kaphattak.

Azon nyilások miatt, mellyeket a' csontfene a' kemény szájpadlásán szokott csinálni, a' beszéllés elégtelenedik és nehézé válik, a' nyelés és kivált a' folyó táplálékoknak lenyelése fölöttébb akadályoztatik; azért itt a' kemény szájpadlásnak helybeli kipótlása igen szükséges. E' végre mindenféle dugaszokat ajánlottak, mellyek nehezen savuló érczekből, aranyból, ezüsből vagy platinából készítettnek és a' nyilásokba alkalmaztatnak. A' legnevezetesebbeket *Jurdain, Gariot, La-*

forgue, *Angermann* és *Serre* leírák, és használhatóság végett különböző módon változtaták; de mind e' mellett is bajosan alkalmaztathatók. Azon kellemetlen nyomáson kívül, melyet a' szájban folyvást okoznak, a' körül lévő részeket szüntelen izgatják 's így gyúladásokra és kifeléyesedésre nyújtanak alkalmat. Ezen okból tanácsos, a' kisebb nyílásoknál, mellyeknek szíleik még frissek és a' továbbig hordozott dugaszok által még meg nem keményedtek, a' gyógyulást a' természetnek reproductiva munkásságára bízni. Ez ugyan föltötte lassú, de többnyire bizonyos gyógyítási út, a' mellyen a' kisebb nyílásoknak bezáródása, holmi gyöngé izgató és öszvehuzó szereknek alkalmaztatása által és minden ártalmaknak kivált minden meghűtésnek és mértékletlen harsány beszéllésnek és nevetésnek elkerülése mellett, szerencsésen megtörténik.

A' hol a' romlások igen nagyok és a' miattok támadt nyílások igen tágasok, vagy a' hol a' diætetikai és gyógyítási feltételek nem teljesíthetők, ott a' dugasz' használtatásán kívül egyéb nem marad hátra.

Itt még egy föltötte veszedelmes franczus *Caries*-ről kell szóllanunk, a' melly a' hallás' belső életmivait, a' nyakgerinczeket és a' gégefejet szokta megtámadni, és a' közönséges tüneményekből ismértethető. Gyógyítási tekintetben az Orvos eme' szerencsétlen formánál csak a' közönséges gyógymethodushoz nyúlhat 's ekkor is gyakorta csak a' palástoló és symptómai indicatiókat követheti. Helybéliképpen keveset tehetni. A' gőzök jók, de elégtelenek. A' hol a' dolog már ennyire ment, ott a' Betegek többnyire kinos halállal végzik életöket, a' nélkül hogy az Orvos rajtok sokat, kivált voltaképpen sokat, könnyebbíthetne.

131. §.

A' franczu által okozott Anchylosis és Osteosarcosis körül való különös vizsgálódás orvoslási tekintetben.

A' hol a' nyavalyaformának gonosznumúsége vagy a' gondatlanság miatt a' csontok' romlása a' legfőbb lépésre jut, és a' hol ezen magosra lépett romlás magát az ízhajlásoknak elcsontosodása (*anchylosis*, izmerekedés) vagy a' csontoknak beteges elpuhulása (osteosarcosis) által nyilatkoztatja ki, ott a' tökéletes gyógyulást még csak gondolni sem lehet.

Itt az Orvost egyedül a' közönséges gyógyítási nézetek vezérelhetik. Az első esetben a' most megölt állapotból való párlásoknak és gőzöknek helybéli alkalmaztatása használhat valamit.

A' csontpuhulásnál külsőképpen csak keveset vagy semmit sem cselekedhelni, sőt a' belső orvosságok is legtöbbnyire cserben hagyják az Orvost. Ezt mondhatni különösen a' Bűzergyökérről, a' *fűszeres fördőkről* és más hasonló szerekről is.

132. §.

A' kénesevel éléskor megkívántató Diacetráról.

Az Orvostudománynak ama' közönséges alaptétele, hogy az életrendnek a' gyógyítási jelentéssel és az erre állapított gyógyítási plánnummal egészen meg kelljen egyeznie, a' kénese orvoslásnál különös tekintetet érdemel. Már fölyebb állítódott 's bebizonyított, hogy a' kénese a' maga saját franczu ellenes munkálódása által a' cohaesiót kissebbíti, 's ennél fogva a' buján termő növést akadályozza. Mindennek tehát, a' mi az

életmivezetet vagy organisációt akármiképpen sürítheti, tonusát nevelheti és az egybefüggést nagyobbíthatja, egészen el kell maradnia. A' mit folyebb azon methodusnak, a' melly a' kénesőszerekkel öszvehuzó és izgató szereket köt öszve, czélaránytalansága felől mondtunk, az itt az izgató és a' cohaesiót nagyobbító diactára is illik.

A' Beteg tehát csak kevés eledelkkel éljen. Menél szorosabban megtartatik ez, annál jobban egyezik a' közönséges gyógyítási plánummal. A' könnyebb esetekben és a' gyöngé testszerkezetűeknek többet engedhetni meg ugyan, de ilyenkor is az eledelék inkább táplálók mint izgatók legyenek: ide tartozik a' vékony könnyű husétel, kivált a' sült, könnyen emésztődő, szelíd vagy vad állatok' húsá. Súlyosabb esetekben, az erősebb személyeknél és a' hol hathatós kéneső készítmények vétetnek elő, csak kevés eledel szükséges: nem is tagadhatni, hogy *Louvrier*' kúrájánál az igen csekély tápláltatás is nevezetes hasznot téssen. Ide illelenek a' csupa húslevesek, néhány tojás' széke, kevés tej, és effélék. A' hasmenésre nem hajlandók és a' kiknél a' kénesővel élés sem gerjeszt afféle bajt, gyöngé főzelékeket és főtt gyümölcsöt is ehetnek. A' kinek gyomra a' tejet jól megbirja, azt tejes ételekre is foghatni. A' fűszeres, zsiros, csipős, füstölt és nehéz emésztésű eledelket mindenkor kerülni kell.

Szintolly tilalmas akármí nemű szeszes fölöttébb izgató italokkal is élni; a' jó nem igen erős sert ilyenkor annak, a' ki hozzá szokott, lehetne megengedni; a' könnyű takargató nyálkás italok különösen az erősebb kénesőszerekkel való éléskor alkalmasak. Illyenek a' főtt árpából, zabból, zilízgyökérből készült italok és az úgy nevezett vértisztító füveknek, ú. m. a' sarsaparilla vagy szárcsa', sós-lórom, bojtorján', perje' és más hasonló orvosi gyökereknek főzetjei.

Magában is értetődik, hogy ezen 's efféle italokkal vissza élni sem kell, mert így a' gyomrot eltáskásítják, a' legközelebbi reproductio' körének munkásságát lassasztanák és sokáigtartó emésztetlenséget okoznának. Ennek eltávoztatására, egy kevés gyöngé bort is lehet a' Betegnek megengedni, tekintetbe vévén annak szokását és testének saját természetét. A' kénesóvel orvosláskor minden savanyú ételek és italok, a' limonádé, savanyu borok és gyümölcs savanyak elkerültesse; nem csak mivel a' kénesót a' gyomorban még inkább megsavíthatnák, a' mi általyában a' kénesó sókkal, mellyekben a' kénesó úgy is tökéletesen meg van savúlva, nehezen történhetik, hanem mivel a' tapasztalás szerint a' kénesókúra alatt elköltött savanyak könnyen kólikát szereznek, és makacs hasmenésekre, a' mellyektől itt mindég őrizkedni kell, adnak alkalmat.

A' Beteg körül lévő levegő legjobb, ha száraz egyenlő és közép melegségű. A' félig savult kénesőszerrek' vagy is higacsok' bevételekor, mellyek olly könnyen a' nyálmirigyekre hatnak, a' meghülés kétszeresen ártalmas; azért is a' hidegebb évszakasz és az olyan környülmények, mellyek miatt a' Beteg a' hidegnek behatásától nem őrizkedhetik, az Orvost gyakran arra határozzák, hogy, ha sürgető ellenjelentések nincsenek, a' *sublimátot* vagy a' fojtósavas higacsot rendelje, minthogy ezeknek munkálatja legkevesebbé függ az időjárásnak ártalmas befolyásaitól. Tanácsos mégis, minden kénesókúra alatt és a' hol lehet, a' nedves hideg időben való utazást és estve a' további kinn mulatást abba hagyni, és általyában az egész orvoslás' ideje alatt nappal melegebben öltözködni, és éjjel jól befödözködni. Ha a' bujadög már régi, makacs avagy sok fontos tünetenyekkel jár, és az idő hidegebbre fordul, akkor a' melegen tartás különösen szükséges a' gyógyulásra. Az ilyen Betegeknek a' szobát, és rosszabb esetekben vagy a' téli hideg napokon, még az

ágyat sem szabad elhagyniok. Ezt az előre vigyázást nem ajánlhatni eléggé. A' gyógyulókra nézve is igen ártalmas szokott lenni a' meghülés. A' kéneső bekenések által való orvoslás legkevesebbé fér össze a' meghülés-sel, és vannak példák, hogy az úgynevezett éheztetőkúra alatt a' gyöngébb meghülésre is halálos veszedelem fenyegeté az életet.

A' többi befolyások a' kénesős orvoslásra nézve részint kevesebbé fontosak, részint az Orvos' munkássága' körén túl vagynak. Ezt mondhatni különösen az elme' háborodásairól. Kívánatos volna ugyan, hogy minden Beteg ezen szóban lévő orvosláskor vidám, bátor és állhatatos maradjon; de midőn a' szegénység, megbánás, a' jövődtől 's kivált a' már elhatalmazott nyavalyától való félelem gyötri a' Beteget: akkor ezt az Orvos a' maga legnagyobb tudományával és szives szánakozásával sem vidíthatja fel egészen. Azért tegyen, a' mennyit tehet; ha egyfelől Betegjét a' baj' makacosságára és a' tüneményeknek önnét származó gonoszne-műségére figyelmeztetni kénytelen; ne rettentse el legalább más felül a' következőeknek isszonyú rajzolgatásai által. Ez a', némelly Orvosoknál szokássá vált, önfittogtatás sehol se kellemetlenebb, mint az olly nyavalyáknál, a' hol a' testi szenvedésekhez a' lélek isméretnek furdalásai is járulnak.

Az Orvos igyekezzék Betegjének bizodalját megérdemelni és bírni. A' szenvedő nyugodtabb és vidámabb szokott lenni, ha nyavalyája titokban tartatik. Erre pedig minden Orvos esküvése szerint köteleztetik, ha néha kénytelen is, a' Beteg körül lévőkre nézve holmi rendszabásokhoz nyúlni, mégis a' nyavalyának igaz természetéről hallgatni tartozik. A' Beteg is nagyobb békéstüreléssel viseli a' maga baját; ha azt titokban lenni tudja.

A' Nyálfolyásról.

Mondottuk már, hogy a' nyálfolyás nem szükséges feltétele az alapos gyógyulásnak; a' megrögzött és sokáigtartó hujadógnél, kivált az orvoslás' elején, annál inkább el kell távoztatni, mivel annak közbe jövelete a' kénesókúrának folytatását lehetetlenné teszi.

A' nyálfolyásnak előkövetői ezek szoktanak lenni: a' foghús pirosabbá lészen, a' szájban érczíz tapasztalatik és bizonyos saját szag fejt ki magát, mellyet nem csak a' Beteg hanem mások is érezhetnek. Ezen történetek bizonyossá teszik a' kénesőnek behatott munkáságát; azért is sok Orvosok a' kénesőt ezen jelekig szokták beadni, de a' mellyek némelley személyeknél, kivált ha *sublimát*-tal élnek, gyakran több hetek mulva sem vétetnek észre, és nyálfolyás nélkül is a' franczuból kigyógyúlnak. Általában a' nyálfolyásnak ezen előjeleitől igen félteni nem kell, a' mint némelleyek, az Orvosok között is néha, szoktak; de tanácsos, a' kénesővel élést azonnal félbe szakasztani, mert másként a' nyálfolyás igen nagygyá és makacssá válhatik. A' tökéletesen kifejtődött nyálfolyás egy fölötte alkalmatlan baj ugyan, de a' vele járó és utánna következő történetek még sem olly félelmesek, legalább rendszerint nem olly igen veszedelmesek, a' mint a' tapasztalatlanok vélik, azonban mégis ázt többféle okokból menél előbb el kell háritani.

A' franczus vagy más mélyen gyökerezett dyskrásiától függő régi nyavalyaformák ellen a' tökéletes nyálfolyásig folytatott kénesókúra gyakorta kitetsző sikerrel használtatott, és tagadhatatlanul, semmi sem is hatja meg olly mélyen a' táplálódást, és másolja meg úgy a' testszerkezetet, tehát ezt a' makacs nyavalyát is úgy el nem háritathatja, mint a' tartós nyálfolyás.

A' csekélyebb eseteknél mindazonáltal 's kivált az előszöri franczundál soha sem szükséges a' nyálfolyást nagyobb mértékben előhozni.

A' nyálfolyás' első tüneténeinek megjelenésekor, elegendő a' kénesóval való külső és belső orvoslással felhagyni, a' nyálmirigyeket meleg nyakkendővel vagy oszlató füvekkel teli zacskókkal melegen kötözgetni és szoros diatét tartani.

A' teljes erőben lévő nyálfolyás ellen kétféle methodust szoktak követni, a' melly mindenik kevés haszonnal és néha kárral is járhat. A' Betegnek tudni illik vagy hashajtót adnak, vagy kénmájt vétetnek be vele. Az első mód a' jatromathematikai időkornak szüleménye, a' második pedig kémiai tekintetből eredett.

A' hashajtó szerek által az úgy nevezett eltérítés eszközöltetik, az az, a' nyálfolyás helyett hasfolyás gerjesztetik; csak hogy itt nagy vigyázat szükséges. A' nedvességek' fogyasztása által a' hasfolyás az eröket általjában és a' bélesőnek munkásságát különösen alább szállítja, a' nélkül hogy kivált a' már elhatalmazott nyálfolyást szembetűnőleg kevesítené. A' honnét következik, hogy a' hashajtó szerek a' kéneső okozta nyálfolyás' elhárítására sem egészen bizonyos, se minden esetre illő szerül nem szolgálnak. Az úgy nevezett éheztető kúrának azok egy fő részét teszik ugyan, mindazáltal egy több izben megbizonyodott igen szerencsés tapasztalás által azt is megmutathatni, hogy azokat nem éppen szükséges olly gyakran elő venni, a' mint ezen kúránál az többnyire szokott történni. Mind ezek mellett sem tagadjuk azonban, hogy minden nyálfolyáskor gondoskodni kell a' szükséges hasürülésről.

Amá' nyilván tapasztalt dolog, hogy a' kén, akár mit mondjon is ez ellen mint a' kénesőnek antidotuma ellen a' híres *Orfila*, a' higannyal olly öszveköttetésekbe lép: mellyek miatt emennek saját hathatósága meggyengül, és az életmivűségben másféleképpen mun-

kalkodik; továbbá azon észrevétel, hogy a' kénesővel történt mérgezéseknél is ezen atyafisági arány fordítatik haszonra, vagy a' gyomorban még lehető kénesői mérgek kénmáj által való szétbontása, erőtlentése, vagy a' mérgezés' későbbi következéseinek elhárítása végett, — az orvosi tapasztalásban egy olly szerencsétlen methodusra adott alkalmat, melly szerént a' kéneső okozta nyálfolyást szint úgy kénmájjal akarják elnyomni, mintha a' most említett állapotban is kénesői mérgezés volna jelen. Úgy de a' franczu ellen intézett kénesőkúra alatt származó nyálfolyásnál éppen nem szükséges a' kénesőt szétbontani, vagy annak saját hathatóságát eltörteni; mert ezen utolsótól függ leginkább a' gyógyítás. Hiszen a' hirtelen támadt vagy fölöttébbi nyálfolyáskor csupán csak az egyszerre megcsökkent cohaesiót kell a' kéneső által legközelebb érdekelt szájüregbeli mirigyekben felsegíteni; de teheti ezt a' kén, melly chemiai atyafiságnál fogva a' kéneső ellen munkál ugyan, dinamikai tekintetben pedig szintúgy a' cohaesiót, ha csekélyebb mértékben is, kevesíti? A' részrehajlatlan tapasztalás ellene mond a' kénmáj kúrának a' franczus nyavalya formáknál. 'S ugyan mikor is hárította el *gyorsan* és *bizonyosan* a' kén májjal élés a' nyál folyást, a' nélkül hogy a' kénesőnek franczu ellen való foganatját el ne rontaná? Egyszer'smind az is mindég tapasztaltatik, hogy a' vele járó hideglelés sem kevesedik, és a' kiválasztódás' erőszakossága hoszasan tart; e' mellett az első emésztés' munkája is fölöttébb szenved, és makacs gyomor gyengeség szokott reá következni. Midőn a' kénesővel élésre a' nem franczus nyavalyákban támad nyálfolyás, vagy a' hol valamely szerencsétlen személynél a' kéneső mérgek gyanánt munkál, ott a' gyógyjelentések is egészen mások, a' mellyeknek kifejtegetése nem ide tartozik. Amott ellenszerképpen a' kénmájat és az utóbbik esetben általjában mind azt elő vehetni, a'

mi a' mérget 's annak minden munkálatjait leghamarább 's legbizonyosabban elenyésztheti.

Ama' nézet, mellyet a' kénesőnek cohaesiót kisebbítő erejéről felyebb kifejtettünk, az erőltetett vagy tartós kénesőkúra miatt származó nyálfolyásnak elhárítására nézve is helyesnek tapasztaltatik. A' higany kúra, feloldván a' reproductio' belsejében, de kivált a' nyálmirigyekben az öszvefüggést, okozza a' nyálnak ollý bő elválasztódását; ennek kiömlése ideig tartó ugyan, de mégis kifejlett *colliquation*nak tartathatik. Az efféle állapottal járó hideglelés igazi *amphimerina*, minő az életmivek' csekélyebb gyúladékonyságával járó *colliquatiok*at szokta kísérni; ennél fogva itt olyan szerek is kívántatnak, mellyek az öszvefüggés' bomladozását határba szorítják, a' nélkül hogy az edények' rendszere' munkásságának nagyobbítása által a' hideglelést nevelnek; és csak ezektől várhatni jót. Az utólemiltett okból tehát a' *china*, a' *timpó* és az úgy nevezett *erősítők* 's *öszvehuzók*, bár gyakran ajánltassanak is, nem ide valók, mert az itt meglévő hideglelés által tiltatnak.

Ellenben kitetsző haszonnal adatnak illyenkor az ásvány savak és a' villó sav; az utolsó sok izben elsőséget érdemel. E' szerek minden kívánatnak eleget tesznek, és a' nyálfolyást rövid idő alatt gyakorta csudálatos gyorsasággal mérséklék és elhárítják.

E' végre 6 unczia vékony szálep-főzethez adatik egy, vagy legfelyebb két nehezék villósav és egy unczia málna szörp, mellyből a' beteg minden 2 órában egy vagy két evőkalánnal vesz be. A' kénsavból kevesebb vegyítetik a' most említett főzethez; különösen ide illik a' *mixtura sulfurico-acida* is, mellyből egy scrupulus, legfelyebb is fél nehezék, 6 unczia folyósághoz vegyítetve, legjobban megfelel a' czélnek. Hogy a' savak a' kénesővel semmi közvetlen érdeklésbe ne jöjjenek, a' savak a' kéneső készítmény' utolsó adatjá-

nak bevétele után csak 24 óra múlva vétetnek elő. Önként ertetődik, hogy ezen orvoslás illendő életrendet is kíván; egy felül minden meghűléstől, és más felül minden felettébbi ingerléstől az ételek 's italok által őrizkedni kell. A' szenvedő mirigyekkel úgy kell bánni, a' mint felyebb a' nyálfolyás előjeleinél már elő adtuk. Száj vizül a' nyálfolyásban külömbfélék ajánlottak. Leginkább szokásban vannak e' végre a' bekenni való nedvek rózsamézből, vagy birsnyálkából pórissal, a' kifacsart muroknedv, a' mályva öntet, vagy a' bodzathéa szájöblítésre. A' tej, melly szint-úgy a' szájöblítésre ajánltatik, azért nem erre való, mivel könnyen megszlik, savanyodik és osztán turóképpen a' szájnak kinyilt részeire tapad, 's így nagyobb izgatást és fájdalmat okoz. Ha a' száj üreg forró és fájós, akkor a' hűves víz legjobbat tesz. A' fő dolog abban áll, hogy a' száj üreg mennél többször valami enyhítő folyósággal nedvesíttessék.

Ha a' nyálfolyáskor a' nyálmirigyek igen dagadtak, a' száj' ürege igen gyuladt és a' nyak kívülről is fájdalmas volna, akkor a' savanyakkal élés előtt néhány pióczákat rakhatni fel a' nyak körül. Erre kevés óra múlva nagy könnyebbülés szokott következni.

134. §.

A' kénesővel élést tiltó jelentésekről.

Annak valóságát, hogy a' kénesővel nem minden környülállásokban élni a' franczu ellen, sok orvosok érzik ugyan, de nem egyaránt isméri meg, és annál kevesebbé cselekesznek a' szerént. 'S éppen e' miatt történik annyi sok rossz, sőt bátran állíthatni, hogy legtöbb undorító franczus következeseknek oka a' kénesővel való czélelles és idétlen élésben légyen.

Kiváltképpen nincs helye a' kénesővel élésnek, ha, a' mint néha a' chronikos nyavalyákban szokott, a'

nedvek' romlottsága mellett az életmivűség' munkássága vagy tehetsége igen meg van csökkenve. Itt, a' hol a' cohaesio úgy is igen laza és e' rostok' tömötsége igen alá szállott, az öszvefüggést kisebbítő kéneső a' beteg csak annál hamarébb 's bizonyosabban elrontaná. Igen rosszul cselekesznek tehát azok az Orvosok, a' kik minden gyanus eredetű betegségforma ellen mindjárt kénesőt adnak, nem tekintvén a' beteg erejének és tápláltatásának állapotjára.

A' hol az egész test meg van romladozva; a' hol a' belső életmivek megromolva 's kivált elevesedve tapasztaltatnak, vagy végtére, az erők már egészen alá szállottak: ott a' rendes kéneső kúráról szó sem lehet. Illyenkor az éltető munkásság' fentartásán', az erők' öregbítésén és a' massa' kipótlásán kell mindenképp előt igyekezni. Mindent, a' mi e' célra gyorsan 's bizonyosan vezethet, el kell az orvosnak követnie. Ide illik különösen a' tej- és hús diéta; az erősítő, és a' szükséghez képest, többé vagy kevesebbé hathatós szerek, és az ennek tökéletesen megfelelő élet rend.

Némellyek ott, a' hol a' kénesővel való közvetlen élést nem láták tanácsosnak, úgy kívántak a' dologon segíteni, hogy egy fejős kecskét több helyeken megnyirtek és szürke higany irrel annak rende szerint bekentek. Ennek a' tejét itatták osztán a' betegekkel; a' melly téjről ugyan feltehetni, hogy annak vegyülésében változás történt, de kénesőt a' legszorosabb chemiai vizsgálat sem lelhetett benne. E' végre rendszerént több kecskének szükségesek, minthogy ezen állatok a' kénesőkúrát ki nem állják, mindjárt az első napokban betegeskednek és utóljára a' *hydrargyrosis*' következései miatt el is vesznek.

A' régi, már több kéneső szerekkel orvosoltatott franczu formáknál, minekelőtte a' kéneső kúra elkezdődne, szükséges volna megvizsgálni, vallyon a' betegnek egész állapotja nem a' bővebben bevett kéneső-

nek kövelkezése e inkább, mint a' valóságos franczuanak. E' gyakran igen nyugtalanító bizonytalanságot eloszlathatja részint a' történetekre fordított legszorosh figyelem, de leginkább a' mindég szem előtt tartandó *Indicatio ex juvantibus et nocentibus*. Tapasztalhatni ilyenkor, hogy a' történetek általjában nem olly gonosz és lassú lefolyásuak, ellenben mihelyt ismét kénéső adatik; hirtelen megroszabbulnak. *Azonban itt sem kell felejteni, hogy egy, a' maga természetére és lefolyására nézve fölötte sokáig tartó és makacs nyavalyával legyen dolgunk.* Általjában pedig igaz marad, hogy a' régi dyskrasiái nyavalya formáknál, mellyeknek eredetét's okát az idő' hossza már elfödte, igen nehéz valami bizonyost meghatározni. Mindég ezen kérdés marad ten, vallyon a' jelenvaló forma franczus természetű e még, vagy nem? Mind-egyik vélemény nyomhat valamit, és csak a' legnagyobb figyelem, és minden környülményeknek szorgalmas megfontolása szolgálhat itt kalauzúl az Orvosnak, a' ki nek általjában soha sem kell magát az egyes tünetnyektől vezetetni, hanem orvoslási plánumát mindég valamennyi tünetmények szerint elintézni. *A' fölötte kétséges esetekben tanácsos inkább valamivel többet, mint kevesebbet tenni.*

A' kénésővel élést tiltó eddig említett állapotokon kívül, még van egy ellenjelenítés, a' melly nem annyira az életmivűségnek közönséges hogylétéből, mint inkább a' legközelebbi emésztő életmiveknek idiosynkrasiái arányosságaiából és beteges minéműségéből származik. Vannak ollyan személyek, kiknél a' kénésőnek legkisebb adatja is erőszakos és nehezen elhárítható hasmenéseket okoz. Igyekeznek ugyan ezen a' bajon hozzá tett mákonnyal, arabiai gummival és ide illő diaetával segíteni; de gyakorta minden úgy nevezett *corrigensek* elégtelenek erre; a' mikor osztán nem marad egyéb hátra, mint a' kénéső szerekkel való belső

életet abba hagyni. Illyenkor a' bedörsöléseket vehetni elő, 's e' végre vagy a' szürke higanyir kometik [he a' vég tagokon (az úgy nevezett *grand remède* a' Franciaíknál), vagy *Cirillo* szerint a' *sublimát* dörzsölte-tik a' lábtalpakba. Belsőképpen pedig ollyas adatik, a' mit a' betegség' közönséges állapoltja és az egyes tü-nemények' formája megkíván. Többnyire a' mákony, vagy a' villósav, vagy az ásvány savanyak szoktak itt jelentődni. Azon kívül sok Orvosok még itt a' gajakot és az úgy nevezett vértisztító italokat is ajánlják.

Kevéssé ismért, de nem csekély ellenjelentés a' kéneseő kúrára nézve még az edényrendszernek életmi-ves romlásai is, kivált a' szívnek és az ütereknek aneu-rismás kitágulásai. A' kéneseőnek öszvefüggést bontó tulajdonsága, kivált ha vele sokáig és bőven élnek, az erekben (edényekben) olly beteges töredékenységet hoz elő, hogy belőle könnyen életveszedelmezhető károk származnak. A' belső okból támadó aneurismákat gyak-ran csupán a' tartós és mérték fölötti kéneseőkúráknak lehet tulajdonítani. Azért általában legjobb az erősebb készítményeket soha sem adni sokáig, sőt azoknál, a' kik az edények' rendszerének efféle romlásaiiban már szenvednek, elő sem venni. Belső haszonra illyenkor egyedül a' gyengébb készítményeket és a' bedörsölése-ket fordíthatni. Az itt előadott rendszabás egyáltaljá-ban mindenüvé illik, a' hol valamelly franczus sze-mélynél az ingereltethetőg alá vetett életmivekben chronikos bajok vétetnek észre.

Ideig tartó ellenjelentésül vannak a' kéneseőkúrára nézve többnyire minden éles nyavalya formák is. Ha tehát ezek fontosabbak lévén, más módokat tesznek szükségesekké, akkor a' kéneseővel fel kell hagyni; kiváltképpen megkívánják ezt a' guta ütés, a' *cholera morbus* és más hasonló hirtelen nyavalyaformák.

A' gonosz hideglelésekkel egybe kaptasolt franczu, kivált ha a' nedvek is meg vannak romolva, fölötte

veszedelmes, és ilyenkor is kihagyatik a' kénese mind addig, míg az első forma el nem hárítatik.

A' chronikos nyavalyák között különösen a' súly az a' forma, melly szint olly veszedelmes és hasonló vigyázást kíván. Altaljában, a' hol a' cohaesio már előbb is bomolva volt, t a' kénese elleneztetik, míg csak a' korábban meg volt forma és a' vele már előbb meg volt összefüggési boatakozás el nem hárítatik.

Sok Orvosok az asszonyi nemnek külömbféle állapotjaira nézve nevezetesen a' terhességre, gyermekágyra és a' gyermekkor' legelső szakaszára nézve is tilalmasnak tartották a' kénesevel élést, de helytelenül. Mert az orvoslással felhagyni igen veszedelmes, és általjában az asszonyok 's gyermekek rendszerent legjobban kiálják a' kéneseökrát. Azonban magától is értetődik, hogy a' viselő asszonyoknak és a' gyermekeknek csak a' leggyengébb kénese szereket, és a' legnagyobb vigyázattal kelljen adni. Több Orvosok azt állitják, hogy a' csecsemőknek igen veszedelmes kéneseöt beadni, mivel a' reájok jöhető nyálfolyás miatt könnyen megfúlhatnak. Igaz ugyan, hogy a' nagyobb nyálfolyás a' gyermek' életét veszedelembe ejthetné, mindazáltal ettől nem igen félhetni, mivel a' tapasztalás szerent a' gyermekeknél a' kénese csak nagyon ritkán szokott nyálfolyást gerjeszteni. Egy különös §-ban az új szülöttek' franczujáról majd többet fogunk értekezni.

Kiváltképpen veszedelmes a' bujakórság a' viselősekre nézve, és gyakran a' legvigyázatosb gyógyításmód, és a' legjobb magatartás által sem előzhetni meg nálok az idétlen vagy kora szülést. És ha annak idejében történik is a' szülés: még is a' gyermek többnyire gyenge, beteges és ritkán él egy esztendöt. Ha pedig meg marad, többnyire görvényes szokott lenni; sőt a' hüvelyen keresztül mentekor vagy utóbb a' kisesesült csecsbimbókból való szopás által reá ragadt

franczu is kiüthet rajta. Az efféle eseteket mindég könnyű a' figyelmes orvosnak megismérni, mellyeket a' kénesővel való helyes élés által fog elhárítani.

135. §.

A' kéneső betegségről, vagy is higanykórságról.

Hogy a' mértékletlenül roszkor és czélellesen adatott kéneső tetemes károkat tehessen az életművésghben: erről eddig még semmi józan tapasztalású Orvos nem kételkedett, ámbár más felül nem tagadhatni, hogy a' kénesőtől való félelem gyakorta kelletinél nagyobb. Egy olyan szer, melly a' táplálódásra olly mélyen hat, és olly nevezetes életművekben bonthatja meg az öszvefüggést 's végtére el is ronthatja, valójában nagy vigyázást kíván és csak minden környülményeknek okos megfontolása után adathatik. E' munkában több helyütt említettük már azon ártatlanokat, mellyeket a' kénesővel való mértékletlen 's idétlen élés okozhat; itt most azon történetek' öszveségéről figunk szóllani, mellyek a' kéneső betegség' neve alatt az újabbaknak figyelmét különösen magokra vonták.

Ezen történetek, mellyekre a' franczu' orvoslásánál már a' régibb írók figyelmeztettek bennünket, de a' mellyeket csak az Angolyok *Abernethy*, *Mathias Andrá*s, *Rose Tamás* és *Gut'rie*, 's nem régiben Koppenhágában *Wendt* írt le mint saját nyavalyát, nyilván ama' Csxhexiákhoz tartoznak, mellyeknek mivolta a' merő részeknek megbontakozásában és a' folyó vagy is híg részeknek megoszlásában áll.

A' történetek, mellyek által a' szóban lévő nyavalya magát jelenti, részint a' szájüregben részint a' test' külsején lévő, fekélyek, mindenféle bőrkiütések, csontfájdalmak. Akár mint igyekeztenek is a' fönnevezett Orvosok eme' történeteknek bélyeges jegyeit

meghatározni, mégis ekkoráig ebben nem boldogulhattak, és *Wendt* Koppenhágában az olly esetek' megkülömböztetését véli legnehezebbnek. *a' hol a' kénesőfekélyek a' higannyal éléselvégződése után csak későbbben jelennek meg, és a' hol az előbb jelen volt nyálfolyásnak nyomai már elenyésztek.* Az illyen esetek' megismerhetésére szükséges, hogy a' Beteg minden előbbi nyavalyájiról 's az ellenök használt szerek-ről igaz vallómást tegyen és semmit a' maga egykori életemódjáról el ne titkoljon. A' ki tudja, melly nehéz az efféléknek ismeretébe jutni, az a' diagnosis' nehézségére nézve teljes meggyőződéssel fogand kézet a' mély beátású Dánussal. Az itt szóban lévő fekélyek megkülömböztetik magokat kerek formájok, külső sárgás látszatjok által mint a' szájtaplósságnál, és laposságok által; támadnak rendszerint az orcák belsején, a' nyelv' külső szélén, a' nyelvcsapon, a' puha inyen és a' foghúson is, ha egy helyen elenyésznek, másutt ismét előtűnnek, és ezt a' kénesőfekélyekre nézve *Mathias* bélyeges jegynek tartja.

A' borkiütések, mellyek a' kénesővel való mértékletlen éléstől származnak, 's mellyekről már *Pearson* mint saját kiütésekről említést teszen; holmi hólyag-forma égető és viszkető pörsenések szoktak lenni, mellyek kiváltképpen a' czombokat és nemirészeket foglalják el, csipős gyakorta bűdös nedvességet szivárognak ki, és, ha bővebben vagynak jelen, hideglelés történetekkel is járnak. Ezek által a' szóban lévő kiütés minden egyéb saját formáktól különbözik.

A' kellestinél több és helytelenül adott kénesőtől származó csontfájdalmak *Hunter* és *Swediaur'* előtt sem ismeretlenek, a' mint már ezen munkában is említettett, midőn az *osteocopus'* diagnosis'ának megállapításáról szóllottunk. Az illy csontfájdalmak nem rosszabbodnak ejtszakánként, inkább valamelly alkalmatlan gyöngeség 's bágyadtságbeli érzeményképpen fog-

lalják el az izhajlásokat, a' Beteg is térdben gyakorta megbicsaklik. Különös ismértető jele a' kéneső betegségnek az, hogy a' kénesővel élésre szembetűnőleg nagyobbodik.

Hogy a' szóban lévő nyavalyát a' kéneső okozza, az kétséget sem szenved; de igen helytelen azoknak vélekedése, a' kik azt hiszik, hogy a' kénesővel való tovább élésre ezen történeteknek szükségesképpen és minden környüállások között kelletik szármozniok. A' józan tapasztalás azt bizonyítja, hogy itt általyában nem a' kéneső sokaságától, hanem a' vele élés czélarányosságától függjön a' dolog. A' helytelenül adott kéneső méreg gyanánt hathat a' Betegre, a' nélkül hogy benne a' franczu meggyógyulna. Az újabb tapasztalás szerint egy esetben a' Beteg (valame ly kuruzsolótól fölötte czélaránytalanul kénesővel gyógyíttatván minden fogait elveszté de franczujá azért el nem mult, mellytől csak két esztendő után szabadíttatott meg a' kénesővel való okos élés által. Általyában a' higanykórság' származása vagy elmaradása igen sokat látszik függni a' Betegnek magatartásától a' kénesőkúra alatt. Az olyan franczus Betegnek, a' ki erős kénesőszerekkel élvén helyes dietát nem tart, és a' mellett hideg időtájban minden visszontagságnak ki teszi magát, csak kevés kéneső is gerjeszthet higanykórságot, a' nélkül hogy a' franczujától megmenekedék.

Mondottuk már, hogy a' kénesőbetegségnek *tevő oka* egy olyan Cachexia, melly a' kénesőnek saját, és az életmives öszvefüggésre nézve könnyen veszedelmes sé lehet, munkálkodásától ered. Ezen Cachexia igen egyez a' süllyel; több tünetények igazolják ezen nézetet, melly a' Betegek' ágyánál alkalmaztatván igen hasznos befolyással van a' nyavalya' orvoslására.

A' jövendölés sokkal nehezebb ennél a' betegségnél, mint némelly Orvos gondolná. Ha az állapot meg nem ismértetik, oka homályban marad, és a' kéneső

még tovább is adatik, akkor igen nagy romlások történhetnek, a' mellyek nem csak az életmives formára hanem az életre nézve is veszedelmesek lehetnek, legalább az utolsó elkerülhetetlen lenne, ha a' lappangó hideglelésnek kifejlődése meg nem előztetnék. Kiváltképpen félhetni ezen tekintetben a' folyebb leírt kénesőfekélyektől. Bár melly fölületeseknek láttassanak is ezek, és általyában inkább szélyel mint mélyen harapozzanak is; mégis vagynak példák, hogy meg nem ismertetvén vagy úgy hagyatván a' nyelvcsapot és az inyvitorlát (Gaumenjegel) elrontják és a' torokban mélyen leszállanak. A' foghus, kivált a' fogak körül, fölöttébb szenved, és egyik fő oka annak, hogy olly könnyen több fogak kihullanak. Tudunk egy újabb szomorú példát, a' hol egy sok *sublimá*-tot vett Beteg csupán egy éjjel minden fogait elvesztette.

A' kénesőbetegség' orvoslása két gyógyjelentésen alapodik. Először az öszvefüggés' tömötségét ismét helyre kell állítani, és másodsor az ezen állapottal járó *atoniat* elhárítani. Egy harmadik jelentésnek, melly szerit a' kéneső a' kénvel való élés által neutralizáltassék és munkálatjaiban meggátoltassék, azoknál, a' kik a' franczu ellen kénesőt vettenek, soha sincs helye. Említettük már folyebb, hogy a' franczубól gyógyulóknál a' kénesőt kénfordók által neutralizálni nem egyéb, mint őket ismét újra betegekké tenni.

A' cohaesió hiányos tömötségének helyre állítására, a' kénesőkórságnál is hasznosan adathatnak a' fitalokkal egybekapcsolt ásványsavanyak. Jó fogana-
tuak továbbá a' *Tinct. aromatico-acida*, a' *Mra sulfurico-acida* fenyőbimhó vagy szalad főzetben adatva, az úgynevezett fitalok is *szárcsa bojtörjángyökérből* és *effélékből*, hozzá illő *diaeta* mellett. A' kevéssé erősítő, fűszeres és gyöngén öszvehuzó szerek, a' china', kaskaril' héjjának, a' narancs' és téli magyal' leveleinek öntetjeik is ide valók; a' Koppenhágai

Wendt-től ajánlott *vas* inkább a' gyógyulásnak későbbi szakaszára illik. Helybéliképpen a' sósavval vegyített szederjszőrp kenethetik be, és bőrökből rózsamézzel készült szájvíz használtathatik. A' chronikus bőrküütések ellen részént dárdany (piskolez) szerek, részint gajak készítmények ajánltatnak. Az elsők között legathatósb a' *Liquor saponis stibiati*, az utolsók közül a' *Tinct. Guaiaci ammoniata*; fitalok gyanánt legjobbak a' gajakfa' és a' keserédes' venyigék' főzetje. Az *osteocopus mercurialis* ellen chinát, mákonyt és füszeres fördöket ajánlunk.

Mind ezen nyavalya formáknál az életrendre leginkább kell vigyázni. Helyesen javasoltatott itt *Struve*' megvonó kúrája *Störck*' bőrök pilulájinak nagyobbítandó adataival egybeköttetve: szintúgy a' bőr' munkásságának megakadhatásától is őrizkedni kell szorgalmasan; azért minden beteg viseljen a' maga testén gyapju ruhát: és a' mennyire töle telhetik, éljen a' bőr' munkásságát ébresztő fördökkel. A' Koppenhágai *Wendt* és több Angol orvosok igen ajánlják a' tenger víz fördöket, a' ki pedig ezekre szert nem tehet, annak a' szikag (széksó), hamag (hamuzsir), vagy tengeri só igen jó pótolékül szolgálhat.

136. §.

A' kénesővel gyógyítás után való kúra.

Az utókúrák általjában számos nyavalyáknál inkább szokásból, mint szükségből gyakoroltatnak. Ha a' betegség szerencsésen el van hártva: akkor ritkán van még sok cselekedni való; a' jól választott és szorosán megtartott életrend legtöbbnyire elégséges. A' franczu ellen bevett kéneső után való orvoslást hihetoleg okozta az Orvosoknak félelme a' kénesőtől. A' gyógyuló meg akar a' kénesőtől menekedni, és az Orvos mint valóságos méreg ellen úgy kel ki ellene. Legin-

kább szokásban vannak utókúra gyanánt a' kénes, vagy is kénköves források, a' beteg tehát a' kéneső' ártalmas követkevéseinek elkerülése végett *Aachenbe*, *Badenbe*, (nálunk Budára, Trencsinbe 's a' t.) utazik. Ez a' methodus a' fent említett esetekben fölötte cél-aránytalan, és csak arra való, ha a' kéneső valamely ép egészséges testre méreg gyanánt hatott. De a' hol a' kénesőre mint gyógyító szerre szükség volt, és a' cél általa el is érődött: ott meghocsáthatatlan vétek volna a' használt szernek munkálatjait ismét eltörölni akarni.

Sok példák bizonyítják, hogy a' franczuból gyógyulók a' kénes fürdőkkel élés után új gonosz történetekkel terhelve tértenek vissza, mellyek új kénesőkúrát kívántak. Tökéllétes igaza van *Swediaurnak*, midőn a' most említett kúrákuál a' fürdőtől mindenkít óv általjában; de leginkább a' kénes fürdőkre illik ezen óvás. Szintolly káros belsőképpen is adni a' kén't 's ennek minden készítményeit. *Hufeland* (l. praft. Uebersicht der vorzügl. Heilquellen Deutschlands pag. 202.) a' *Nennendorfi* kénes források' legnagyobb dicsérete mellett is említi, hogy az efféle fürdők sem a' franczuvál, sem a' kénesővel öszve nem férnek.

Ha a' kéneső a' nyavalya' lefolyása alatt nem adott nagyobb mértékben; ha az orvoslás' idejekorholmi közönségesen munkáló ártalmak miatt az életmivűség' egész munkássága meg nem csökkent, ha végtére egyéb történhető környülállások a' gyógyulás' időszakaszában a' kiállott bujakórság után az orvosi segedelmet szükségessé nem teszik: akkor semmi különös utókúrára nem szorúlunk; a' jól megválasztott tápláló eledelek magok is elegendők. Egyedül azt kell jól szivére kötni a' gyógyulónak, hogy magára szorgalmatosan vigyázzon, minthogy, a' mint már mondtuk, e' nyavalyának makacs természeténél fogva könnyen valami új tünetény támadhat, mellyet idején meg kell jelenteni és gond alá venni.

De ha a' kénesevel való tartós élés miatt a' cohaesio igen alá szállott, vagy valamelly okból az életművéség' munkássága megcsökkent: akkor igen is el kel az utókúra. Az első esetben attól függ, vallyon a' kéneseinek értalmas munkálatjai inkább csontfájdalmak e', vagy az altest' életmiveiben való colliquatiók; mellyek szerint vagy gajakot adhatni mákonnyal, vagy vasat tonikus szerekkel. Az utolsó esetben, ha t. i. a' kiállott franczu után közönséges elgyengültség vétetik észre, a' melly nem a' kénesevel való mértékletlen éléstől, hanem más valamelly körülállástól függ: akkor közönségesen erősítő szerek szükségesek; leginkább pedig china, colombo és effélék; kivált ha a' franczuból gyógyúlónak állapotja, ezen szerek mellett a' derekasabban tápláló eledelokkal, jó borral való élést, és a' könnyebb életmódot is megengedi.

Az újszülöttek franczujáról.

Az újszülöttek franczuja származására és lefolyására nézve annyi sajátsággal bír, hogy ezért a' szorosabb előadásra érdemes. Ez a' franczu többnyire bőrkütiésképpen jelenik meg, és gyakran az úgy nevezett *újszülöttek' szemgyúladásával* kezdődik, a' melly osztán valóságos *coniunctivitis medorrhoeica* gyanánt viseli magát. A' szóban lévő franczu formának lefolyása e' következendő: Néhány nappal a' születés után (a' *Girtanner*-tól felvett tiz, tizenkét nap, legtöbb esetekre nézve, soknak látszik), a' testen imitt amott apró fakadékokak mutatkoznak, mellyekből sok nedvesség szivárog, és a' franczus kifekélyesedésekhez hasonlók. Külömbféle pattanások és foltok ütnek ki a' bőrön, a' mellyek nagyságokra és külsőjökre nézve a' legegyszerűbb kis pörsenésektől a' legnagyobb lekélyekig mindenféle változásban szoktanak elő tűnni. A' franczus

fekélyeknek saját szalonnás fölületje itt is látszik, de nem olly nyilván és szembetűnőleg. Az ábrázaton egyes pattogzások 's varak, a' szájban taplós sebek és apró fekélyek támadnak, mellyek elől az ajakak felé, hátul a' torok és felyül az orr felé terjednek, és a' nyavalya' gyarapodásával irtóztató romlásokat okoznak; ide járul még valamelly csipős és a' szomszéd részeket felragó kifolyás is. A' fülektől az ábrázat 's így a' szemek felé egybe olvadt szivárgó és fölöttébb égető fakadékokskából álló kiütés látszik, mellyet *Wichmann* és *Autenrieth*, helytelenül és a' tapasztalással nem egyeztethető módon, csecsemők' rühének állítanak. Ez, az ótvartól szorosán megkülömböztetendő *Crusta Terpigina* egészen franczus természetű, és e' nézet a' betegek' ágyánál valósítatván, mindent megczáfol, a' mit a' most említett írók ezen kiütésnek sokáig tartása és nagy veszedelme felül mondottak. A' kénese tökéletesen meggyógyítja ezt a' kiütést, és a' czimeresen előadott *Atrophia*-ról 's ennek esztendőig tartásáról szó sincsen.

A' testen is fakadékokskák és ama' tudva lévő elejente vörös, utóbb réz színűvé változó foltok jelennek meg, rosszabb esetekben repedések, különbféle kinövések, undok fekélyek a' seggen és nemi részeken; és ha a' nyavalyával nem gondolnak, vagy vele akármi okból rosszúl bánnak, akkor az mindég tovább harapozik, és igen elhatalmazván sorvasztó hideglelés járul hozzá, a' melly szerencsétlen körülállások között a' gyermek' életét is tönkre vijja.

Arról, hogy a' franczus történetek egy a' testben lévő dyskrasiától függjenek és ragadvány által okoztasanak, senki sem kételkedik. A' tudósoknak eddig volt csalája a' tárgyra nézve csak azon kérdéseket illeti, mikor kapja el a' gyermek a' ragadványt. Azoknak, a' kik az elragadást a' nemzékenységkor az atya' tenyésznedve által vagy a' terhesség alatt az anya' vére által gondol-

ják történni, mind a' józan theoria, mind a' figyelmes tapasztalás ellent mond. Az okok, melyeket *Jahn* és *Fleisch* ez iránt felhoz, olly csekélyek, hogy ezen állítást velek támogatni nem lehet. A' franczus atyának magva, a' bujakórságos anyának vére és a' franczus dajkának teje megromolva, rosszul készülve ugyan lehetnek, de nem megfranczusodva. Ezek a' nedvek nem eléggé képzők, nem eléggé táplálók az életmivúségre nézve, a' gyermek tehát rosszul nemződhetik és táplálódhatnak, elnyomorodhatnak, és, a' mi a' franczus anyáknál gyakorta történik, idétlenül, a' tovább élhetésre alkalmatlanúl, vagy elgyengülve, kiaszva és táplálódásában mindenképpen hátra maradva jöhet a' világra; de mind ezen esetekben sem bizonyíthatni be a' franczus elragadást, a' melly általjában csak a' valóban elfajulva és beteges elválasztásban lévő metamorphosisok által lehetséges.

Ezt előre feltévéen nem mondhatni egyebet, mint a' mit a' tapasztalás is bizonyít, hogy a' franczu az újszülöttekre a' szülés közben a' hüvelyen való átmenetelkor és a' dajkának vagy szoptató személynek ajakairól és csecsbimbójról ragad el. Midőn *Tahn* az efféle elragadásnak lehetetlenségét az újszülöttek' testén lenni szokott sajtos boríték által akarja megmutatni, elfelejti, hogy mind a' mellett is a' test sok helyen igen érzékeny; ezt mondhatni a' szemekről, ajakakról és nemirészekről. Ide tartozik még az is, hogy ezen boríték és az általa szükségessé léendő szorgalmatos többszöri tisztítás, némelly gyermeknél a' franczu kiűthetését megakadályoztatta. E' nézetnek helyességét bizonyítja azon észrevétel is, hogy a' franczu' nyomai az új szülötteken soha sem jelennek meg a' legelső napokban. *Girtanner* utazásaiban ezen tárgyra különös figyelmet fordított, és minden e' körül foglalatoskodó Orvosoknak tudósításai megegyeznek abban, hogy egy gyermekben sem vétettek észre a' franczus történetek

mindjárt a' szülés után. Ez a' tapasztalás naponként megbizonyosodik.

Mennél szomorúbb kimenetelei vannak gyakran a' franczunak a' felnötteknél, annál inkább bizhatni, hogy ezen nyavalya az új szülötteknél, ha igazán megisméretetik és czélarányosan orvosollatik, szerencsésen és bizonyosan meggyógyúl. A' ki azonban a' *crusta serpiginosa*-nál rühet keres, és a' chronikus és veszedelmes lefolyást olly szükségesnek véli, hogy a' rákszemmel adott kénnek foganatlságán nem csudálkozik, az csakugyan végtére az újszülöttek' franczujának szerencsétlen kimenetelét is megérheti. Ellenben a' ki valamely makacs bőrkiütés ellen, jöllehet benne franczura nem ismérhet is, kénesöt ad azon okból, hogy a' mélyen szenvedő táplálódást határok közzé szorítsa, az eme' szerencsésen választott szertől gyógyúlást várhat, ha a' forma mivoltát nem is gyamította.

A' miket *Girtanner* az előre mondásról öszvegyűjtött, legtöbbnyire jó kútfökből lévén vétetve, el nem hallgathatjuk. Ide tartoznak kiváltképpen a' következő jegyzetek:

A' gyermekeket könnyebb meggyógyítani, míg szopnak, mint azután. Ennek oka leginkább az, hogy a' kéneső' munkálatja egyenes arányban van a' vegetatio' munkálkodásával, és ez általjában a' kifejlés' első időszakában tünteti ki magát leginkább.

A' köldök', vagy a' kereszt csont' táján lévő fekélyek szinte mindig halálos jelek. Ezek csak ritkán fordulnak ugyan elő, de a' hol előfordulnak, ezen állítást megbizonyítják. A' köldöktájon minden sérelem veszedelmes az újszülötteknél, és az Orvos akármedly, nem franczus kifekélyesedést is csekélységnek ilt ne vegyen. A' kereszt csontnál lévő fekélyek igen könnyen csontfenére adhatnak okot, és így az életet is fenyegetik.

Az is igaz, hogy a' fejen lévő fekélyek, és a' seggen támadó repedések igen fontos történetek. A' ligeszümölcsöktől kevesebbet félhetni.

Hogy az olyan gyermekeket, kikre a' szülés alatt ragad el a' franczu, nehezebb gyógyítani, mint a' kikre a' dajka által azután ragadel, onnan lehet, hogy az utolsóknál könnyebb a' bajat megismérni, mivel a' dajkáknál inkább szoktuk a' franczut keresni és könnyebben is megtaláljuk, mint a' gyermekágyas személyeknél, ha a' dajkák tökéletesen egészségek.

Azon megjegyzés, mellyet Girtanner is különösnek és nevezetesnek tart, 's mellyet ő a' beteg gyermekek' Vaugirardi kórházára ügyelő Orvosoknak nap-táraiból szedett ki Párisban: hogy t. i. hozzá képest sokkal több franczus gyermek haladja meg a' gyermeki kort, mint egészséges, valójában vakmerőnek tetszik, ha így adatik elő; de elveszti ezen látszatját, ha meggondoljuk, hogy az újszülöttek' franczujá ellen használtatott kéneső az igen bujalkodó vegetatiót, mint legbővebb forrását számos életveszedelmezető gyermek nyavalyáknak, határok közzé szorítja, és ennél fogva nem csak a' franczura, hanem a' reproductiva rendszernek egyéb veszedelmes állapotjaira nézve is hasznos szerré válik.

Az újszülöttek' franczus történeteinek orvoslását már ott említettük, a' hol a' franczus ragadvány által okozott szemhéj gyúladásról volt a' szó. A' gyenge kéneső szernek legcélszerűsőbbak és leghátorságosabbak is. Az erősebb kéneső készítményeket ez a' gyenge kor ki nem állja; annakokáért erőszakos kéneső sokat, minő a' rágó sósavas, a' fojtó savas és a' villósavas, — belsőképpen adni éppen nem kell. A' vörös higagról, mint belső szerről szó se legyen. Az ecetsavas és kéksavas kénesőnek fogantja általjában bizonytalan, tehát a' gyermekekre úzve megvetni valók.

A' kéneső füstöléseket, a' mint Franciaországban szokták és Párisban az Orvosi Kar az újszülötteknél is vakmerősködés, a' gyermekeknél valóságos balgatagság volna használni. *Plumer'* porait és a' higany kenetet a' fontosabb franczus esetekben a' gyermekeknél is megpróbálhatni. A' kén a' tápláltatás' körére ható erejét a' kénesőnek el nem törli ugyan, de saját munkáját még is kevesíti.

A' szemgyúladásnál közlött formulákon kívül, lehet az enyhe sósavas higacsot a' következők szerint is rendelni :

Rec. Hydr. oxydulati nigri gr. iij.

Lap. cancr. ppt. dr. β

Sacchar. canar. dr. iij.

M. divide in Pulveres aequales Nro xij.

D. Sig. Napjában 3szor egy por adassék.

Ha a' has nagyon találna menni, akkor lehet az enyhe sósavas, vagy a' hűgyagos higacshoz mézgas port adni, és valamelly fűszerszámos írral a' hasat kenetni.

Rec. Hydr. muriat. mitis gr. iij.

Pulveris gummosi dr. ij.

M. divide in pulveres aequal. Nro xij.

D. Sig. Napjában 3szor egy por vétessék.

Rec. Ungti rosati :

Ol. Nucistae, singul. dr. β

Mrae. oleoso balsam. dr. ij.

M. D. ad vas.

Sig. A' gyomor' és köldök' táján kenetessék be.

Bedörsöléseket is lehet tenni a' végtagok' belső lapján a' nyirkos edények' hosszában, 's ottan ottan megújítani. De a' disznózsirral készült szokásbeli irtól őrizkedni kell, mivel az újszülöttek' hőre azt ki nem állja. E' végre élhetni a' következővel :

Réc. Hydr. puri dr. vj.

Sevi ovilli unc. β

tere in mortario lapideo ad
perfectam hydr. extinctionem, tunc
admisce

Ol. Cacao unc. j.

forma in tabulas.

D.

Az újszülötteknél a' nyálfolyástól keveset vagy semmit sem félhetni. De ha a' gyermeket e' kéneső-kúra igen meg találná hatni vagy gyöngíteni, akkor ezt néhány napig abba kell hagyni és utóbb ismét újra kezdeni. Ezen idő alatt chinahéj öntetet kevés mákonnyal adni *Jahn* javallása szerint, részint czéltalan, részint veszedelmes.

Rosenstein' javaslatát, melly szerint egy nőstény kecskébe kéneső dörssöltetik és annak teje a' Betegnek adatik, több okokból nem ajánlhatni. A' felnöttekkel is gyakorta tettek efféle próbát, de nem mindég ugyan azon szerencsés kimenetellel.

A' gyermek' testen támadó külömbféle franczus metamorphosisok gyöngé kéneső készítményekkel köztöztetnek. A' szemhéj gyúladásnál javasolt igen feleeresztett sublimát olvadéki es valamelly vörös higagosgyöngé ír ezen célra váltig elegendők.

Rec. Hydr. oxydati rubri Z β .

Ungv. rosati unc. β .

misc. D. Ungtum.

sig. kenőcs.

Azon kérdésre, mit kelljen a' franczuban szenvedő csecsemőnek dajkáival cselekedni, valyon t. i. kénesőt vegyen e' vagy nem, mindég igennel feleljünk. Ha előbb is franczus volt és tőle ragadott el a' betegség: akkor a' kéneső orvosságúl szükséges neki; ha pedig a' gyermek az anyja' hüvelyében förtözötlett meg, akkor védszerűl szolgál a' kéneső a' dajkára nézve. Ha

pedig az anyja maga szoptatja a' gyermekét, akkor a' kénesőkúra teljességgel megkívántatik. Egy nyilván franczus gyermek mellé, a' nélkül hogy ezt megvallának, egészséges dajkát fogadni, lélek isméret ellen való dolog volna. De szintolly veszedelmes valamelly nyilván franczus és kicsapongó személynél hagyni a' már megförtöztetett gyermeket is; jóllehet más felül a' megbetegedett gyermeket is dajkájától elfogni és vizes eledelekre (Wasserfost) szorítani igen bajos. Itt az értelmes, emberszerető Orvos legjobb tanácsot nyújthat.

A' kénesőkúra mellett tartandó diaetáról a' csecsemőknél szó sem lehet. Egyedül arra kell itt vigyázni, hogy se a' dajka sem a' gyermek a' hives vagy hideg levegőnek ki ne tétessék.

A' szerek, mellyek a' kénesőn kívül a' bújakórság ellen ajánlottak.

A' theoria magyarázza, és a' tapasztalás úgy bizonyítja, hogy a' kéneső minden eddig ismert szerek között legszorosabb millyenségi arányban vagyon a' franczuval és igen sok csupán a' reproductioban gyökeröző dyskrasiái nyavalyaformákkal. Egy szer sincs, a' melly vigyázva és czélszerint adatván olly hamar és olly bizonyosan ellent állhatna a' bujadögnek és az ő sokféle mind előszöri mind másodszöri tünetényeinek, mint a' főnemlített kénesőkészítmények. Azonban még ajánlottak e' végre minden időben más szerek is, a' minek okát részint a' szóban lévő betegségnek gonosz és makacs volta, részint a' kénesővel éléstől való rettegés, részint végtére az újítani kívánás lehetett. Nagy részében az úgynevezett titkos szereknek, mellyeket kiváltképpen a' franczia könnyelműség talált fel és a' hiszelékeny szomszédoknak nagy árron eladogált, bár elleukezöt hirdessenc is, legföb, 's többnyire egyet-

len egy hathatós allatorész, a' kéneső, miként a' *sublimát*' előterjesztésekor ezt már bővebben fejtegettük.

Az itt szóban lévő, kéneső nélkül való szerek közül egy sincs, a' mellynek franczu ellenes ereje a' tiszta és józan tapasztalás által be volna bizonyítva; mindazáltal sokaknál olly munkálatok vétettek észre, mellyeket a' franczu' orvolásakor e' vagy ama' mellék környülménynek elhárítására használnunk kell; illik tehát a' leghathatósabbakról itt bővebben szövlanunk.

A' *savanyak* (savak) *Scott*-nak egy Bombayban tartózkodó Orvosnak, a' ki a' bujakórságot savanytárgy által vélte meggyógyíthatni, ideája szerint vétettek fel a' franczuellenes szerek közzé, és először is *Cruikschank*, *Alyon*'s utóbb Béésben *Zeller* által nagy adatokban használtattak. Adni szokták e' végre a' fojtósavakat 1től 2 nehezékig egy vagy két napra 2 font vízben, vagy a' savítottat 5től 40 esőppig valamelly alkalmas vivőszerben (*vehiculum*). *Cruikschank* a' citromsavat is ajánlá.

Cooper a' következő igen fontos gyógyjelentéseket határozza meg a' franczu ellen adandó fojtó és a' fojtósavra nézve: 1ször ha a' franczu öszve van bonyolódva sülllyel a' mirígyek' görvényes dagadásával és más golyvás jelenségekkel. 2ször a' hol a' franczu igen elhatalmazván szembetünő gyöngeség és sorvasztó hideg-leléssel jár. 3ször ha a' Beteg saját természeténél fogva, a' kénesőt teljességgel be nem veheti.

Bár melly kétes légyen is a' franczunak tökéletes gyógyulása a' savakkal élés által: tagadni még sem lehet, hogy sok, a' másodszeri franczunál előforduló történetekre nézve, az ásványsavak és a' villósav igen jeles és meg nem vetendő szerek. A' fölöttébbi nyálfollyást mérséklő hasznokért azokat már folyebb ajánlottuk, A' franczus csontfenénél, a' hol már elegendő kénesőszeret vétettek, a' csontokkal bizonyos millyenségi arányban lévő villósav derék szolgálatot tehet. A' gya-

nús chronikus gyúladások ellen, mellyek a' franczunál a' torokban, orron és egyébütt a' bőrön támadnak, és gyakran még azután is tartanak, ha a' jól intézett kénesökúra által a' franczu már régen elhárított, a' kénsavanyu illatos festvény (tinctura aromatico acida) vagy más hasonló készítmények fölötte hasznosak.

A' *Lúgsók* is azon Orvosokra nézve, a' kik a' franczus ragadványuak savanyú természetéről való ideának hódoltak, szükséges szerekké váltanak. *Peyrilhe* volt az első, a' ki egy egészen saját, szörphöz hasonló vegyítékben a' röpülékeny Lúgsót használta; ehez járultak, az ismeretes franczia methodus szerint, a' hashajtók, italok (pisanac) és fürdők is. *Peyrilhe* azt egy saját hathatóságú szernek lenni vélte, és mivel az állapotok országából volt véve, azt hitte, hogy az emberi életmivűséggel, e' nyavalyára nézve, különösen fogna egyezni. E' szernek saját hathatósága ugyan nincsen, de az olyan esetekben jó és czélarányos, a' hol a' fölöltébbi érzékenység miatt a' kéneső elejente haszontalan. Ide tartozik különösen a' *Besnard*-tól ajánlott *Tra antisymphilitica*, melly röpülő lúgsóból (hugyagból) ópiummal, enyhe káli-val és fahejvízzel igen környüállásosan készítették, és zilizforrázatban naponként 3szor 24 csöppenként adatik, sőt minden külső fekélyek is azzal köttetnek. *Besnard* azt az előszöri és másodsöri franczunak minden formájiban, a' kankutól kezdve a' csontfenéig egyaránt ajánlja. A' kénesőt ez a' tinctura a' franczunál általyában kiszorítani ugyan nem fogja; de az olyan esetekben, a' hol a' kénesőszerekkel élés által a' franczus tünetemények nem csillapodnak, sőt gyakorta még nagyobbodnak; ha hasmenés szármozik és a' Beteg naponként rosszabbúl lesz: ott az Orvos a' kénesőt félretévén, adjon *Besnard*' tincturáját, és meg fogja látni, helyes diaeta mellett, hogy minden jobban kezd menni. Négytől 6 hétig a' bujadög ugyan meg nem gyógyúl, de a' Beteg most a' kénesőt

bizonyosan szenvedheti, és gyakran igen rövid idő alatt meggyógyúl.

A' *Férjany* (arsenicum, egérkő, érczmaszlag). *Remer* Boroszlói Professor ezt a' szert 1812-ben *Horn*' Archivumában ajánlotta, a' hol a' vele tett próbákat is szorosán leírva találhatni. Ő ezt az olyan esetekben tapasztalá hasznosnak, a' hol a' leghathatós kénészszer, nevezetesen a' villó:avas és a' rágó sósavas *Higag*, sem használtak többé. Adott pedig nyolcz unczia lepárolt vízben felolvasztott egy grán férjanyavas hamagból (*Kali arsenicosum*) minden 2 órában egy evőkalánnal, és a' fekélyeket szénporból és disznósírból álló írrel köttete. Naponként egy grán mákony négy adatban, és a' nyers tojás étel, legjobb javító szernek tartatnak ezen orvosláskor. A' tökéletes gyógyulásra kívántatik 10-től 24 grán's több, *Kali arsenicosum*. A' franczuz esontfájdalmaknál ez a' szer gyakran 24 óra alatt könnyebbülést szerezni mondatik, a' mit egy adatnyi mákony valamely kénészszerrel, szintolly hamar és néha hamarébb is véghez vihet. A' férjany, mint érczesség' országából való szer, minden nyavalyákra, mellyek mélyen a' reproductióban gyökeresnek, tehát a' franczura nézve is, *előre* igen sokat ígér, és a' tapasztalás is sok esetekben, kivált a' mellyeket *Remer* hoz elő, ugyan azt igen hathatós szernek bizonyította; azonban, mivel az életmivúségre igen ellenségesen hat és könnyen méreg gyanánt munkál, a' vele élés fölötté gyanussá válik. A' melly szernek rossz következéseitől az Orvosnak szüntelen rettegnie kell, azt jobb nem is adni be.

Az ásványországból még az *arany* is, mint arag és sósavas arag, már a' régebb időkben ajánltatott *Van Mons* az elsőbiket, *Ohdelius* az utolsót ajánlá 1/4 gránként napjában 3szor a' makacs franczuz nyavalyaformák ellen. *Crestien* a' foghusba dörölteti, egy gránnak tizenötöd részén kezdvén. A' döröslés egy óraper-

czig tart. A' szer ugyan mind eddig bizonytalan, és alkalmaztatása nincs egészen veszedelem nélkül; még is kívánni lehetne, hogy ezt az életbe olly mélyen ható szert a' makacs és igen gonosz esetekben több tekintetbe vennék, Néhány esetekben, a' hol 3szor napjában $1/8 - 1/4$ granig mákonnyal és czukorral adatott be, a' makacs formák ellen igen hasznosnak mutatta magát. Kiváltképpen a' sósavas arag a' franczus csontfenében jó szolgálatot tett.

Az újabb megvígyázatok a' sósavas aragnak nagy hatóságát a' megrögzött 's elfajult franczuban tökéletesen-megbizonyították. *Niel*-nek e' tárgyban hírré adott tapasztalásai megérdemlik a' gyakorló Orvosok' figyelmét. Legczélarányosabban rendeltetik ezen szer valamely lepárolt vízben, leginkább pedig Borostyán Medgy vízben felolvasztva: Rec. Auri muriat. gr. ij, solve in Aquae Laurocerasi unc. j.; mellyből napjában 3 vagy 4szer 15 's lassanként folyebb 40 csöppet is adhatni, csak hogy ez olvasztékot, mivel könnyen szétbomlik, a' levegő' és világosság' behatásától nagyon kell őrizni. Némelly tekintetből jó adni pilula formában is, és ekkor, a' mind kívántatik, egybeköthetni a' sósavas aragot bürok vonattal, mákony vonattal, vagy a' mint szokták keserédes vonattal vagy szárcsa-gyökérrel:

Rec. Auri muriat. gr. vj.

Extr. Dulcamarae dr. ij.

m. f. l. a. pil. Nro. LX.

consp. p. Lycopodii.

Elejénte regvel és estve egy, utóbb öt illyen labdacsot is adhatni. Történt munkálatjának nyilvánosság jelei szoktak lenni, valamely mértékletes nyálfolyás, és szaporábh székürítmények.

Valyon a' borkősavas, a' villósavas és szénsavas *va-sacs*, mellyet *Carmichael* a' fene (*Řřřřř*) és külömbféle más metamorphosisok ellen olly igen ajánlott, a' ma-

kacs, kivált a mirigyeket és csontokat dúló, franczus formákra nézve hasznos légyen e, azt a tapasztalás fogja elhatározni. A theoriának ezt nehéz volna megmagyarázni. A most említett vaskészítményekkel való élés ekkoráig ugyan használt a fenés formáknál, de a franczus bajoknál semmit sem, a mint ezt a különböző vasszerekkel szinte mostandig folytatott és különbözőféle környülmények szerint megújított próbatételek is tökéletesen bebizonyíták.

A mákony (opium). *Grant*-nak és *Michaelis*-nek igazok van, midőn *Fernelius* után, a ki 1579-ben a mákonyt a bujadögben legjelesebb szer gyanánt ajánlá, ezt a szert a mondott nyavalyánál igen hasznosnak állítják; de hibáznak, ha ugyan azt *specificum*-nak tartják. Megengedhetni, hogy ritkán gyógyult meg valamelly franczus Beteg, a ki orvosoltatása alatt mákonyt nem vett volna; de azt is állíthatni, hogy a mákony maga egy franczus Betegét sem gyógyított meg.

Az egész orvossági készületben egy gyógyszer sincsen, a melly a kéneseo kívántatásakor a környüállásokhoz képest olly jó segítő vagy javító szer volna, mint a mákony; innen van annak olly kiterjedt haszna, melly mind külső mind belső képpen megbizonyodik.

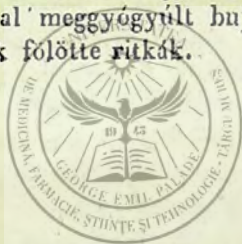
Az úgynevezett vértisztító és izzasztó italok és fűkúrák. Azon hír, mellyben előbb a vértisztító orvoslás volt, és a melly a két utolsó évtizedben igen alászállott, a legújabb időkben ismét erősebb szárnyra kapott. Félre vetvén a véredesítésnek egykori vastag ideáját, tagadni nem lehet, hogy ezen italoknak a bujadögre nézve több hasznok légyen. A kéneseokúránál annyiból is, mivel a Beteg mint régen szokásban lévő szerekhez nagy bizodalommal viseltetik, czélarányos diaetetikai italul szolgálnak. Szükség vagy on reájok különösen az erősebb kéneseo készítményekkel éléskor. Hasznosak még a kéneseo vétele után is, a mennyiben a diaeta helyes

választását hathatósan eszközlik és a' beteget szorosabb rendtartásra bírják. Izzasztó tulajdonságoknál fogva mint segédszerek is jó szolgálatot tesznek a' franczunak több formáji, nevezetesen a' csontfájdalmak és bőrkiütések ellen. Leghíresebbek közöttök: a' hozzánk 1508-ban Amerikából hozott 's néhány évvel utóbb *Schmausz Lénárd*, *Hutten Ulrik* 's több mások által ajánltatott *Gajakfa*, mellynek gyantája némelly tekintetben még jobban és czélarányosabban használtathatik; továbbá az e' végre különösen alkalmas és hazai plánták által alig kipótoltatható *szárcsa gyökér*, *száfrásfa*, bojtortján gyökér, a' csomós tukma' gyökere, a' homok sás', száratlan *bóka'*, *ós lórom'*, és *szappanfű'* gyökerei, a' *keseeredes'* venyigéji, ismét a' valóan hathatós és a' kinzó csontfájdalmak ellen igen hasznos *boroszlánhéj*. Ide tartozik az úgynevezett *Schiffert'* kurája is, mellyet minál csalhatatlan szert egy bizonyos *Miro* ajánlott a' bujakórság ellen, és II-dik Fridriktől nyert kiváltság mellett árulgatott. Ennek halála után *Miro'* özvegyét *Schiffert'* vette el, és a' titkos szer' eladását is magáévá tette, a' melly 48 csomócska főzetnek való szerekből, egy izzasztó essentiából és számos porokból meg pilulákból áll, és nem csak a' franczuban, hanem a' hasznak dugulásai, köszvény, vízkórság és több más chronikos nyavalyák ellen is hasznosnak mondatik. Hihetőleg a' vele egybekapcsolt igen szoros diaeta sokban segítette annak néha tapasztalt jó foganatját; egész bizodalommal nem kell hozzá ragaszkodni. *Schiffert'* szereinek hat Fridrik aranyra tett árra nyilván mutatja azon kútfőnek zavarosságát, mellyből ez a' titkos szer' eredett.

Hasonlót mondhatni a' *violaszín porhonrojtról*, melly hazájában, Virginiában, egyedül mondatik szokásban lenni a' franczu ellen, 's mellyet *Havermann* németországban is hasznosnak tapasztalt. Azonkívül az Amerikaiaknak még több *specificum*-aik is vagynak e'

nyavalyában. Illyenek: az *Echites syphilitica*, *Euphorbia canescens*, *stillingia silvatica*, 's a' t. Azon franczu ellen való titkos szer, melyet *Florez* az Indiánusoktól Guatimalában tanult el, áll fris gyíkhusból, a' melly a' csontokról leválasztatván, melegen ostyába takartatva pilulaformában vétetik be. Erről, a' tapasztalás' nemléte miatt, ítéletet hozni nehéz, csak annyit mondhatni, hogy a' mi gyíkaink' husa a' várákozásnak meg nem felelne.

Béfejezésül még említjük az olyan eseteket, a' hol a' bujakórság a' természet' ereje által kéneső vagy más szer nélkül, csupán az igen szoros diaeta és erős testi munkálkodás által gyógyúlt meg. Igen nevezetes efféle példát hoz elő *van Swieten* egy a' mezei munka és sovány eledelek által meggyógyúlt bujadögről. Általyában az illy esetek fölötte ritkák.

Tartalma ezen Könyvnek.

B é v e z e t é s.

	Lap
1. §. Meghatározása a' bujadögnek —	13
2. §. Külömböző nevezetei —	—
3. §. Kora, vagy régisége e' nyavalyának —	14
4. §. Ugyan annak eredete —	15
5. §. Gyanítható okai ezen átmenetelnek —	17
6. §. Legelső tünetényei a' bujadögnek —	18
7. §. Természete a' franczus anyagnak —	—
8. §. Elfogadhatóság a' franczus ragadvány iránt	19
9. §. Útai a' ragadványnak —	20
10. §. A' ragadványnak miként munkálásáról	21
11. §. A' bujadögtől való megóvásról közönségesen	23
12. §. Felosztása a' bujadögnek —	24

Előszöri Franczu.

13. §. Az előszöri franczu' formáji —	25
---------------------------------------	----

A' Kankuról.

14. §. A' kankunak megfogatja általjában —	—
15. §. A' kanku' nevezeteinek külömbisége —	26
16. §. Okai ezen formának —	—
17. §. Széke vagy is fészke a' kankunak —	27
18. §. Közlésmódja a' kankunak a' férjfiaknál	28
19. §. A' franczus kanku más hozzá hasonló formákhoz képest —	29
20. §. A' kifolyatnak természete a' kankunál	30
21. §. A' kanku a' másodsöri franczuzoz képest	31
22. §. A' kankunak szokott lefolyása folyamata.	32
23. §. Az igen erőszakos kanku' tünetényei	33
24. §. Közönséges magyarázata e' történeteknek	35

	Lap
25. §. Jóslás a' kankunál — —	37
26. §. Közönséges gyógyítás mód a' kankunál	39
27. §. Orvoslási rendszabások a' kankunak különös állapotjaira nézve — —	44
28. §. Közérzetes formáji a' kankunak — —	53
29. §. A' dugúlt kanku — —	—
30. §. Gyúladósos daganat a' heréken —	54
31. §. Jóslás a' mellékhere' gyúladásánál —	56
32. §. Orvosoltatása — —	57
33. §. A' mellékhere' evesedése — —	60
34. §. A' mellékhere' megkeményedése — —	61
35. §. A' mellékheregyúladás' utó-orvoslása —	64
36. §. A' Düllmirigy' gyúladása — —	65
37. §. Ezen gyúladás' kimenetelei — —	66
38. §. A' Düllmirigy-gyúladás' gyógyítása —	67
39. §. Az együttérzetes húgyrekedés' szárho- zásáról való nézetek — —	68
40. §. A' Jóslat, vagy előremondás — —	69
41. §. A' húgyrekedésnek orvoslása — —	70
42. §. A' kankuféle szemgyúladás — —	72
43. §. Jóslat eme' formánál — —	74
44. §. Orvoslása ezen szemgyúladásnak — —	75
45. §. A' kankura következő nyavalyák — —	78
46. §. Az utókankunak tünetényei — —	—
47. §. Az utókankunak okbéli állapotja — —	79
48. §. A' különböző utókankuformáknak is- mértető jelei — —	80
49. §. Felcseréltetése az utókankunak más formákkal — —	81
50. §. Előremondás az utókankunál — —	82
51. §. Közönséges gyógyjelentések az utókankunál —	—
52. §. A' petyhüdtségtől származó utókanku- nak orvoslása — —	83
63. §. Gyógyítási rendszabások a' beteges in- gerletességgel járó utókanku for- mára nézve — —	89

	Lap
54. §. A' helybéli romlásokkal járó utókankunak orvoslása — —	92
55. §. A' makk' viszketése — —	94
56. §. Előremondás a' makk' viszketésénél —	95
57. §. E' történetnek orvoslása — —	—
58. §. A' hugycső' elszükülése — —	96
59. §. Külömbsege a' hugycső' elszükülések' több formájának — —	97
60. §. Az okok, mellyek a' hugycsőnek efféle elszüküléseit előrekészítik és segítik — —	98
61. §. Előremondás a' hugycső' elszükülésnél —	—
62. §. Orvoslásmódja a' hugycső' elszüküléseinek	99
63. §. Fekély a' hugycsőben — —	102
64. §. A' hugycsőbéli fekélyek' franczus természetéről — —	103
65. §. A' hugycsőbéli fekély' okai — —	—
66. §. Előremondás a' hugycsőbéli fekélynél —	—
67. §. A' hugycsőbéli fekély' orvoslása —	104
68. §. A' Düllmirigy megkeményedése —	105
69. §. Megismértetése ezen keményedésnek —	—
70. §. Ezen megkeményedés okai —	106
71. §. Jóslat a' Düllmirigy' keményedésénél —	—
72. §. Orvoslás — —	107
73. §. Az asszonyi kankuról — —	108
74. §. Megkülömböztetése az asszonyi kankunak a' szokott fejfolyástól —	109
75. §. Jóslat az asszonyi kankunál —	110
76. §. Az asszonyi kankunak orvosoltatása —	111
A' Makk' kankujáról.	
77. §. E' formának meghatározása és lefolyása	113
78. §. A' makkanku' okai — —	—
79. §. A' franczus és nem franczus makkanku között lévő külömbség —	114
80. §. Jövendőlet a' makkankunál —	115
81. §. A' makkanku' orvosoltatása — —	—

A' franczus fekélyről (Schanker).

	Lap
82. §. A' franczus fekélynek meghatározása	117
83. §. A' történetek' leírása. — —	118
84. §. Ismértető jelek, mellyek a' bujarákot minden más fekélyektől megkülömböztetik. — —	119
85. §. Különös tünetényei a' bujaráknak. —	121
86. §. A' bujarák' mivolta. — —	123
87. §. Jövendölés a' bujaráknál. —	124
88. §. A' bujarák' orvosoltatása. —	125
89. §. A' bujaráknak utóbbi orvosoltatása. —	130
90. §. A' Phimosis' (mak) bezáródás) megfogátja. —	
91. §. A' Phimosis lefolyása. — —	131
92. §. A' Phimosis' okai. — —	132
93. §. Előremondás a' Phimosisnál. — —	133
94. §. A' Phimosis' orvosoltatása. — —	134
95. §. Leírása a' Paraphimosisnak. — —	137
96. §. Okai a' Paraphimosisnak. — —	137
97. §. Előremondás a' Paraphimosisnál. — —	138
98. §. Orvoslása a' Paraphimosisnak. — —	139
99. §. A' Bujadob' megfogátja. — —	141
100. §. A' Bujadob' lefolyása. — —	—
101. §. A' bujadobnak szorosb meghatározása. —	142
102. §. A' bujadobnak okai. — —	143
103. §. Jóslás a' bujadobnál. — —	145
104. §. A' bujadob' orvosoltatása. — —	—
Másodszori vagy utóljáró Franczú.	
105. §. A' másodszori franczu' megfogátja. —	152
106. §. A' másodszori franczu' kiütésének ideje. —	153
107. §. Szorosabb leírása a' másodszori franczúnak. — —	154
108. §. Az első sorbéli tünetények. — —	—
109. §. A' második sorbéli franczus tünetények. — —	161
110. §. A' bujadögnek (lues) mivolta. —	166

111. §. Az úlorczás vagyis albudögről. (Lues larvata.)	—	—	167
112. §. Előremondás a' budögnél.	—	—	169
113. §. A' Budög' orvosoltatása.	—	—	173
114. §. A' kéneső' munkálatjáról való nézetek általjában.	—	—	134
115. §. A' különböző kéneső készítményeknek különös munkálatjokról.	—	—	177
116. §. A' kéneső' vagy is higany' alkalmaztatásának külömbféle módjai.	—	—	177
117. §. A' franczu' gyógyításira fordíttatni szokott higacsok (kéneső-félmeszek).	—	—	181
118. §. A' Kénesősök.	—	—	184
119. §. A' tökéletes kénesőmeszek.	—	—	192
120. §. A' másodszori franczu' külön formájának első sorára vagy rendére való tekintetekről általjában.	—	—	194
121. §. A' franczus fakadékoknak különös orvoslása.	—	—	195
122. §. Különös rendszabások a' hőrfoltokra nézve.	—	—	195
123. §. A' franczus gyúladásokkal való helybéli bánás.	—	—	196
124. §. A' consecutiv sekélyeknek orvoslása.	—	—	197
125. §. A' hőrrepedések' orvoslása.	—	—	199
126. §. A' franczus kinöveteknek helybéli orvoslása.	—	—	199
127. §. Gyógyítási rendszabások a' csontokban magokat nyilatkoztató franczus formáknak helybéli orvoslására nézve általjában.	—	—	201
128. §. A' csontdaganatok' és csontkinövetek' orvoslásáról.	—	—	202
129. §. A' franczus csontfájdalmaknak különös orvoslása.	—	—	203

	Lap
130. §. A' franczus csontfenének különös or- voslása. — — —	204
131. §. A' franczu által okozott Anchylosis és Osteosarcosis körül való különös vizsgálódás orvoslási tekintetben. —	208
132. §. A' kénesővel életkor megkívántató Diaetáról. — —	208
133. §. A' Nyálfolyásról. — —	212
134. §. A' kénesővel életstiltó jelentésekről.	216
135. §. A' kéneső betegségről, vagy is hi- ganykórságról. — —	221
136. §. A' kénesővel gyógyítás után való kúra.	225
137. §. Az újszülöttek franczujáról. —	227
138. §. A' szerek, mellyek a' kénesőn kívül a' bujakórság ellen ajánlottak. —	254

